Пралетарыі ўсіх краін, яднайцеся!

Літаратура і Мастацтва

ОРГАН МІНІСТЭРСТВА КУЛЬТУРЫ І ПРАЎЛЕННЯ САЮЗА ПІСЬМЕННІКАЎ БССР

ПЯТНІЦА, 23 верасня 1988 г. № 38 (3448) ⊙ Выходзіць з 1932 г. ⊙ Цана 10 кап.

СВЯТЛО ЯГО ЗОРКІ

У Дзяржаўным мастацкім музеі БССР адкрылася выстаўка твораў аднаго з найбольш вядомых беларускіх жывапісцаў, графікаў і скульптараў, гарачага падзвіжніка і асветніка Язэпа Драздовіча, прымеркаваная да 100-годдзя з дня нараджэння творцы.

Арганізатары выстаўкі — Міністэрства культуры БССР, Беларускі фонд культуры, Саюз мастакоў рэспублікі, Дзяржаўны мастацкі музей Беларусі — парупіліся, каб па магчымасці найбольш поўна прадставіць творы Я. Драздовіча з фондаў таго ж мастацкага музея, а таксама Дзяржаўнага музея БССР, Музея старажытнай беларускай культуры АН БССР, фундаментальнай бібліятэкі імя Якуба Коласа АН БССР, Літаратурнага музея Якуба Коласа, гісторыка - этнаграфічнага музея Літвы, з прыватных калекцый. Тым самым пашыраецца ўяўленне аб сапраўдным мастакоўскім подзвігу, што здзейсніў гэты «вечны вандроўнік» (А. Ліс), які асноўнае сваё прызначэнне бачыў у самааддданым служэнні роднаму народу, Радзіме, пастаянна дбаў аб тым, каб народ далучаўся да вытокаў культуры, добра ведаў сваё герычнае мінулае.

Знаёмства з выстаўкай — зайздросная магчымасць праймціся сцяжынамі творцы - падзвіжніка, удыхнуць паветра, што жывіла яго, надавала сілы і моцы, штурхала на ўсё новыя і новыя мастакоўскія пошукі.

«Друкарня Ф. Скарыны ў Вільні».

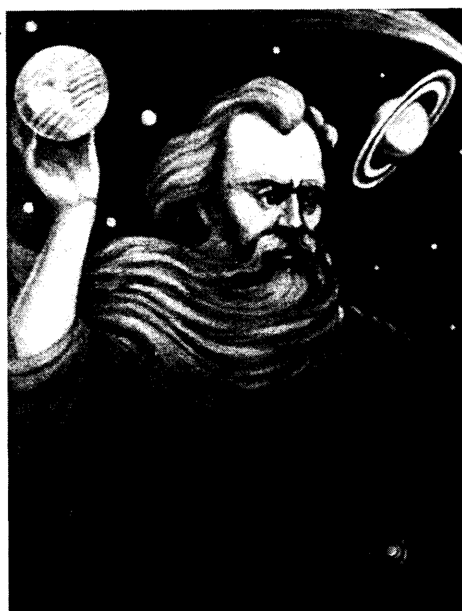

«Космас».

«Партрэт брата Баляслава».

Выстаўка — свайго роду выбоанае з пеpажытага і здзейсненага Я. Драздовічам. Калі знаёмішся з ёю, міжволі прыгадваецца, што свой першы твор, датаваны 1909 годам — малюнак для вокладкі «Першага беларускага календара «Нашай Нівы», ён падпісаў псеўданімам І. Разора. Селянін арэ зямлю, пракладаючы баразну на зямлі, якую перадаваць яму нашчадкам.

Шчодра апрацоўваў свой мастакоўскі загон і сам Я. Драздовіч, кідаючы ў барозны зерні святу, дабра, справядлівасці. І сімвалічна тое, што яго творчая зорка, запаленая ва ўмовах, далёка не спрыяльных для развіцця беларускай нацыянальнай культуры, заззяла на яе гарызонце ва ўсю моц сёння, калі менее «белых плям» у гісторыі.

На адкрыцці выстаўкі выступілі дырэктар Дзяржаўнага мастацкага музея БССР Ю. Карачун, сакратар праўлення Саюза мастакоў БССР М. Бушчык, загадчык аддзела Беларускага фонду культуры Я. Шунейка, мастак А. Марачкін.

Пасля Мінска з выстаўкай твораў Я. Драздовіча пазнаёмяцца літоўскія гледачы.

НАШ КАР.

УНУМАРЫ:

СУСТРЭЧЫ З КІТАЙСКІМІ СЯБРАМІ 2—3

«У МЯНЕ НЯМА ВЕСЯЛОСЦІ...»
Нататкі старшыні праўлення Беларускага аддзялення Савецкага дзіцячага фонду У. ЛІПСКАГА 4

«ЖАНЧЫНА Ў ЧОРНЫМ І АФГАН»
Апавяданне В. КАРАМАЗАВА 8—9, 10—11

ЗДЫМАЕЦЦА КІНО...
Новая роля У. Гасцюхіна 10—11

ПРЭСТЫЖ РОДНАЙ МОВЫ
«Круглы стол» у Міністэрстве культуры рэспублікі 13

МУЗЕЙ НАРОДНАЙ АРХІТЭКТУРЫ: пакуль ідуць спрэчкі
Вяртаючыся да надрукаванага 14—15

З пошты «ЛіМа»

● КРОПЛІ «ЖДАНАЎСКАЙ ВАДКАСЦІ»

● ПІРОГ З МАКАМ

● СПРАЧАЦЦА—З КІМ І ДЗЕ?

●

А. А. Жданаў. Сталінскі «апрычнік», сааўтар 1937-1938 гадоў. Многія справы гэтага «чыстага ідэолага» нам ужо вядомыя. Тут і жудасныя ганенні на дзеячаў літаратуры і мастацтва (дарэчы, вядомая жданаўска - сталінская пастанова 1946 года і да нашых дзён не адменена!), і лінія на ўзмацненне «пільнасці», за якую дорага заплаціла наша партыя і народ.

Аднак і сёння імя Жданава носяць тры гарады, два універсітэты, тысячы калгасаў, саўгасаў, вуліц, школ, фабрык, палацаў піянераў... Словам, уся краіна яшчэ ў кроплях «жданаўскай вадкасці». Даходзіць часам да парадоксаў: у Мінску вуліца Жданава — побач з вуліцай Тухачэўскага!

Да Беларусі, дарэчы, Жданаў не меў зусім, можна сказаць, ніякіх адносін. Але ў рэспубліцы, на сённяшні дзень, імя гэтага дзяржаўнага дзеяча носяць 31 калгас, 3 саўгасы, сярэдняя школа, 36 вуліц у гарадах і гарадскіх пасёлках, 1 праезд, 2 вёскі, 3 завулкі!

Што гэта? Цынізм тых, хто свядома не хоча адмовіцца ад услаўлення вядомага, але скампраметаванага, імя?

Пойдзем далей. Хіба не выклікае, мякка кажучы, здзіўленне, што, скажам, імя Калініна носяць 162 беларускія вёскі, калгасы, саўгасы, школы, вуліцы, завулкі? Ці не замнога? Імем Варашылава ў нашай рэспубліцы названы вёска, 2 калгасы і 41 вуліца. У гонар Будзённага названы 2 вёскі, 3 калгасы, 55 вуліц і завулкаў. Нават імя амаль забытага ў нас партыйнага дзеяча сталінскіх гадоў А. А. Андрэева далі калгасу і тром вуліцам.

У рэшце рэшт, усё тут зразумела. Калі сотні тысяч найменаванняў былі пазначаны імем «вялікага правадыра ўсіх часоў і народаў», дык чаму не магло быць і назваў, прысвечаных малым «кульцікам»? Але ж гэта — **было!** Чаму ж усё (акрамя **іменаў Сталіна,** Молатава, Кагановіча, Маленкова і некаторых іншых) у гэтым сэнсе застаецца па-ранейшаму? Чаму на слыху ўсё яшчэ тыя імёны, якія я ўспомніў у пачатку гэтага ліста? Што, чакаем каманды зверху? Як было раней, калі без санкцый вышэйстаячага начальства чыноўнік баяўся не толькі самастойна дзейнічаць, але і самастойна думаць?

Дарэчы, у Літве, як паведамляе газета «Советская Литва» (28.06.1988), з сямі калгасаў **імя Жданава** — шэсць па ініцыятыве калгаснікаў ужо перайменаваны.

Што, у нас на Беларусі няма таленавітых людзей, гістарычных асоб, імя якіх слаўнае ў вяках? Амаль не гучаць у назвах імёны Скарыны, Каліноўскага, Цёткі. А дзеячы Кастрычніка, станаўлення Савецкай улады ў рэспубліцы (напрыклад, ёсць толькі адна на ўсю рэспубліку вуліца імя Галадзеда)?

Наогул, калі знаёмішся з назвамі многіх нашых вуліц па даведніку «Іх імёнамі названы...», міжволі думаеш, хто і з якой нагоды іх называў так, а не інакш. Напрыклад, па ўсёй рэспубліцы не сустрэнеш на вуліцах імёнаў беларускіх мастакоў (акрамя Б. К. Бялыніцкага-Бірулі). Не знойдзем мы вуліц імя Ваньковіча, Гараўскага, Драздовіча, Жукоўскага, Хруцкага, Грубэ, Керзіна, Глебава, Ахрэмчыка, Бембеля... Затое ёсць 13 вуліц Рэпіна, 4 — Шышкіна, 5 — Васняцова, 2 — Айвазоўскага, ёсць вуліца, завулак і праезд Сурыкава, вуліцы Верашчагіна, Фядотава, Стасава, Сярова, Крамскога і нават баталіста Грэкава. Безумоўна, усё гэта цудоўныя майстры. Але да мастацтва Беларусі яны мелі вельмі слабое дачыненне.

Мне могуць запярэчыць: маўляў, на шляху перайменавання вуліц, населеных пунктаў ёсць сур'ёзныя перашкоды — пераафармленне дакументацыі, прапіскі людзей і г. д. Але не гэтага трэба палохацца там, дзе гаворка ідзе пра гады рэпрэсій. Маральнае ачышчэнне, узнаўленне гістарычнай справядлівасці — гэта галоўнае! Што тычыцца эканамічных затрат, дык можна абвясціць і добраахвотны збор сродкаў для частковай кампенсацыі выдаткаў на гэтую акцыю. Няма сумнення: людзі адгукнуцца.

Б. КРЭПАК,
мастацтвазнаўца.

●

У многіх вёсках Беларусі, у прыватнасці на Магілёўшчыне, унукі нярэдка чуюць ад разгневаных бабуль:

— Трасцы ты хочаш з макам!

Гэта азначае, бабуля ніяк не можа падабраць малому ежу па душы. І наогул ён невядома чаго хоча, але абавязкова з макам.

Так было.

Але пачынаючы з сёлетняга года нашым бабулям давядзецца забываць гэту прымаўку. Указ Прэзідыума Вярхоўнага Савета БССР ад 31 ліпеня 1987 года забараняе насельніцтву пасевы маку ў сваіх агародах. І ўказ нежартоўны: ён пагражае пазбаўленнем свабоды да пяці год.

Указ прыняты быццам бы з высакароднай мэтай барацьбы з наркаманіяй: пазбавіць наркаманаў сыравіны. Але ці патрэбна дзеля гэтага пазбаўляць насельніцтва цэлай рэспублікі традыцыйнага, шматвяковага хоць і не першаступеннай важнасці прадукта? Вякамі радавалі вясковага (ды ці толькі вясковага) жыхара ярка- і бледна-ружовыя кветкі ў гародах. І смачны кавалак пірага з макам за святочным сталом ніколі не быў лішнім.

І нарэшце, ці той гэта шлях для барацьбы з наркаманіяй? Забараніць — вельмі проста, прасцей некуды. Ці не лепей было б узмацніць барацьбу з наркаманіяй, паставіць заслон не маку, а наркаманам? Праўда, гэта значна цяжэй. А цяжкасці далёка не ўсім падабаюцца. Вось і выбрана самае лёгкае: забараніць. Гэта яўна аджылы, бюракратычны шлях.

А калі ўжо забараняць, чаму б не пайсці далей? Не сакрэт, што знаходзяцца не зусім свядомыя грамадзяне, якія гоняць самагонку, выкарыстоўваючы ячмень і бульбу. Вось і забараніць бы пасевы гэтых культур. І ўжо самі сабой просяцца пад забарончы ўказ цукровыя буракі. Заадно наогул бы забараніць і продаж цукру. Глядзіш, і ніякай барацьбы з самагонкай весці не трэба. Цішыня ды супакой.

Адным словам — трасцы нам усім з макам?

Георгій ЮРЧАНКА.

АД РЭДАКЦЫІ: Публікуючы гэты ліст, мы добра ўсведамляем, што ў работнікаў Міністэрства ўнутраных спраў рэспублікі, наркалагічнай службы ёсць свой, супрацьлеглы пункт гледжання на праблему. Дарэчы, яны выказалі свае погляды ў артыкуле «Пастка», апублікаванай у «ЛіМе» 25 верасня 87 г.
Але галоўная думка чытача — перасцерагчы ад магчымых перагібаў у барацьбе са страшным злом — наркаманіяй, — думаецца, усё-такі слушная.

●

У № 3 за гэты год часопіса АН СССР «Советское славяноведение» апублікаваны пісьмо-артыкул беларускіх даследчыкаў пад назвай «Неужели запретная зона?». Яе аўтары — доктар гістарычных навук, прафесар А. П. Грыцкевіч, сапраўдны член Геаграфічнага таварыства СССР В. П. Грыцкевіч, доктар філалагічных навук А. І. Мальдзіс — уздымаюць важнейшыя праблемы айчыннай і, у прыватнасці, беларускай гістарыяграфіі.

НАШЫ ГОСЦІ

«Нінь хао!»—«Добры дзень!»

«У ходзе магутных працэсаў абнаўлення, якія адбываюцца ў абодвух вялікіх сацыялістычных дзяржавах, множацца кропкі судакранання паміж Савецкім Саюзам і Кітаем. У гэтых сацыялістычных дзяржавах ідуць вельмі глыбокія ўнутраныя перамены. Мы можам канстатаваць, што ўсё больш становіцца добразычлівасці і даверу ў адносінах паміж нашымі народамі, аднавіліся і напаўняюцца новым зместам глыбокая цікавасць адзін да другога, расце, я б сказаў, узаемнае прыцяжэнне», — гаварыў М. С. Гарбачоў у сваім нядаўнім выступленні ў Краснаярску.
Адным з фактаў, якія пацвярджаюць слушнасць гэтых слоў, з'яўляецца ажыўленне кантактаў паміж работнікамі культуры, у прыватнасці, паміж пісьменнікамі дзвюх краін. На старонках «Литературной газеты» і «ЛіМа» расказвалася аб паездцы гэтым летам у Кітай дэлегацыі нашых пісьменнікаў — прадстаўнікоў літаратурных выданняў краіны. І вось з візітам у адказ нас наведала група кітайскіх пісьменнікаў, супрацоўнікаў літаратурных выданняў КНР. Сустрэчы ў Маскве, Ленінградзе, Мінску...

Максім ТАНК з кітайскімі гасцямі.

Праўду кажуць у народзе, што ёсць людзі, у якіх лёгкая рука. Не так даўно, у мінулым годзе, гасцяваў на Беларусі кітайскі літаратуразнавец, перакладчык славянскіх літаратур, у тым ліку твораў Янкі Купалы і Максіма Танка, прафесар Гэ Баоцюань. І вось з яго, можна сказаць, лёгкай рукі да нас зноў завіталі госці з Кітая.

Тры дні кітайскія літаратары былі гасцямі Саюза пісьменнікаў БССР і рэдакцыі газеты «Літаратура і мастацтва». У склад дэлегацыі ўваходзілі член праўлення СП Кітая, намеснік старшыні Шанхайскага аддзялення Саюза пісьменнікаў У Цян, намеснік галоўнага рэдактара пекінскай газеты «Вэньібао» («Літаратура і мастацтва»), намеснік старшыні Асацыяцыі эсэістаў Кітая прафесар У Тайчан, намеснік старшыні аддзялення Саюза пісьменнікаў Гуандунскай правінцыі, галоўны рэдактар часопіса «Хуачэн» («Кветка») Лі Шыфэй. Дэлегацыю суправаджаў першы сакратар пасольства КНР у Савецкім Саюзе Гуань Вэньсюэ.

І на гэты раз — як і Гэ Баоцюань — кітайскія госці пачалі знаёмства з радзімы Янкі Купалы — Вязынкі. З цікавасцю яны аглядалі хату, у якой нарадзіўся паэт, знаёміліся з рэчамі, сярод якіх жыў малалетні Янка (а музей у Вязынцы, як вядома, пэўнае ўяўленне пра гэта дае). І вось ціха, пранікнёна, як малітву, прачытаў самы маўклівы з гасцей Лі Шыфэй верш Янкі Купалы «А хто там ідзе?» на кітайскай мове, паказаны гасцям супрацоўніцай музея. А калі вярталіся ў Мінск, Лі раптам пачаў чытаць свае, толькі што напісаныя радкі:

У драўляным доміку
вісіць старадаўняя люлька...
Не спадабалася дзіцяці,
што люлька малая.
Устаў ён з яе
і пайшоў у лясы і палі,
і знайшоў там пакуты народа...

Даведка. Лі Шыфэй нарадзіўся ў 1930 г. Празаік і паэт. За апавяданне «Нянавісць» атрымаў першую прэмію правінцыі Гуандун, лаўрэат Усекітайскай прэміі за лепшы нарыс (зборнік «Гарачая кроў мужчыны»).

Кітайскія сябры казалі мне, што Лі Шыфэй — паэт эмацыянальна - лірычнага складу, шырока вядомы на радзіме. Ды і наогул, як расказвалі нашы госці, кожны член СП Кітая — гэта заслужаны, паважаны літаратар. Мяркуйце, чытачы, самі: у краіне больш як мільярд насельніцтва, а ўсекітайская пісьменніцкая арганізацыя налічвае ўсяго тры тысячы дзвесце членаў. Праўда, ёсць яшчэ правінцыяльныя саюзы, члены якіх не ўсе з'яўляюцца членамі ўсекітайскага. (Для параўнання скажу: у Савецкім Саюзе дзесяць тысяч членаў СП на дзвесце восемдзесят мільёнаў чалавек).

Пасля Вязынкі госці наведалі Літаратурны музей Якуба Коласа ў Мінску. Экскурсію з імі правёў сын народнага песняра Міхась Канстанцінавіч.

Першыя ўражанні ад горада, ад музеяў, першыя водгукі... Гаворыць У Тайчан:

— Я ведаў, што ёсць такі горад — Мінск, сталіца Беларусі, які мужна змагаўся супроць гітлераўскіх захопнікаў, панёс вялікія ахвяры. І вось мы прыехалі сюды і ўбачылі цудоўны, заліты вераснёўскім сонцам горад, сустрэлі тут сваіх сяброў і адчулі сардэчны прыём мінчан. Калі наведвалі родныя мясціны вашых паэтаў — Янкі Купалы і Якуба Коласа, то я думаў: яны падобны на нашых вялікіх паэтаў, бо гэтак жа дбалі і пісалі пра народ і Радзіму. Цяпер я ганаруся і вашымі народнымі паэтамі. Я хацеў бы набраць кітайскіх кветак і вярнуцца сюды зноў, каб пакласці іх да помнікаў вялікіх паэтаў... Мая праца звязана з паездкамі і падарожжамі. І я спадзяюся, што яшчэ раз прыеду ў Беларусь, пабуду тут даўжэй, буду мець магчымасць палюбавацца надзвычай прыгожымі беларускімі мясцінамі, дакрануцца ў Вязынцы да Купалавай крыніцы.

Даведка. У Тайчан нарадзіўся ў 1937 г. Празаік, крытык. Акрамя непасрэднай працы ў газеце «Вэньібао», з'яўляецца членам рэдкалегій часопісаў «Свет эсэ», «Штомесячнік прозы», «Дзіцячая літаратура». Аўтар шэрагу прац па гісторыі і тэорыі літаратуры, празаічныя творы ўвайшлі ў зборнік «Выбранае».

Назаўтра была Хатынь. Было доўгае маўчанне ад убачанага. І толькі як паказаўся Мінск, У Тайчан папрасіў свайго аднафамільца У Цяна, старэйшага члена дэлегацыі, удзельніка барацьбы за вызваленне Кітая ад японскіх мілітарыстаў, падзяліцца сваімі ўражаннямі.

— Убачыўшы мемарыял, даведаўшыся пра ўсё, што тварылі акупанты на беларускай зямлі, я зноў адчуў прыліў нянавісці да фашыстаў, да ўсіх агрэсараў, — горача зазначыў У Цян. — Народы Савецкага Саюза і Кітая, народы ўсёй зямлі не хочуць вайны, а хочуць міру. Мяне глыбока ўсхвалявалі гераічны дух беларускага народа, яго самаахвярнасць у змаганні з ворагам. У час вайны мы пільна сачылі за ходам баёў пад Масквой, Ленінградам, на Волзе. Мы верылі, што Савецкі Саюз пераможа, і зналі, што гэта наблізіць нашу перамогу.

У свой час, — працягваў У Цян, — я напісаў раманы «Чырвонае сонца» і «Крэпасць», прысвечаныя гераізму кітайскага народа, яго барацьбе за вызваленне. Азнаёміўшыся з Хатынскім мемарыялам, я яшчэ раз адчуў, што мае творы напісаны, па сутнасці, пра тое ж самае. Больш таго — адчуваю цяпер, што напішу яшчэ твор на гэтую тэму: і ў нас таксама было спалена многа вёсак.

Хатынскі помнік, — дадаў госць, — робіць вялікае ўражанне. Гэта сапраўдны твор манументальнага мастацтва. Наведванне мемарыяла — цэлае для мяне адкрыццё, яно пакідае глыбокі след у душы.

Даведка. У Цян нарадзіўся ў 1910 г. Член Усекітайскай асацыяцыі дзеячаў літаратуры і мастацтва. У 1933 г. уступіў у левую Лігу кітайскіх пісьменнікаў. У сваіх празаічных творах, напісаных яшчэ да 1949 г. — да ўтварэння КНР,— адлюстраваў этапы барацьбы супраць захопнікаў. Асаблівую вядомасць набыў яго раман «Чырвонае сонца» (у Маскве выдадзены на рускай мове ў 1959 г.).

Адбыліся сустрэчы з кітайскімі калегамі ў Саюзе пісьменнікаў і ў Доме творчасці «Іслач». У іх прынялі ўдзел кіраўнікі СП Максім Танк, Ніл Гілевіч, Васіль Зуёнак, Валерый Скварцоў, галоўны рэдактар «ЛіМа» Анатоль Вярцінскі, загадчык рэдакцыі замежнай літаратуры выдавецтва «Мастацкая літаратура» Барыс Сачанка, дырэктар аддзялення Літфонду Васіль Вільтоўскі. Народны паэт Максім Танк расказаў, як ён ездзіў у Кітай, дзе прысутнічаў на адкрыцці моста

Цяпер няма недахопу ў сцверджаннях, што забароненыя зоны ліквідаваны, што няма тэм, закрытых для абмеркавання. Як добра было б, калі б гэтыя новыя лозунгі аказаліся напоўненымі такім жа важкім зместам, які неслі ў сабе ранейшыя незлічоныя табу. Яны нарадзілі такую своеасаблівую гісторыю, што яе, акрамя ўсяго іншага, аказалася немагчыма здаваць нават школьнікам на выпускных экзаменах... Ці не карыкатурны гэта сімвал? Да чаго ж мы дажылі, ператварыўшы тое, што некалі паважліва называлі гістарычнымі аналамі, у ідэалагічны цыркуляр, які перапісваецца наноў пасля кожнай чарговай змены каравула ўлады!

Добра, калі б гаворка ішла толькі пра гісторыю бліжэйшую да нас — тут яшчэ патрэбны адлегласці для разгляду вялікага і нікчэмнага, — а то ж і ў сярэднявеччы праблем не злічыць, як паказалі аўтары прыгаданага пісьма.

Схемы, догмы, міфы — і над усім гэтым непарушны твар псеўданавуковага начальніка, які пастуліруе ўласныя кан'юнктурныя погляды як адзіна правільныя. Якое мноства евангелляў нарадзілі сталінска-брэжнеўскія часы ва ўсіх галінах грамадскіх навук, і цяпер мы разгублена раптам заўважаем, што ўсе гэтыя евангеллі — апокрыфы. У чалавека, які цікавіцца гісторыяй, але прафесійна не займаецца ёю, натуральна ўзнікае пытанне: у што ж верыць?

Аўтары пісьма ўказваюць на ычыны гэтага нецярпімага ановішча, абсалютна справядліва гаворачы пра пагарду да першакрыніц — айчынных і замежных, пра «ўхілы» ў развіцці гістарычнай навукі ў Беларусі, якія прывялі да перакосаў у даследаваннях і выкладанні, што, па сутнасці, дыскрэдытавала гісторыю як навуку.

Трэба аддаць належнае прафесійнаму такту аўтараў пісьма: гаворачы пра негатыўныя тэндэнцыі, яны пазбягаюць эмацыянальных ацэнак. Куды «ярчэйшыя» былі ацэнкі, дадзеныя беларускай гістарыяграфіі на нядаўнім пленуме праўлення СП БССР «Гісторыя народа і літаратура». Але ацэнкі ацэнкамі, а насцярожвае вось які факт, дарэчы, адзначаны самімі аўтарамі. І цяпер жа не створаны гарантыі сапраўды навуковага абмеркавання праблем. У якім жа выданні маглі б весціся спрэчкі, выказвацца адрозныя ад «агульнапрынятых» канцэпцыі, гіпотэзы, версіі — без чаго не можа існаваць ніякая навука?

Невыпадкова са сваім пісьмом аўтары вымушаны былі звяртацца «ў Маскву», хоць праблемы заслугоўваюць перш за ўсё гаворкі на месцы. Аднак названае пісьмо не мела шанцаў быць сёння апублікаваным у рэспубліцы: у «Весцях АН БССР» строгі кантроль чыноўнікаў Інстытута гісторыі АН БССР, супраць якіх і накіравана крытычнае вастрыё ліста. У рэспубліканскай прэсе падобныя пытанні, спасылаючыся на іх прафесійную складанасць, не бяруцца абмяркоўваць, а калі і бяруцца, то атрымліваецца такая паleміка, ад якой патыхае застойнай цвіллю ды вяльможнымі вокрыкамі, як гэта здарылася з «дыскусіяй» з прычыны артыкула М. Ермаловіча пра старажытны Полацк...

Ці не час і на самай справе стварыць беларускі славістычны ці гістарычны часопіс, свабодны ад ведамаснага дыктату і групавых схільнасцей?

А. ВАРАВА,
член краязнаўчай камісіі Беларускага фонду культуры.

г. Мінск.

ЧЫТАЧ ПРЫЙШОЎ У РЭДАКЦЫЮ

Абвясціўшы ў № 36 «ЛіМа» прэм'еру рубрыкі «Чытач прыйшоў у рэдакцыю...», мы, натуральна, не без хвалявання чакалі: ці прыцягне яна ўвагу людзей, ці будзе жыццяздольнай? Сведчанне таму, што — так, прыцягнула, — наша наступная сустрэча, яшчэ адзін прамы кантакт з чытачом у аддзеле пісьмаў штотыднёвіка. На гэты раз у рэдакцыю прыйшоў са сваім клопатам Чэслаў Нікадзімавіч МУЛІЦА — намеснік начальніка Упраўлення культуры Мінскага гарвыканкома.

НЕ ПАЛОХАЙЦЕСЯ, АЛЕ...

— У панядзелак, як заўсёды, на чарговую планёрку ва ўпраўленні культуры сабраліся дырэктары паркаў культуры і адпачынку нашай сталіцы, — сказаў ён. — Сабраліся і заявілі: больш так працаваць немагчыма! І — ледзь не заявы па ўласным жаданні на стол кладуць.

Справа ж вось у чым. Мала хто з тых, хто наведвае мінскія паркі (а мо наогул ніхто) і карыстаецца там рознымі «чортавымі коламі», «суперамі» і «паратруперамі», ведае, што кожнае ўключэнне атракцыёнаў каштуе тэхнікам, якія абслугоўваюць іх, вялікіх нервовых напружанняў, ці не стрэсаў. Не, я не ўтрырую, не перабольшваю. Атракцыёны тыя да такой ступені маральна і фізічна (!) састарэлі, што не «біць у званы», я лічу, злачынна! Бо кожны дзень можа прынесці ахвяру. Страшна сказаць: напрыклад, у парку культуры і адпачынку 50-годдзя Кастрычніка з 14 атракцыёнаў — 7 ужо дэманціравана і 7 падлягаюць неадкладнаму спісанню! А мы — эксплуатуем іх.

Дзе ж выйсце? Наспеў час у рэспубліцы адкрыць цэх або нават невялікае прадпрыемства па вырабу і рэканструкцыі атракцыённай тэхнікі для паркаў культуры і адпачынку. Трэба, каб былі і выпрабавальныя палігоны, і спецыяльныя кадры. Словам, паставіцца да праблемы сур'ёзна.

Яшчэ ў 1985 годзе Савет Міністраў БССР прыняў пастанову «Аб дадатковых мерах па развіцці сеткі і ўмацаванні матэрыяльна-тэхнічнай базы паркаў культуры і адпачынку». У сваю чаргу Мінскі гарком партыі і выканком Мінскага гарсавета распрацавалі праграму развіцця гарадской гаспадаркі г. Мінска на XII пяцігодку. Напрыклад, планам прадугледжвалася рэканструкцыя летняга тэатра і танцавальнай веранды ў парку Чэлюскінцаў. Думаеце, там ва ўсю ідуць работы? Памыляецеся. Падрадчык — будтрэст № 1 — не «ўключаецца», бо аб'екта няма ў плане ВА *«Галоўмінскбуд»*. Чаму? А таму, што ў заказчыка няма сродкаў на рэканструкцыю (як вядома, упраўленне культуры не мае ні сваёй матэрыяльнай базы, ні грашовых рэсурсаў). Міністэрства культуры рэспублікі ліміты на будаўнічыя матэрыялы, тэхніку, абсталяванне размяркоўвае далёка не на патрэбы паркаў. Ну а тыя прадпрыемствы, якія маглі б выдаткаваць сродкі, дапамагчы рабочай сілай, будаўнічымі матэрыяламі і якія тэрытарыяльна разам з пэўным паркам знаходзяцца ў адным раёне сталіцы? (Дарэчы, такая дапамога з боку прадпрыемстваў у згаданай пастанове Савета Міністраў БССР агаворваецца). Прадпрыемствы — «самоустранились», хоць грошы ім самім ні ў кога не трэба пазычаць, асабліва цяпер, калі яны перайшлі на гасразлік і самафінансаванне. Возьмем, да прыкладу, парк культуры і адпачынку 900-годдзя Мінска, што ў мікрараёне «Чыжоўка». У гэтым раёне ў асноўным жывуць тыя, хто працуе на Мінскім аўтазаводзе. Вось чаму па наказе дэпутатаў аўтазавод павінен быў пабудаваць у гэтым парку летні тэатр, адміністрацыйны будынак і г. д. Яшчэ летась мы перадалі на прадпрыемства ўсю каштарысна-праектную дакументацыю, *але яна так і засталася* нікому не патрэбнымі паперкамі.

Здавалася б, той жа парк 50-годдзя Кастрычніка маглі ўзяць пад сваю апеку ажно тры раёны сталіцы — Партызанскі, Ленінскі, Заводскі, дзе столькі буйных прадпрыемстваў. Маглі б скааперавацца і зрабіць там цудоўны куток адпачынку. Ды куды там... Затое на тэрыторыі парку ёсць аб'ект, які ніякім чынам не звязаны з арганізацыяй вольнага часу наведвальнікаў. Гэта — прафілакторый трактарнага завода, які, бадай, існуе толькі для таго, каб рабочыя, якія маюць пуцёўкі, схадзілі туды тры разы на дзень паесці. У самім жа парку няма нават адміністрацыйнага памяшкання...

Наогул, калі пэўны аб'ект знаходзіцца на тэрыторыі парку культуры і адпачынку, дык ён павінен выкарыстоўвацца менавіта для адпачынку кожнага, хто сюды прыйшоў. А як, напрыклад, выкарыстоўваецца каток у парку Горкага? Вельмі проста: для трэніровак спартсменаў (план жа платных паслуг выконваецца!), астатнія могуць толькі быць у якасці гледачоў. Тое ж самае і з тэніснымі кортамі, якія пабудаваў завод Вавілава ў парку Чэлюскінцаў, утварыўшы тым самым на яго тэрыторыі «прыватную» гаспадарку. Між тым, корты ў асноўным пустуюць. А калі падысці да *праблемы* сапраўды па-гаспадарску, дык два-тры разы на тыдзень завод мог бы гэтыя корты за плату здаваць наведвальнікам парку. І грошы б мелі, і людзям дабро зрабілі б...

Вось тыя праблемы, што прывялі мяне ў рэдакцыю. Думаецца, іх вырашэнне — клопат не адно толькі гарадскога ўпраўлення культуры,— сказаў на заканчэнне Ч. Муліца.

У ЦЯН у Хатыні

У ТАЙЧАН. Гуань ВЭНЬСЮЭ. М. К. МІЦКЕВІЧ у *Літаратурным музеі Якуба Коласа.*

Глыток вады з Купалавай крыніцы ў Вязынцы (У Тайчан).

праз раку Янцзы, пабудаванага паводле савецкага праекта: як пазнаёміўся з Гао Манам і Гэ Баоцюанем, у перакладзе якіх выйшла пасля кніга яго вершаў. Спачатку, — прыгадаў Яўген Іванавіч, — ён не надаў значэння прапанове кітайскіх сяброў выдаць кнігу яго паэзіі, палічыў, што гэта звычайная ветлівасць. Ды праз нейкі час атрымаў ліст ад кітайскіх сяброў з просьбай прыслаць падрадкоўнікі. Як бачым, падкрэсліў *Максім Танк*, у нашых кітайскіх сяброў словы не разыходзяцца са справай. І вопыт перабудовы таксама сведчыць пра гэта.

Ніл Гілевіч гаварыў пра добрыя пачуцці, якія здаўна жывуць у беларусаў у дачыненні да вялікага кітайскага народа, да яго гісторыі, яго літаратуры. Ён, у прыватнасці, нагадаў той факт, што ў гады грамадзянскай вайны ў чырвонаармейскіх часцях былі кітайцы, былі яны і ў Першым беларускім палку.

У час гутарак закранаціся пытанні ўзаемаадносін паміж дзвюма краінамі, выказвалася ўзаемнае задавальненне, што яны зноў уваходзяць у нармальнае рэчышча — аб чым сведчыць абмен пісьменніцкімі дэлегацыямі дзвюх краін, далейшы працяг нашых колішніх творчых сувязей.

І сапраўды, колькі было ўкладзена душы і працы ў нашу дружбу, наша супрацоўніцтва ва ўсіх галінах, у тым ліку і ў літаратуры. За пасляваенны час тройчы выходзілі ў Беларусі зборнікі апавяданняў кітайскіх пісьменнікаў, шмат разоў выдаваліся па-беларуску кнігі народных казак, асобнымі выданнямі выпускаліся творы Ду Фу, Дзін Ліна, Ло Даня, Лу Сіня, Мао Дуня, Сань Шанфэя, Хуа Шаня, Чжао Шулі, Чжоу Лібо. Неаднаразова з'яўляліся публікацыі твораў кітайскіх пісьменнікаў у перыядычным друку, змяшчаліся і артыкулы пра іх. Я і сам, да слова сказаць, меў некалі маленькае дачыненне да такіх публікацый: будучы студэнтам Брэсцкага педінстытута змясціў у абласной газеце «Заря» свой водгук на кітайскі фільм «Стальны салдат».

Ёсць падставы зазначыць, што вытокі нашых літаратурных сувязей сягаюць да нашаніўскай пары, калі ў 1910 г, на старонках першай беларускай газеты былі надрукаваны пераклады кітайскіх народных казак (падрабязней гл. нататку У. Содаля «З кітайскай пераклаў прыват-дацэнт Аляксееў», «ЛіМ», 16 верасня 1988 г.).

Пра сённяшні стан беларуска-кітайскіх літаратурных сувязей, пра новыя пераклады з кітайскай гаварыў Барыс Сачанка: у «Даляглядах-88» змешчаны апавяданні Чжоў Кэціня і Чжан Канкана, у «Даляглядах-89» будуць апублікаваны творы Ван Цзэнці і Ма Фына, у выдавецтве рыхтуецца да выпуску кніга класічнай паэзіі Кітая і зборнік сучаснай кітайскай аповесці. Новыя пераклады з кітайскай з'яўляліся апошнім часам і на старонках «ЛіМа».

Натуральна, што і ў час сустрэч літаратараў дзвюх краін заходзіла размова і аб выданні твораў нашых празаікаў і паэтаў у Кітаі. Называліся імёны Купалы, Коласа, Мележа, Быкава, Брыля, Шамякіна. Госці прывезлі з сабой і падарылі нам новыя выданні — кнігу С. Алексіевіч «У вайны не жаночы твар» і альбом мастацтвазнаўцы Чжэнь Пэн «Сучасны савецкі жывапіс», у якім змешчаны рэпрадукцыі работ Г. Вашчанкі і М. Савіцкага і артыкулы пра іх.

Госці былі прынятыі ў Доме дружбы — Беларускім таварыстве дружбы і культурнай сувязі з замежнымі краінамі. Старшыня праўлення таварыства Арсень Ваніцкі расказаў аб дзейнасці беларускага аддзялення таварыства савецка-кітайскай дружбы, аб асабістых уражаннях ад паездкі ў Кітай, аб фактах культурнага супрацоўніцтва паміж нашымі краінамі.

Паводле жадання кітайскіх пісьменнікаў ім была прадастаўлена магчымасць наведаць адно з прадпрыемстваў горада Мінска — гадзіннікавы завод «Прамень». Госці пабывалі ў зборачным цэху завода, гутарылі з кіраўнікамі прадпрыемства, цікавіліся ходам перабудовы ў нашай прамысловасці.

На развітальнай гутарцы я папрасіў кіраўніка дэлегацыі У Цяна напісаць некалькі слоў на памяць. Вось што ён напісаў: «Беларусь, Мінск зрабілі на мяне незабыўнае ўражанне. Я адчуваю, што гэтыя дні гасцявання на Беларусі — самая радасная часіна майго жыцця. Калі ў мяне будзе яшчэ адна магчымасць прыехаць сюды разам са сваімі сябрамі, то я буду самым шчаслівым старым. Дзякуй маім дарагім сябрам! Да сустрэчы!» Салідарызуючыся з ім, услед за подпісам У Цяна паставілі свае подпісы У Тайчан, Лі Шыфэй, Гуань Вэньсюэ. (Ніжэй узнаўляецца фотакопія гэтага аўтографа кітайскіх гасцей).

Аляксей ГАРДЗІЦКІ.

...Жанчына ўвайшла ў кабінет, стомлена села ў крэсла.

— З Бабруйска да вас прыехала. Дапамажыце...

Расказала, што дзесяць год стаіць у чарзе, каб удачарыць дзетдомаўскую выхаванку.

Сумна ўсміхнулася:

— Для дзіцячага дома, відаць, лягчэй купіць аўтобус ці нават касмічны карабель, чым зрабіць адно дзіця шчаслівым...

Перабудове—ідэі абнаўлення

Уладзімір ЛІПСКІ,
старшыня праўлення Беларускага аддзялення Савецкага дзіцячага фонду імя У. І. Леніна

«У мяне няма весялосці...»

Усе мы, хто працуе ў дзіцячым фондзе, імкнёмся скіроўваць свае намаганні на канкрэтнага чалавека. Дапамагчы ў нечым сіраце, шматдзетнай сям'і, абараніць правы дзіцяці, заступіцца за пакрыўджанага, падтрымаць упаўшага духам.

Не памылюся, калі скажу, што Савецкі дзіцячы фонд сваімі дзеяннямі і намерамі ўскалыхнуў грамадскую думку, прымусіў смела, адкрываючы «забароненыя» лічбы і факты, зірнуць на праблемы грамадзянскіх правоў нашых дзяцей.

На рахунак нумар 707 у рэспубліцы ўжо паступіла звыш паўтара мільёна рублёў. Гэта добраахвотны ўзнос людзей, без панукі, без прымусу, без лішняй агітацыі. Прыемна, што грашовую падтрымку фонду аказалі многія калектывы. Пералічвалі атрыманыя прэміі, ганарары, заробак аднаго дня. Дзеляцца сваім прыбыткам кааператары. Пералічваюць грошы школьнікі.

На сродкі дзіцячага фонду некаторыя нашы дзетдомы і школы-інтэрнаты займелі (упершыню!) свае аўтобусы. На гэтыя ж сродкі будзе пабудаваны пад Вілейкай эксперыментальны дзіцячы дом сямейнага тыпу. Мы хочам унесці ўзнос на будаўніцтва санаторыя для маці і дзіцяці, куды перш за ўсё накіроўваць дзяцей з раёнаў Гомельскай і Магілёўскай абласцей, якія пацярпелі ад чарнобыльскай аварыі. Мяркуем устанавіць стыпендыі дзіцячага фонду, прэміі «Сябар дзяцей», стварыць свой кааператыў.

Задумак шмат вялікіх і малых, аператыўных і перспектыўных. Ёсць і пэўныя здабыткі, якія радуюць і натхняюць. Але ёсць яшчэ і шмат балючага, і пра гэта нельга маўчаць.

Чаму ж так здарылася, што нашы дзеці, «самы прывілеяваны клас», нашы «кветкі жыцця» не маюць таго, што ім усенародна абяцалі шмат дзесяцігоддзяў?

Прычына адна, яна агульная для ўсіх нашых бед, пралікаў і недахопаў. Яна ў чыноўніцкай адміністрацыйна-каманднай сістэме, супраць якой так ваяўніча паўстала перабудова. Чыноўнікам было выгадна прыкрывацца лічбамі (ідзі, правер!) і яны прыкрываліся імі. Калі з трыбуны вымаўляўся лозунг «Усё лепшае — дзецям», то следам за ім ішла бухгалтэрыя: у нашых шчаслівых вунь колькі школ, дзіцячых садоў, дамоў і палацаў піянераў. Факт, зроблена для дзяцей шмат. Але ці ўсё патрэбнае, ці ўсё зробленае—лепшае?

Не трэба быць вялікім знаўцам, каб ведаць, што школы нашы (хоць і новыя) вельмі бедныя. А яны ж павінны быць насычаны камп'ютэрнай тэхнікай, абсталяваны рознымі сучаснымі прыборамі. Шаблонна, безгустоўна, без фантазіі будуем мы пакуль што і дзіцячыя яслі, сады, дзе чалавек атрымлівае першыя ўрокі прыгожага, мудрага, эстэтычнага. А якія ў нас дамы і палацы піянераў?

Нядаўна еду ў тралейбусе па вуліцы Клары Цэткін у Мінску. Мужчына не без гумару тлумачыць свайму спадарожніку, відаць, госцю сталіцы:

— *Зірні налева — гэта гараж Саўміна. Зірні направа — гэта Дом піянераў.*

Усе пасажыры тралейбуса таксама зірнулі налева і направа. З аднаго боку — велічная сучасная вежа-гмах з шыкоўнымі прыбудовамі і шлагбаўмам. Зроблена ўсё адмыслова, якасна. Як жа інакш — тут стаяць урадавыя легкавыя машыны! З другога боку вуліцы — двухпавярховы, прыплюснуты *да зямлі, з вузкімі вокнамі* жоўты дамок. Гэта і ёсць Дом піянераў Маскоўскага раёна. Колькі, цікава, дзетак можа сабраць пад свой дах гэты дамок, калі ўлічыць пры гэтым, што ў раёне звыш дзесяці тысяч піянераў. Вось і «асвойваюць» дзеці падвалы, гарышчы і іншыя цёмныя закуткі.

Апошнім часам усе мы парадаваліся рашэнню Цэнтральнага Камітэта Кампартыі рэспублікі *аб перадачы ўстаноў* аховы здароўя і сацыяльнага забеспячэння вызваленых адміністрацыйных і іншых будынкаў. Толькі ў Гомельскай і Магілёўскай абласцях знойдзена дадаткова для гэтых мэт 98 розных памяшканняў. У Ашмянах, напрыклад, раённы Дом піянераў пераехаў у былы будынак райкома партыі. Гэтак жа адбылося ў Ваўкавыску, Астраўцы, Бярозаўцы, Любчы, Астрыне. Але, на вялікі жаль, такія падарункі пакуль адзінкавыя.

Я быў прыемна ўражаны, калі ўбачыў у Мядзеле. на беразе возера, шыкоўны дом са светлымі вокнамі. Падумалася, вось бы сюды мясцовы Дом піянераў, бо ведаў, што ён знаходзіцца ў драўляным будынку, там жа месціцца і музычная школа. Старую будыніну штогод «латаюць», рамантуюць. Аж не, у самым шыкоўным доме Мядзела размясціліся райкомы партыі і камсамола. Дарэчы, дом гэты стаіць «спіной» да горада. Адвярнуліся, аддзяліліся начальнікі ад гараджан. А размяшчаліся ж у двухпавярховым будынку ў райцэнтры, мелі прыстойныя кабінеты. Не, хочацца, каб было яшчэ лепей. І гэта ў той час, калі ў горадзе няма лазні, добрай гасцініцы, *бальніцы, прыстойнага стадыёна.*

Дзіцячы фонд часта атрымлівае ад грамадзян лісты з прапановамі ўзяць на ўлік усе дзяржаўныя дачы, так званыя «домікі паляўнічых», спецгасцініцы ў маляўнічых дубровах і пушчах, на берагах азёр і рэк, якія гадамі ці месяцамі не чуюць людскога голасу, а вартаўнікі дзічэюць ад адзіноты. Пытанне вострае, шчыкатлівае, але *ж і вельмі злабадзённае.*

Нядаўна на прэзідыуме рэспубліканскага дзіцячага фонду былі абмеркаваны праблемы медыцынскага абслугоўвання дамоў дзіцяці. Іх у рэспубліцы трынаццаць. І ў кожным да двухсот падкідышаў-немаўлят. Ёсць там невылечныя дзеці, але іх дагледзяць, гадуюць, бо як жа інакш.

Ды нельга не сказаць пра тое, што большасць дамоў дзіцяці туляцца ў непрыстасаваных памяшканнях, да таго ж, амаль усе яны патрабуюць рамонту. Ніводзін дом дзіцяці не мае летняй дачы за горадам, каб вывезці туды дзяцей.

У цяжкіх жыллёвых умовах знаходзіцца дзіцячы туберкулёзны санаторый пад Мінскам, у Баравой. Яшчэ да мая гэтага года працаваў дзіцячы санаторый у Чэрыкаве, адным з радыеактыўна забруджаных раёнаў пасля чарнобыльскай трагедыі.

Амаль у цэнтры Мінска, на вуліцы Чырвонаармейскай, знаходзіцца Першая дзіцячая гарадская бальніца. Яна размешчана ў невялічкім будынку. Разлічана на сорак хворых, а на самай справе ўтрымліваюць тут восемдзесят дзяцей, большасць якіх ляжыць з цэрабральным паралічам. У пакоі — па 6 — 8 чалавек. Як іх лячыць, вучыць рухацца ў такім стоўпішчы? Дзяцей з падобным захворваннем у рэспубліцы некалькі тысяч. А адпаведнай рэспубліканскай бальніцы няма.

Такіх прыкладаў набіраецца шмат. У рэспубліцы, напрыклад, катастрафічна мала малочных кухань, няма завода (ці хаця б цэха) дзіцячага харчавання. Ніхто пакуль не займаецца распрацоўкай і выпускам дзіцячай мэблі. Нам, дарослым, павінна быць сорамна за прымітыўныя цацкі, гульні, якімі аніяк не выхаваеш добры густ у нашых дзяцей.

У рэшце рэшт лёс перабудовы залежыць ад таго, як мы сёння ставімся да дзяцей, якімі рыхтуем іх у заўтрашні дзень. Яны ж так хутка растуць, што не паспеем азірнуцца, як прыйдуць нам на змену. Якімі прыйдуць? Вось *пра гэта* давайце клапаціцца шчыра, па-бацькоўску менавіта цяпер.

Пакуль жа прыходзіцца з гірыччу даводзіць, што мы (на ўсіх узроўнях) злачынна мала займаемся праблемамі дзяцінства. Наколькі мне вядома, Арганізацыя Аб'яднаных Нацый *збіраецца на чарговай сесіі* разгледзець і прыняць Канвенцыю аб правах дзяцей. Важны і наспелы дакумент. Патрэба ў ім узнікла ў міжнародным свеце. Але ж мы павінны найперш навучыцца абараняць правы дзяцей у сваім доме, у сваёй дзяржаве.

Вось ужо пяты месяц стукаюся ў розныя кабінеты г. Мінска, каб дапамагчы адной маці і яе дзіцяці. але пакуль што *натыкаюся на глухую бюракратычную сцяну.* Справа вось у чым. Жанчына ўзяла на выхаванне дзяўчынку-сіротку. У гэтым годзе яе прыёмная дачушка пойдзе ў школу. І маці вельмі заклапочана тым, што можа рассакрэціцца факт удачарэння. Каб гэта не здарылася, яна хоча памяняць месца жыхарства. А тут падвярнуўся і шчаслівы выпадак. З Масквы ў Мінск пераехала на жыхарства яе бабуля, *персанальная пенсіянерка,* і просіць, каб унучка з прыёмнай дачкой перасяліліся да яе. Чаму б не адгукнуцца на гэтую просьбу?

Пішу самае сардэчнае пісьмо старшыні Савецкага райвыканкома г. Мінска тав. Сысу. Шаблонны адказ: «Паведамляем, што ваша заява разгледжана і просьба пакінута без задавальнення з-за адсутнасці па ўказаным адрасе нормы жылой плошчы». На старой кватэры, дзе жыве жанчына з прыёмнай дачкой, на чалавека прыпадае 6,3 квадратных метра жылля, а там, куды хоча перасяліцца,— аж па 9 м (неабходна, аказваецца, 12 м). Выходзіць, што 6,3 м — гэта нармальна, а 9 м — не хапае да нормы. Парадаксальна!

Новае маё пісьмо — у Мінскі гарвыканком. Апроч пісьма, званю члену праўлення дзіцячага фонду, намесніку старшыні гарвыканкома П. Кішкурне. Праз месяц атрымліваю ўсё той жа бюракратычны адказ: «Па паступіўшым хадайніцтве падстаў для перагляду рашэння аб адмаўленні ў прапісцы выканкам гарсавета не знаходзіць».

Што ж, пастукаўся вышэй, да намесніка Старшыні Савета Міністраў БССР, члена праўлення фонду Ніны Мікалаеўны Мазай. Спадзяюся, што справядлівасць возьме верх, бо ў аснове ўсёй гэтай валакітнай гісторыі — лёс дзіцяці.

Кажуць, калі нават адно дзіця ў бядзе, дык бяда ўсяму грамадству. Мы ж, здаецца, яшчэ не ўсвядомілі гэтую простую ісціну. Вось яшчэ адзін прыклад бюракратыі.

Пішу ліст старшыні Ленінскага райвыканкома г. Мінска тав. Некрашэвічу з просьбай дапамагчы размяняць кватэру сям'і ўдзельніка вайны Пятра Сцяпанавіча Пятліцкага, якая ўзяла на выхаванне ўнукаў-сірот.

Праз паўтара месяца атрымліваю адказ, у якім т. Некрашэвіч распісваецца ў сваёй немачы: маўляў, мы не займаемся разменам.

Складваецца ўражанне, што многія нашы кіраўнікі развучыліся чытаць пісьмы сэрцам. Чалавек пры вялікай ўладзе, народны абраннік, у падпарадкаванні якога цэлы штат работнікаў, у тым ліку і кватэрны аддзел, разводзіць рукамі.

Вось і атрымліваецца, што Савецкі дзіцячы фонд ускалыхнуў сумленне простых людзей, грамадскасці, але толькі не чыноўнікаў. А яны ж, кіруючыя асобы, ад якіх залежыць лёс дзяцей, першымі павінны былі ўсвядоміць, што гэта па іх віне, па віне іх папяроднікаў узніклі і накапіліся ўсе праблемы, якія ўзяўся вырашыць дзіцячы фонд.

Псіхалогія бюракрата: усё рабіць, каб утрымацца на плаву, фармальна захоўваць усе інструкцыі, хоць многія з іх даўно састарэлі.

У рэспубліканскім дзіцячым фондзе тысячы шчырых сяброў. Што тычыцца штатных супрацоўнікаў, дык іх на ўсю рэспубліку ўсяго пятнаццаць чалавек.

Я, як старшыня, працую на грамадскіх пачатках. Гэтак жа і старшыні абласных аддзяленняў фонду. Ствараем грамадскія саветы ў раёнах, гарадах. Энтузіястаў шмат. І хацелася, каб энтузіязм людзей, іх сардэчнае жаданне дапамагчы дзецям падтрымалі ўсе таварышы, якім даверана займаць тое ці іншае кіруючае крэсла.

Прыемна, што ў склад праўлення Беларускага аддзялення Савецкага дзіцячага фонду імя У. І. Леніна выбраны аўтарытэтныя людзі. Яны ўсё робяць, каб дапамагчы станаўленню новай арганізацыі, праяўляюць асабістую адказнасць і актыўнасць. З удзячнасцю хачу назваць пісьменніка Васіля Вітку, настаўніцу СШ № 32 г. Мінска, шматдзетную маці Валянціну Мікалаеўну Глаз, галоўнага педыятра Міністэрства аховы здароўя Нону Рыгораўну Рысь, рабочую вытворчага аб'яднання «Інтэграл» Зінаіду Аляксандраўну Ячэню, дырэктара Навукова-даследнага інстытута аховы мацярынства і дзяцінства Анатоля Канстанцінавіча Усціновіча.

На вялікі жаль, не ўсе выбраныя ў склад праўлення зразумелі важнасць грамадскага даручэння. Не называючы пакуль што прозвішчаў, прывяду такі прыклад. Разаслалі мы пісьмы ўсім членам нашага праўлення з просьбай наведаць дзіцячыя дамы, школы-інтэрнаты, высветліць іх патрэбы, матэрыяльна-выхаваўчы стан сіроцкай установы. Многія адгукнуліся на нашу просьбу аператыўна. А былі і такія, што праігнаравалі рашэнне прэзідыума.

Праблем і клопатаў, як бачыце, у новай грамадскай арганізацыі шмат. Мы імкнёмся энергічна іх вырашаць. І хочацца верыць, што ў дабрачыннай і міласэрнай справе будзе прымаць удзел усё больш і больш энтузіястаў.

...На Гомельшчыне мне расказалі, як адзін замежны карэспандэнт спытаў у шасцігадовага Андрэйкі са Жлобіна:

— Як ты перанёс Чарнобыль?

— Перанёс добра,— адказаў Андрэйка.— Але ў мяне няма весялосці.

Давайце ж зробім усё, каб нашы дзеці ніколі-ніколі не гублялі весялосці. Вернем нашым дзецям даўгі.

P. S. Пакуль рыхтаваўся артыкул у друк, вернуты (праз шэсць месяцаў барацьбы!) даўгі сем'ям Пятліцкіх і Макарэвіч. Узніклі, на жаль, новыя. Уплывовае ведамства замахнулася «праглынуць» Рэспубліканскую станцыю юннатаў з агародам, цяпліцамі, пабудовамі. Пад пагрозай казачнае зялёнае царства на пяці гектарах, якое стваралі дзеці на працягу 23 гадоў. На яго гатовы рынуцца бульдозеры. Што робіце, дарослыя дзядзі?!.

Другі год працуе музей «Літаратурная Салігоршчына» ў сярэдняй школе № 3 г. Салігорска. Нямала гадоў збіралі матэрыялы для музея дырэктар школы Мацвей Яфімавіч Кнапель і настаўніца беларускай мовы і літаратуры Таццяна Іванаўна Навіцкая. На стэндах музея адлюстроўваецца творчы шлях пісьменнікаў-землякоў. Частымі гасцямі тут бываюць літаратары з Мінска, сустракаюцца з вучнямі школы, праводзяць урокі літаратуры, чытаюць вершы, расказваюць пра літаратурнае жыццё рэспублікі.

Нядаўна ў школе адбылася сустрэча з Максімам Лужаніным, у якой таксама прынялі ўдзел Валянціна Аколава і Барыс Сачанка.

На здымку: Т. НАВІЦКАЯ, Максім ЛУЖАНІН, М. КНАПЕЛЬ у музеі «Літаратурная Салігоршчына».

Імя Яніса Петарса, выдатнага латышскага паэта, першага сакратара праўлення СП Латвіі, стала шырока вядомае ў краіне дзякуючы яго вострапубліцыстычным, сугучным духу перабудовы выступленням ва ўсесаюзным друку — на старонках «Правды», «Литературной газеты», «Труда» і іншых выданняў. Своеасаблівым працягам гэтай размовы з чытачом з'яўляецца артыкул пісьменніка «Я веру ў здаровыя сілы», змешчаны нядаўна ў адным з вераснёўскіх нумароў рускамоўнай газеты «Советская молодежь» (орган ЦК ЛКСМ Латвіі).

Грамадзянскі пафас артыкула, думкі і назіранні пісьменніка-камуніста падаліся нам вартымі ўвагі нашага чытача. Яны шмат у чым перагукаюцца з тымі дыскусіямі, якія ідуць сёння ў беларускім друку, у тым ліку і на старонках «ЛіМа». За гэтай пераклічкай—агульнасць праблем і падыходаў да іх вырашэння, рэальны — а не паказны, не на словах, — інтэрнацыяналізм. Вось чаму мы і вырашылі перадрукаваць у перакладзе артыкул Я. Петарса з нязначнымі скарачэннямі.

Я веру ў здаровыя сілы...

Яніс ПЕТАРС

Палемічны роздум, выкліканы чытаннем прэсы і ўдзелам у палітычным жыцці Латвіі

ЧЫМ ДАЛЕЙ развіваецца і чым больш незваротнай становіцца перабудова, тым відавочней, што гэта працяглы, дыялектычна бесперапынны і драматычны працэс. Нашу грамадскую перабудову вельмі ўскладняе тое, што ў нашым распараджэнні няма і не можа быць праекта, які трэба было б літаральна ўзнавіць, перанесці з паперы ў жыццё. Яшчэ горш — у нас няма нават грунтоўных навуковых даследаванняў аб грамадскай сістэме, якую мы перабудоўваем. Проста даследаваць няма часу, гэтую работу трэба рабіць разам з перабудовай. Кожную секунду мы рызыкуем наткнуцца *на нечаканыя адкрыцці* — аказваецца, у будынку сацыялізму, які мы перабудоўваем, невукі ці зламыснікі мінулых гадоў здолелі шчыльна замураваць ці хоць бы забраць кратамі светлыя і шырокія вокны, прарубленыя ў першыя гады рэвалюцыі; часам мы знаходзім дзверы, якія зусім не патрэбны шырокім народным масам, нават наадварот — іх адчыняюць і зачыняюць толькі дзеля таго, каб сытай бюракратыі было што адчыняць і што зачыняць, каб ёй было куды зайсці раніцай і адкуль выйсці вечарам. Гэтыя дзверы трэба замуроўваць. Адкрываем і дагэтуль нікому не вядомыя апартаменты, дзе пануе поўная пустэча і ўсеабдымная цемра. Мы адбіваем цвілыя кавалкі тынкоўкі ў адным з пакояў сацыялізму, а пад ёю ў яркім сонечным святле адкрываецца «буржуазны» і ўсё ж *шэдэўр — насценны роспіс*, фрэска, народны арнамент, гістарычныя традыцыйныя спалучэнні колераў. Усё гэта ў «пралетарскай» паспешлівасці і пад кіраўніцтвам карыфея замазваў не адзін домакіраўнік, што выдаваў сябе за камуніста.

Самыя небяспечныя ў нашым будынку *падземныя* камунікацыі, таму што ў падвалах іржавеюць міны. Яны могуць выбухнуць ад першага парыву ветру, ад старасці, забраўшы з сабою жыцці многіх.

Таму пад зямлю нельга пускаць тых, у каго гарачыя галовы, там павінны працаваць прафесійныя мінёры, якія выкарыстоўваюць самыя сучасныя электронныя сродкі разміравання XX стагоддзя, гэта значыць — інтэлект.

Працягнуўшы аналогію з перабудовай дома па неіснуючым праекце і з недастатковымі ведамі аб структуры перабудоўваемай сістэмы, хачу папярэдзіць усіх пра самае небяспечнае — пра істэрыку. У нас проста няма права на яе, бо істэрыкі, паводзячы сябе істэрычна, могуць справакаваць выбух. І хоць мы з кожным днём усё больш паглыбляемся ў невядомае і ніколі не існаваўшае па-сапраўднаму — гэта значыць у сацыялізм, у нас усё ж ёсць і адна вялікая перавага, а менавіта — **горкі ўрок гісторыі.** Па-мойму, менавіта гэты ўрок — у аснове дзейнасці Міхаіла Гарбачова і Аляксандра Якаўлева, Віталія Кароціча і Андрэя Сахарава, Людмілы Азаравай і Джэмы Скулме, Яна Страдыня і Эдвіна Інкена, Яна Луцана і Марыны Касцянецкай, Адольфа Шапіры і Аляксандра Ніканава.

Ураўнаважаныя, спакойныя, дасведчаныя ў сваёй справе людзі, якія абапіраюцца і на класавае, і на агульначалавечае, здолеюць з хаосу, пакінутага горкай гісторыяй, узвесці такі грамадскі будынак, у якім народы будуць адчуваць сябе раўнапраўнымі і раўнацэннымі, нескаронымі і незасмучанымі. Гэта абавязкова збудзецца, калі мы хочам адрадзіць той сацыялізм, пра які заявіла рэвалюцыя і які быў забіты Сталіным.

Сёння — амаль праз тры месяцы пасля пленума праўлення Саюза пісьменнікаў Латвіі з удзелам кіраўнікоў іншых творчых саюзаў і экспертаў — я хачу падзяліцца пасобнымі развагамі. Яны ўзніклі ў выніку актыўнага палітычнага жыцця — пасля сустрэч у якасці дэлегата XIX партканферэнцыі з тысячамі людзей, пасля маіх сустрэч з людзьмі ў якасці паэта і публіцыста. Мноства думак выклікаюць горы пісьмаў, якія я атрымліваю штодзённа, думаць змушае і прэса, у якой паяўляюцца самыя розныя меркаванні. І, вядома ж, у гэтых меркаваннях адчувальны не толькі здаровы розум. Экстрэмісцкая істэрыка асабліва адчуваецца ў паасобных раённых, гарадскіх, шматтыражных газетах, нярэдка і ў рэспубліканскіх выданнях. А карэспандэнт газеты Прыбалтыйскай ваеннай акругі «За Родину» дайшоў да таго, што ўклаў у вусны генерала словы, якіх гэты высокапастаўлены палітработнік наогул не гаварыў.

Усё гэта робіць нас уважлівымі і змушае думаць — ці не імкнецца адміністрацыйная бюракратыя выкарыстаць дэмакратыю, каб разыграць самы небяспечны тур — нацыянальныя адносіны. Маўляў, станем нацкоўваць, падзяляць і расколваць — тады і будзем кіраваць.

Перш чым пераходзіць да канкрэтных прыкладаў, дазволю сабе ўспомніць пра 28 сакавіка 1988 года. У гэты дзень на мерапрыемстве, прысвечаным 120-годдзю з дня нараджэння Максіма Горкага, мне і маім калегам, вядомым савецкім пісьменнікам, выпаў вялікі гонар — пагутарыць з Міхаілам Сяргеевічам Гарбачовым у нязмушанай і нефармальнай абстаноўцы. Гаворка праходзіла за кулісамі Маскоўскага Мастацкага тэатра паміж урачыстым сходам і спектаклем. У час гэтай гутаркі я ўпершыню даведаўся аб горычы і непакоі, якія выклікаў у лідэра нашай перабудовы артыкул Андрэевай у «Советской России». У той вечар я пашкадаваў, што не з'яўляюся чытачом гэтай газеты і не магу ацаніць артыкул Андрэевай. Рэдакцыйны артыкул «Правды» за 4 красавіка зрабіў Андрэеву не толькі сумна вядомай, але і папулярнай... Недарэмна ж Міхаіл Сяргеевіч папярэдзіў нас у той вечар, што на гістарычным этапе, які мы цяпер перажываем, на авансцэну вылезуць самыя розныя элементы — ад «манархістаў» да «анархістаў».

І сапраўды. Дыяметральна *супрацьлеглыя пункты* гледжання са сваёй істэрычнай левай ці правай паказухай навязваюцца сутнасці перабудовы, збіваючы з толку людзей, якія не арыентуюцца ў палітыцы з прафесійнай свабодай і якіх у «палітычнай музыцы» больш прываблівае па-эстраднаму гулкі гром барабанаў.

І ў нашай рэспубліцы ў «андрэеўшчыны» ёсць свае палкія прыхільнікі. І не толькі ў друку, але і на адміністрацыйных мітынгах, і нават... на афіцыйных форумах. Істэрыка, якую выклікае развіццё дэмакратыі ў многіх быццам бы паважаных людзей, сведчыць, што яны думаюць так: будзем хутка развіваць *эканоміку, але без лішніх* дыскусій аб нашай гісторыі, без асаблівага раўнапраўя ў выкарыстанні моў, без спынення бяздумнай міграцыі, без зацвярджэння нацыянальнага яднання ў сэрцы, а таксама і ў чыста візуальнай сімволіцы, без суверэннай рэспублікі, без твораў Салжаніцына і поглядаў Сахарава і г. д. Паважаныя таварышы, не забывайце аднаго — без усяго таго, што я тут пералічыў, таго, што і стварае свабоду, наш мозг не стане свабодным. Гуманітарна скаваны мозг не ў стане вынайсці камп'ютэр, добра ўзараць зямлю, пабудаваць самалёт. Стварыць усе названыя мною каштоўнасці ў такой колькасці, каб яны ў цывілізаваным грамадстве сталі рэальна даступнымі ўсім. Мозг, які трымаюць у гуманітарным рабстве, кампраметуе сацыялізм, а ў некаторых галінах— *асабліва звязаных з навукова*-тэхнічным прагрэсам — прыводзіць сацыялізм да цемрашальскай адсталасці ў параўнанні з капіталістычнымі дзяржавамі. Роскві эканомікі, навукі і тэхнікі немажлівы без праў і свабод чалавека, без вызвалення літаратуры і мастацтва ад любой цэнзуры.

Па-мойму, ідэалагічная цэнзура патрэбна разгневанаму рабу, свабодных людзей дысцыплінуе ўласнае сумленне.

Аб чым думаюць сёння трубадуры «андрэеўшчыны», якія істэрычна пагражаюць палітычнаму кіраўніцтву рэспублікі за тое, што дэмакратызацыя ў Латвіі паспяхова развіваецца? На словах яны, хоць і праз зубы, прызнаюць ідэю стварэння прававой дзяржавы, а на справе — патрабуюць адміністрацыйных рэпрэсій не толькі ў дачыненні да асобных парушальнікаў парадку, але і ў дачыненні да ўсяго глыбокага палітычнага працэсу, які адпавядае рэзалюцыі XIX партканферэнцыі аб палітычнай рэформе. Так, лозунг «Мігранты — латвійскі Чарнобыль» сведчыць аб вельмі нізкай культуры людзей, балансуе на мяжы цынічнага расізму. Але прысмак расізму ёсць і ў артыкуле дацэнта педагагічнага інстытута імя В. Лаціса В. Сандара «Нацыянальны ці нацыяналістычны», апублікаваны ў ліепайскай газеце «Коммунист» 28 чэрвеня гэтага года:

«Што ж на самай справе адбываецца зараз? Выкарыстоўваючы дэмакратыю і галоснасць, хаваючыся за перабудовай, выступаючы ў якасці самых сапраўдных прыхільнікаў перабудовы, нацыяналісты арганізоўваюцца, мэтанакіравана займаюцца арганізатарскай і ідэалагічнай работай. Нацыяналістычна настроеныя элементы прэтэнцыёзна выступалі на пленуме Саюза пісьменнікаў. Клуб абароны асяроддзя (*якому трэба было б займацца* абаронай асяроддзя) арганізоўвае кампанію за рэабілітацыю чырвона-бела-чырвонага сцяга. Праводзяцца мерапрыемствы для таго, каб па ўзору Эстоніі стварыць Народны фронт (нібы для барацьбы з бюракратызмам), сцягам якога, напэўна, будзе чырвона-бела-чырвоны. Нацыяналісты выкарыстоўваюць нацыянальныя пачуцці латышскага народа, рост нацыянальнай самасвядомасці для таго, каб сабраць латышскі народ пад чырвона-бела-чырвоным сцягам. Пад гэтым сцягам і знакам сонца быў выдатна наладжаны этнаграфічны фестываль «Балтыка-88». Асмелюся нагадаць, што знак сонца быў на кукардах фуражак у салдат арміі буржуазнай Латвіі, а гэтая армія была арганізавана і выхавана для барацьбы з бальшавікамі, Савецкай Латвіяй і Расіяй. Знак сонца быў і на падпольных выданнях нацыяналістычных бандытаў *пасля* Вялікай Айчыннай вайны.

Усё гэта спараджае неразуменне, абгрунтаваныя сумненні і абурэнне ў рускіх, іншых нелатышоў рэспублікі, якія складаюць палову жыхароў Латвіі, і сярод інтэрнацыянальна настроеных латышоў. Незадаволенасць выклікае і прымірэнцкая пазіцыя некаторых кіраўнічых ідэалагічных работнікаў рэспублікі, пастаяннае адступленне пад націскам *нацыяналістычных элементаў*. Дзе застаўся іх класавы падыход, дзе кіруючая роля рабочага класа (калі ад імя ўсяго народа гавораць новаспечаныя прарокі з творчай інтэлігенцыі?).

У такіх умовах трэба яшчэ больш мацаваць дружбу латышскага і рускага народаў, адзінства латышскіх і рускіх рабочых, камуністаў. Зыходзячы з рашэнняў XXVII з'езда КПСС і XIX партканферэнцыі, трэба даць рашучы адпор прошукам латышскіх нацыяналістычных экстрэмістаў. Развіццё падзей у Нагорным Карабаху, у Армянскай і Азербайджанскай ССР неадкладна вымагае — не дапусціць абману гучнымі лозунгамі, усіх крыкуноў ацэньваць па іх рабоце па *рэалізацыі перабудовы*».

ВЫКАЗАНЫЯ тут думкі не толькі хаатычныя, як, скажам, падзел жыхароў рэспублікі на дзве дзіўныя часткі, з аднаго боку — «рускія і іншыя нелатышы», якія складаюць палову жыхароў Латвіі і чые погляды падтрымліваюць «інтэрнацыянальна настроеныя латышы».

Хочацца спытацца, хто даў В. Сандару права гаварыць ад імя ўсіх рускіх і «нелатышоў» рэспублікі? І якія выкладкі дацэнта і нават кандыдата філасофскіх навук В. Сандара з выпадку працэнтных адносін «інтэрнацыянальна» і «неінтэрнацыянальна» настроеных латышоў у Латвіі? В. Сандар не задавальняецца тым, што, недвухсэнсоўна абараняючы «парадак перыяду культу асобы і стагнацыі», ён у канцы артыкула без ценю збянтэжанасці згадвае і XXVII з'езд КПСС і XIX партканферэнцыю. Добра ведаючы, што газета «Коммунист» дубліруецца на рускую мову, таварыш яшчэ раз выкарыстоўвае магчымасць пасталінску дагматызаваць гісторыю, пасеяць недавер'е да *пленума праўлення Саюза пісьменнікаў*, даць скажонае ўяўленне пра старажытныя латышскія міфалагічныя знакі — гэта значыць, ён спрыяе развіццю канфлікту паміж народамі, дэзінфармуе іх. Элементарнай сціпласці ў яго не хапіла нават на тое, каб не заплямiць латышскі знак сонца ў свядомасці рускамоўных чытачоў. Ці з'яўляецца гэта экстрэмісцкай істэрыкай? Вядома, і досыць «афіцыйнай», бо тытулы аўтара артыкула непараўнальныя са званнем члена Клуба абароны асяроддзя, лідэрам якога В. Сандар дазваляе «займацца аховай асяроддзя», але ў той жа час адміністрацыйнай бюракратыі, у ліку якой ёсць і тыя, хто спустошваў Латвію, дацэнт не раіць не гаварыць з трыбуны пра палітыку. Ці спрыяе артыкул В. Сандара супрацоўніцтву народаў, якія жывуць у Латвіі, іх узаемапа*вазе і ўзаемаразуменню*? Вядома ж, не. А калі не, значыць, яна перашкаджае і перабудове. Адзінае «добра» ў дадзеным выпадку гэта тое, што артыкульчык Сандара прымітыўны, можа быць, нават знарок прымітыўны для таго, каб яго гэтак жа прымітыўна разумець. Ясна. што сення большая частка грамадзян *Латвіі* — латышоў, рускіх, украінцаў, беларусаў, яўрэяў, палякаў, літоўцаў — правільна зразумее артыкул, напісаны з такой адкрытай злосцю. Яны ўспрымуць яго як атавізм халоднай вайны, як водгулле таго часу, калі кіраўнічыя ідэолагі лічылі сваёй задачай утрымліваць грамадства ў заўсёдным напружанні, нервознасці, у страху перад «дзяржаўным пераваротам», «ворагамі народа» і «буржуазнымі нацыяналістамі»... Хочацца спытаць, няўжо гэтая напружанасць сталінскага часу, *неабходная для* таго, каб адцягваць увагу ад палітыкі ліквідацыі сацыялізму, ад правакавання голаду, ад знішчэння камуністаў, ад забойства лепшых камандзіраў Чырвонай Арміі, ад вынішчэння інтэлігенцыі, ад высылкі цэлых народаў, не спрыяла заняпаду эканомікі, дэградацыі маралі, заплямванню чырвонага сцяга? Няўжо гэта неабходна нам і сёння?

Ёсць людзі, якія любымі сродкамі спрабуюць драматызаваць сітуацыю, яны падбухторваюць праваахоўныя органы і палітычнае кіраўніцтва да адміністрацыйнага падаўлення, забываючы, што XIX партканферэнцыя на першае месца высунула метады палітычнага пераканання. Так, напрыклад, газета «Орбита», што выходзіць на вытворчым аб'яднанні «Альфа», піша:

«...Чаму бяздзейнічаюць органы аховы правапарадку, якія ўтрымліваюцца за кошт зробленых намі сродкаў? Чаму маўчыць ЦК Кампартыі Латвіі? Такая пазіцыя спараджае недавер'е ў адносінах да гэтых органаў з боку рабочых і ў асяроддзі працоўнай інтэлігенцыі».

(Заканчэнне на стар. 12).

Кнігапіс

БЕЛАРУСЬ МАЯ ЯСНАЧОЛАЯ. Мастацка-публіцыстычны зборнік. На ўкраінскай мове. Для сярэдняга і старэйшага школьнага ўзросту. Кіеў. «Вэсэлка», 1988.

Серыя ў «Сям'і адзінай», у якой выйшла кніга «Беларусь мая ясначолая», заснавана выдавецтвам «Вэсэлка» ў 1986 годзе. Мэта яе — знаёмства юнага чытача з жыццём братніх саюзных рэспублік. На гэты раз «слова даецца» Беларусі.

Разнастайныя матэрыялы згрупаваны ў раздзелы «Зямля гэтая Беларуссю завецца», «Гісторыі адгукаецца крок», «І вецер веку новага павеяў», «Іх дружба павяла за шчасце на бой», «Зямля ў промнях сонца ажыла» і іншыя. Прадстаўлены творы Янкі Купалы, Якуба Коласа, Цёткі, Змітрака Бядулі, Кузьмы Чорнага, Янкі Маўра, Васіля Быкава, Пімена Панчанкі, Максіма Танка, Уладзіміра Караткевіча, Максіма Лужаніна. Станіслава Шушкевіча, Васіля Віткі, Сяргея Грахоўскага, Ніла Гілевіча, Петруся Макаля, Уладзіміра Ліпскага, Яўгеніі Янішчыц і іншых — усяго больш 40 аўтараў, творы якіх перакладзены М. Рыльскім, М. Нагнібедам, М. Цярэшчанкам, Т. Каламіец, К. Скрыпнічэнкам, Б. Чайкоўскім. Дапаўняюць расказ пра рэспубліку каляровыя здымкі, якія адлюстроўваюць яе сённяшні дзень, у тым ліку і культурнае жыццё.

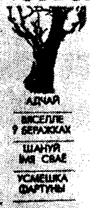

В. БЛАКІТ. Аповесці. Мінск, «Мастацкая літаратура». 1988.

У аднатомнік Валянціна Блакіта ўвайшлі аповесці «Адчай». «Вяселле ў Беражках», «Шануй імя сваё», «Усмешка фартуны». Творы гэтыя, якія ўздымаюць вострыя маральна-этычныя пытанні, вядомыя чытачу па ранейшых публікацыях. Сабраныя разам, яны ўспрымаюцца свайго роду калектыўным партрэтам нашага сучасніка, які шукае, знаходзіць, памыляецца.

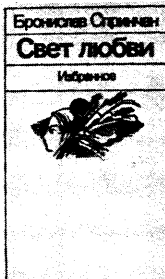

Б. СПРЫНЧАН. Святло кахання. Выбранае. На рускай мове. Мінск, «Мастацкая літаратура», 1988.

Трэ з паловай дзесяцігоддзі працягваецца творчы шлях аднаго з найбольш вядомых рускіх паэтаў, якія жывуць у Беларусі, Браніслава Спрынчана. Аднатомнік «Святло кахання» — выбраныя старонкі творчасці аўтара. У яго ўвайшло ўсё лепшае, што ў свой час пабачыла свет у зборніках «Над кручамі Сожа», «У цэнтральным пралёце», «Плаўка», «Ясень», «Надзеі пяшчотныя парасткі» і іншых. Поруч змешчаны таксама вершы, напісаныя пад уражаннем паездак па краіне, прыцягвае ўвагу падборка «З партугальскага сшытка». Паэма «Хатынь» — сваё слова пра лёс народа ў гады вайны.

Прадмову да кнігі напісаў А. Лойка.

Крытыка, бібліяграфія

У ПОШУКАХ СВЯТЛА І ДАБРАТЫ

З. Дудзюк. Абрысы лета. Вершы. Мінск, «Мастацкая літаратура», 1988.

Новы паэтычны зборнік Зінаіды Дудзюк «Абрысы лета» адкрываецца вершам «Дзве фарбы».

Верш гэты гарманічны ўсім вобразным ладам, у ім празрыстае, светлае адчуванне жыцця, яго зямнога характва. І ўслед за паэтэсай бачыш і адчуваеш, як «умытае сонца ўзлятае», як слотнай восенню «неба вяснова світае». Душэўным характвам напоўнены ў творы свет прыроды і свет чалавека, яны непадзельнае цэлае, узаемны працяг светлай гармоніі, музыкі і паэзіі:

Самотна блукаю. Разліў верасоў.
І лес пра мой боль не пытае.
Дзве фарбы вачэй тваіх і валасоў —
Блакітная і залатая.
Расстайныя песні вецер пяе,
І шэпчуцца кроны густыя,
Што ноччу табе свецяць зоры мае —
Блакітныя і залатыя.

Лірычная гераіня З. Дудзюк добра адчувае і ўсведамляе хуткаплыннасць жыцця, тую яго адметную мяжу, калі наступае сувымярэнне сябе, сваёй асобы са справамі і клопатамі і сучаснікаў, і далёкіх папярэднікаў. Гэта той час, калі ў тваю свядомасць актыўна ўключаюцца людскія вопыт і памяць як неад'емныя часткі сённяшняга быцця, як «праўды соль», як «праўды смак». І як асобу маральна здаровую, чуйную да радасцей і болю людскога лірычную гераіню абурае чэрствасць і бяздушнасць паасобных людзей. Не перавяліся ў нас яшчэ кіраўнікі, ці дакладней, іх спецыфічны тып, што «трыбуны словамі шмальцуе». Таму і не дзіўна, што такі кіраўнік «дзеля славы пад бульбу заараў клады». Адна бездухоўнасць парадзіла другую. І вось ужо... «гуляюць чарапамі продкаў падлеткі весела ў футбол».

І менавіта дзеля таго, каб «не пракладаць на хлебным полі нікчэмных і пустых дарог» з мінулага часу, з гістарычнай даўніны, калі «за вольнасць каралі, за праўду каралі, за талент каралі вялікі народ», шчырым, балесным голасам Паўлюка Багрыма заклікаюць нас да дабра і ў «горане часу неспапялімыя над Беларуссю яго жаўрукі».

Пра людзей звычайных, нястомных працаўнікоў сяла і горада з цеплынёй, а часам з лёгкім, дасціпным гумарам расказвае З. Дудзюк. Паэтэса ўмее адкрываць у іх характарах душэўнае характва, багацце чалавечай натуры, умее суадносіць лёс людскі з праблемамі грамадства. На першы погляд, здаецца, што можна цікавага сказаць пра малапаэтычную працу анучніка. І ўсё ж паэтэса знаходзіць адметнае ў абліччы гэтага «вясёлага дзядзькі з возам», які «мяняў старызну на дабро такое, над чым душа жаночая трымціць».

Вернасць жыццёвай праўдзе, уменне спасцігнуць псіхалогію індывідуальнага чалавека і сацыяльнага ў іх непарыўным адзінстве — прывабная рыса верша пра старога анучніка, які сваёй працай дарыў людзям радасць, бо ведаў: «Нікога нельга ўвагай абдзяліць». Паэтэса імкнецца зразумець (і не без поспеху) псіхалогію пажылой жанчыны, якая не можа звыкнуцца з адзінотай (верш «Анюта»). Сучаснае («звяла нявестка сына з хаты») і нялёгкае мінулае (вайна, якая забрала мужа, пасляваенная нястача) балюча адгукаюцца ў растрывожанай душы гераіні. Праз унутраны душэўны маналог сваёй гераіні З. Дудзюк умее пераканаўча перадаць і тыя істотныя працэсы, якія адбываюцца ў сучасным жыцці маладога пакалення, раскіданага па свеце. Пра гэта яна гаворыць вуснамі гераіні то журботна, то з лёгкай добразычлівай усмешкай:

Не я адна. Ва ўсіх суседзяў
Дзяцей па свеце не сабраць.
Другі дамоў зусім не едзе.
Ці ад бяды?.. Ці ад дабра?..
Жывіце, дзетачкі, жывіце.
Мо як адолею нуду.
Вось клікну ў прымы дзеда Міцю..
Ці хату цэглай абкладу?..

Не пакідае чытача абыякавым і верш пра паштарку Таню, якая «тупае па вёсцы», і ёй «цяжкая сумка муляе плячо». Так склаўся лёс гэтай рухавай і ўсюды чаканай жанчыны, што яна засталася «дзеўкай-векавухай, з вайны не прычакала жаніхоў». Не толькі адкрытая любасць, спагада да паштальёнкі Тані, а і затоеная трывога за далейшы лёс вёскі чуецца ў заключных радках верша:

Жанкі ёй спагадаюць на дарогу
І прыкмячаюць сівізну ў касе,
Але пры гэтым уявіць не могуць,
Што нехта іншы пошту прынясе.

Шчырыя, сардэчныя радкі знайшла паэтэса і для таго, каб расказаць пра народных умельцаў. Маецца на ўвазе верш «Пінскія ткаллі», напісаны на добрым мастацкім узроўні. Тон верша лірычны, вобразны лад яго надзіва багаты, як і самі цудадзейныя ўзоры на палотнах народных умельцаў:

Стварылі з промняў сонечных аснову,
Уток з палескіх песень навілі.
Пераплялі таемнай сілы словы
З вясноваю мелодыяй зямлі.
Такія выйшлі з добрых рук палотны —
Не адвядзеш захопленых вачэй.
І шэры дзень пры іх глядзіць святочна,
Гамонка і прыветней, і званчэй.

Тэматыка кнігі «Абрысы лета» — разнастайная. Яна шырока прадстаўлена творамі спрадвечных тэм: кахання і дружбы, медытатыўнымі вершамі аб ролі і прызначэнні чалавека і чалавецтва на зямлі, аб жыццядайнай сіле паэзіі і мастацтва. Ёсць у кнізе і паэтызацыя родных мясцін.

З. Дудзюк шмат піша пра каханне, пра чалавечую любоў. Яна сцвярджае, што гэта крытэрый існага, сапраўднага ў чалавеку, выснова яго добрых спраў і памкненняў:

Мой кожны дзень у працы дацямна.
Ствараю свет вакол сябе з любові
Дзе жэстам, дзе усмешкаю, дзе словам,
Хаця работа зразу не відна.
Я на зямлі і дня не пражыла б,
Паветра не хапіла б для дыхання,
Каб не была народжана з кахання,
Каб да любові па жыцці не йшла.
Хто не любіў мяне, дарую тым,
А хто любіў, хачу дабром аддзячыць,
Бо кожны з іх так многа ў лёсе значыць,
Яны мяне ляпілі з дабраты.

Паасобныя вершы інтымнай лірыкі З. Дудзюк шчымлівыя ці нават гаркотна-палыновыя. Але ў іх не адчуваецца песімізму, у іх пануе светлая чалавечая страсць з яе пакутамі і драматычнымі перажываннямі. Гераіня і сама заяўляе: «Але на што магу я наракаць, Калі жыццё азорана каханнем?».

Звяртаючыся да свайго сучасніка ў раздзеле «Вузлы

А „скарб тут адмысловы..."

П. Макаль. Чарадзейная скарбонка. Мінск, «Юнацтва», 1987.

Схільны ў «дарослай» паэзіі да рацыяналістычнасці, мастацкай умоўнасці, ускладнёнай метафарычнасці, Пятрусь Макаль у творах для дзяцей — эмацыянальны, вершы яго графічна выразныя, малюнкавыя, рытмічна зменлівыя. У іх выразна адчуваецца народна-песенная аснова, творчае выкарыстанне лепшых традыцый дзіцячага фальклору: займальнасць і дынамізм сюжэта, нязмушаная гуллівасць паэтычнага радка. Гэтымі асаблівасцямі адзначаны творы з новай кнігі П. Макаля для дзяцей «Чарадзейная скарбонка».

Доўгі скарб збіралі гэты
і матулі
і дзядулі,
каб яго пачулі дзеткі,
каб дарослыя пачулі, —

піша П. Макаль, падкрэсліваючы сувязь сваіх вершаў з фальклорнымі вытокамі. Традыцыйныя вобразы і прыёмы народнай паэтыкі не супярэчаць сучаснаму спосабу мыслення аўтара, у творах якога казачная стыхія арганічна зліта з рэальнасцю. Тут знаходзім прыкметы нашага часу, адзначанага развіццём тэхнікі, клопатамі аб захаванні міру на зямлі, аб духоўным узбагачэнні чалавека.

«Пятрусь Макаль, — пісаў С. Гаўрусёў, — прафесіянал высокага класа», і гэтая атэстацыя цалкам адносіцца да дзейнасці П. Макаля як аўтара твораў для дзяцей.

Ён тчэ са слоў дзівосныя палотны, складае мелодыі пранікнёныя, нацыянальна адметныя.

Нарадзіўся ў лесе зайчык —
Шустрачок і паскакайчык.
Ды бяда: з дзіцячых дзён
Усяго баяўся ён.
Залапоча крылам пташка —
Стане зайку цяжка-цяжка,
Трэсне высахлы сучок —
Затрасецца шустрачок.
Упадзе з галіны ліст, —
Данясецца ветру свіст, —
І — душа касога ў пяткі,
І бяжыць ён без аглядкі...
(«Храбры заяц»).

Вызначальная танальнасць голасу аўтара — гумар. Вершаваныя радкі паэта то праменяцца гарэзлівасцю, то раптам прыцішаюцца, абяцаючы чытачам шмат незвычайнага. Месяц Студзень, зусім як чалавек, гаворыць з дзецьмі, дае ім парады, а звычайныя зярняты, нібы малыя дзеці, заплюшчваюць вочкі, сняць сны, мараць, хвалююцца. А вось вядомы герой народнай казкі Калабок гуляе ў даганялкі са сваім круглатварым братам Месяцам, імчыць за ім на кані, «аж сыплюцца іскры з-пад капытоў», потым едзе на Машыне-Старыя Шыны, садзіцца на Цеплавоз-Сто калёс, на Самалёт-Быстралёт і, нарэшце, на Ракету.

І вось пачынае Ракета
уздым:
на касмадроме
і грукат, і дым.
Праходзіць хвіліна,
праходзіць другая —
і ўжо Калабок
паміж зорак
мільгае.
Галінамі,
быццам рукамі,
здаля
яму прывітальна
махае Зямля.
(«Як Калабок брата даганяў»).

Падзеі-прыгоды імкліва змяняюць адна другую, дзіцячую фантазію актывізуе жывая плынь выразнага слова, азарт гульні ў даганялкі, да якой аўтар з самага пачатку падключае сваіх чытачоў. Ён робіць іх удзельнікамі ўсіх гульняў, забаў і прыгод, пра якія піша ў сваіх творах. Дзецям па-новаму адкрываецца навакольны свет, у якім усё становіцца незвычайным, прывабным. Нават нясцерпны мароз, які хапае за шчочкі, нават падзенне з горкі. «Куляцца ў снезе пуховым — гэта таксама шчасце», — заўважае аўтар.

Забаўляючы, радуючы дзяцей, паэт непрыкметна фарміруе ў іх пачуццё прыгожага, асновы народнай маралі, светаадчування. І тут П. Макаль ідзе ад традыцыі фальклору, арыентуецца на вопыт народнай педагогікі, сутнасць якой у тым, каб забаўляючы — вучыць. Вучыць дабраце, чалавечнасці, працавітасці, вернасці народным вытокам. Сімвалам жыцця, працавітасці і ўвогуле ўсяго спадчыннага, запаветнага з'яўляецца ў паэме-казцы «Адкуль прыходзіць хлеб» бохан хлеба, каравай. Гэты традыцыйны вобраз народнай паэтыкі надзелены аўтарам чалавечымі рысамі.

Жывую душу ўдыхнуў П. Макаль у зярняты, расточкі, сцяблінкі, каласы, расказаў пра іх пяшчотна, з бацькоўскім замілаваннем. У паэме «Адкуль прыходзіць хлеб» — аўтар і дасведчаны экскурсавод, і ўдзячны нашчадак хлебаробаў, якому ўласціва пачуццё замілавання зямлёй (зямліца — так ласкава называе яе П. Макаль).

Эпізод з'яўлення «яго вялікасці хлеба», якім пачынаецца паэма, поўны значнасці, урачыстасці.

Раптоўна —
стук у дзверы,
нібыта бухнуў цэп...
Адкрылі —
дайце веры —
яго вялікасць хлеб!

Па-мастацку тлумачыць П. Макаль дзецям, «адкуль прыходзіць хлеб», непрыкметна абуджае ў іх любоў і цікавасць да працы хлебароба. Гэты твор гучыць як велічальная песня жыццю, роднай зямлі, «заступніку ўсяго жывога на зямлі — Чалавеку». Гэта ён кінуў зярняты ў пухкую і цёплую раллю, выратаваў кволыя сцяблінкі ад спёкі, руплівай рукой знішчыў нахабныя «пустазельныя орды», пажаў палетак самаходным камбайнам, выпек духмяны бохан. Хлеб, узрошчаны вольным хлебаробам, не толькі плён працы, але і ўвасобленая мара чалавека-працаўніка аб міры, дабрабыце,

памяці», паэтэса гаворыць аб самым запаветным, без чаго чалавеку нельга пражыць:

Сам песняй падзяліся, нібы хлебам,
Свайго народа мову беражы.
Няхай дабро трымае наша неба,
Дабру ў няпэўным свеце памажы.

Чалавецтва павінна вырашаць свой лёс, глыбока разумеючы драматычныя абставіны нашага часу. Ад трывог веку нельга адгарадзіцца, бо «мы на зямлі жыццём адзіным звіты ў цесныя спрадвечныя вузлы».

Такая склалася гістарычная сітуацыя, што «і лёс Зямлі, і зоркі дальняй у чалавецтва на плячах». Адкрыта, рашуча, з усёй душэўнай страсцю гаворыць паэтэса пра самае трывожнае, балеснае на зямлі:

У войнах, у палітыцы, сяўбе
Ты, чалавек, затузаны, стамлёны.
Утаймуй ліхое, не забі сябе,
Засей жыццём і хлебам палігоны.

Кніга З. Дудзюк «Абрысы лета» сведчыць не толькі пра яе творчыя набыткі, але і пра пэўныя мастацкія пралікі. Сустракаюцца радкі і вершы, напісаныя, на жаль, без асаблівага напружання душэўных сіл, інтэлекту. Не ўдаўся, на наш погляд, такі верш, як «Шчаслівая субота», дзе распавядаецца *пра бабулю Кацю, пра яе клопаты* адрамантаваць плот, пра тое, як яна свеціцца ад шчасця і «варыць на сем страў абед». Нічога новага не адкрываюць нам і «Балада пра маці», а таксама вершы «Пакінулі луг мой дзівосы», «Шчасце», «Каб мне не каяцца ў грахах». Яны не ўражваюць паэтычнай свежасцю, навізной мастацкіх дэталяў, нейкім новым паваротам думкі, пачуцця.

Такіх вершаў у кнізе мала, і не яны складаюць творчы актыў здольнай паэтэсы, якая ўмее мысліць вобразна, свежа, арыгінальна. Наколькі пільны мастацкі зрок у паэтэсы, гавораць самі за сябе яе вобразы, тая ж «бярозка ў сасонніку чорным», што, «як белая жылка дрыжыць». І таму голас Зінаіды Дудзюк не губляецца ў шэрагу іншых паэтычных галасоў.

Міхась ГУБЕРНАТАРАЎ.
г. Гродна.

шчасці, нездарма ён параўноўваецца з сонцам.

Хай бохан,
які зарумяніцца ў печы,
як сонца,
прыходзіць
у дом чалавечы!
Пасля ж
для сяўбы адабранае збожжа
у полі
нанова пачне
падарожжа...

Хай бы гэтымі радкамі і закончылася паэма, бо фінальнае патэтычнае чатырохрадкоўе з «урадлівымі нівамі» і «залатым ураджаем» ненатуральна выпячваецца... Думаю, што тут аддадзена даніна не лепшым традыцыям, якія зараз пераадольваюцца нашай паэзіяй. Добра, што ў «Чарадзейнай скарбонцы» такія мясціны — выключэнне. Напісаныя ў лепшых фальклорных традыцыях, творы П. Макаля вызначаюцца нацыянальнай своеадметнасцю. Гэта можна сказаць і пра нізку загадак, у якой слова адгадкі рыфмуецца з адным радком верша.

Па панелі ходзіць робат —
У яго гумовы хобат.
І з усіх гырчыць ён сіл,
І глытае ўсюды пыл,
Суне ўсюды доўгі нос
А завецца
(Пыласос).

Кніга напісана з любоўю і павагай да дзяцей, са шчырым жаданнем крануць іх сэрца, абудзіць прагу харастра, прыгажосці.

Вядомы літоўскі паэт Марцінкявічус пісаў, што не толькі ў буйным эпічным, але ў любым сапраўды мастацкім творы «прысутнічае «канцэпцыя свету і чалавека». Прысутнічае, безумоўна, яна і ў лепшых творах для дзяцей Петруся Макаля.

Маргарыта ЯФІМАВА.

Сяргей Грахоўскі адзначае 75-гадовы юбілей. Пражытыя тры чвэрці стагоддзя, здаецца, не састарылі пісьменніка. Ён шмат піша і перакладае, часта выступае перад чытачамі, любіць падарожнічаць.

«Люблю ўсе колеры жыцця»

Не, не знойдзем мы ў апошніх кнігах С. Грахоўскага («І радасць і боль», «Верую», «Асеннія гнёзды» і інш.) стомленасці ад прайшоўшых гадоў, сталай супакоенасці, халаднаватай сузіральнасці. І сёння ён можа радасна застыць у плёскаце і гудзе навальнічнага дажджу, перапоўнены харастром прыроды і жыцця («Цвітуць рамонкі»), чуць, як «па полі імчыцца зіма маладая» («Маладая зіма»). Пісьменнік востра рэагуе на радасці і беды, што *спадарожнічаюць* сучаснаму чалавецтву. Яго голас гучыць у абарону міру і ў абарону прыроды, помнікаў гісторыі, роднай мовы, чалавечай годнасці. Яго трывожаць апусцелыя вёскі, якія сталі чужымі тым, хто тут нарадзіўся і вырас. З горкай ironіяй звяртаецца С. Грахоўскі да сваіх сучаснікаў:

Нам за плуг ужо не брацца.
Прывучаем слых і зрок,
Каб найлепш уславіць працу
Спрацаваных мацярок,
Расказаць, як Тэклі, Стэфы
Гаспадарку паднялі...
Ну, а мы?
Мы — толькі шэфы
Нашай дзедаўскай зямлі.
(«Зварот»).

Ён выкрывае кар'ерыстаў і прыстасаванцаў, людзей несумленных і здрадлівых. А побач з гэтым жыве на старонках твораў чыстае, трапяткое пачуццё замілаванасці і кахання...

«Люблю ўсе колеры жыцця» — сказаў у адным з ранейшых твораў паэт пра сваё стаўленне да свету. Гэта любоў не ахілала, не зменшылася і сёння.

Гады ж нагадваюць пра сябе ўспамінамі, якія неўпрыкмет замяняюць мары і вяртаюць на пройдзеныя сцежкі, імкненнем асэнсаваць уласнае жыццё, падлічыць набыткі і страты. І нараджаюцца тады радкі, напоўненыя восеньскім настроем. Аднак восень у творах С. Грахоўскага, хоць і стала з нейкага часу досыць частай госцяй, усё ж не з'яўляецца парой суму і смутку. Яна — пара засяроджанага і няспешнага роздуму, заглыбленага погляду на сябе і ў сябе.

Варта адзначыць, што пісьменнік ставіцца да ўласных набыткаў без скідкі, часам нават занадта патрабавальна. «...Не многа значыць запоўнены нярoўны мой засеў», — прызнаецца ён у вершы «Фінал загадкі». Аднак за гэтым скрушлівым прызнаннем — не адчай і не папрок няласкаваму лёсу, а імкненне «з апошніх сіл рабіць усё, што можна, каб у здабытках павузеў прагал».

Азіраючыся на творчы засеў С. Грахоўскага, здзіўляешся яго жанравай разнастайнасці: вершы і апавяданні, паэмы, аповесці, нарысы, успаміны, эсэ, *артыкулы, пераклады, творы для* дзяцей — звыш трох дзесяткаў кніг. Ні ў адным з названых жанраў пісьменнік не адчувае сябе чалавекам, які ўзяўся не за сваю справу. Вядома, не ўсе яго зборнікі і кнігі сталі з'явай літаратуры, але ўсе яны напісаны сумленна і шчыра, з тым *выдатканнем душэўных сіл*, якое немагчыма не паважаць.

У час абнаўлення грамадскага жыцця ў многім абнаўляецца і пісьменнік (калі, вядома, ён змог захаваць здольнасць да гэтага), быццам скідае з сябе путы ранейшых забарон і рэгламентацый. А яшчэ гавораць у такіх выпадках, што ў творцы *з'явілася другое дыханне*, такі імклівы ўзлёт у творчасці. Што значаць для С. Грахоўскага сённяшнія перамены ў грамадскай атмасферы, калі «праўда стала Праўдай сапраўды», можна меркаваць па ягонай творчай і грамадзянскай актыўнасці.

У апошніх творах С. Грахоўскага *вельмі заўважна, як, па* словах самога аўтара, «выпроствaецца» яго душа. Параўнаем хоць бы ўспаміны пра драматурга Васіля Шашалевіча, змешчаныя ў зборніку «Так і было» («Аўтар «Сімфоніі гневу») і надрукаваныя гэтым годам у «Маладосці». Не, С. Грахоўскі і там і тут не адступае ад праўды. Але ў адным выпадку быццам усечаная, укарочаная. У другім, калі аўтар мог вольна выказацца пра ўсё, што чуў і бачыў, яна не толькі больш поўная. Больш эмацыянальная, непасрэдная, жывое сведчанне трагізму часу. Пісьменнік нарэшце смела, адкрыта загаварыў пра тое, што дзесяцігоддзі вымушаны быў насіць у сабе.

У вершы «Страчаная старонка» (прадапошні паэтычны зборнік «Верую», 1987 г.) С. Грахоўскі згадвае, што ў яго біяграфіі нестае самай горкай і драматычнай старонкі. Сапраўды, гэта старонка жыцця пісьменніка да зусім *нядаўняга часу заставалася быццам* вырванай, невядомай. Быццам у 37-ым юнака паклікала на лесанарыхтоўкі ў Горкаўскую вобласць рамантыка невядомых дарог, а ў 50-ым за тры гады, пражытыя на радзіме, яму зноў апрыкралі родныя мясціны і ён з'ехаў шукаць шчасця ў Сібір. Гэта той чалавек, які напісаў па вяртанні дамоў такія прачулыя словы любові, шчырыя і простыя, як і зямля, што яго нарадзіла.

...Напэўна б са светам расстаўся лягчэй,
Каб тых не запомніў кастроў і начэй,
Каб дзічкі вясной на мяжы не цвілі,
Каб песень купальскіх не чуў анікол і,
Каб жытам не пахла даспелае поле,
Каб так не любіў беларускай зямлі.
(«З гадамі маленства здаецца бліжэй...»).

Успамінаю сваё знаёмства з Сяргеем Іванавічам, якое адбылося ў самым канцы 60-ых гадоў. Перад пераможцамі рэспубліканскага конкурсу школьных сачыненняў да 50-годдзя БССР выступалі пісьменнікі. Грахоўскі не выступаў, толькі прысутнічаў, а як закончылася мерапрыемства, адразу ж накіраваўся да выхаду. Злавіла яго за крысо ўжо на лесвіцы, папрасіла падпісаць кнігу. Завязалася *кароткая гаворка:*

— Чаму гэта вы кінуліся да мяне? Вунь Іван Шамякін раздае аўтографы (Іван Пятровіч сапраўды быў шчыльна акружаны ўдзельнікамі сустрэчы).

— Але ў мяне ёсць ваша кніга...і падабаюцца вашы вершы.

— Дык чаму тады на рускай мове? На беларускай не знайшлося?

Разгублена тлумачу, што выпадкова ўбачыла «Гориводу» ў кіёску, калі ішла на сустрэчу, што пашукаць іншы зборнік не мела магчымасці. Кнігу Сяргей Іванавіч падпісаў і развітаўся, пакінуўшы ў маёй досыць уражлівай на той час душы быццам нейкую стрэмку: чаму ён такі? Чаму не чакаў, што да яго падыдуць (нас запрашалі да гэтага)? Чаму проціпаставіў сябе Шамякіну? Магчыма, усё тлумачылася вельмі проста: пісьменнік некуды спяшаўся ці кепска на тую хвіліну сябе пачуваў... Але тады такое тлумачэнне мне і ў галаву не прыйшло, чамусьці яго не магу прыняць і сёння.

А з другога боку, не было ў гэтага чалавека зайздрасці да чужой славы і вядомасці (у той час я гэта інтуітыўна адчувала, цяпер — упэўнена). Вельмі мала хто з пісьменнікаў жыве ў такой ступені клопатам не даць згубіцца ў лёгкаважнай памяці сучаснікаў падзеям, імёнам, творам. Будзіруюць нашу памяць успаміны С. Грахоўскага (яны сабраны ў зборніку «Так і было», 1986 г.) пра тых, з кім таварышаваў, быў знаёмы, сустракаўся ў маладосці і ў сталым узросце. А гэта, па сутнасці, уся беларуская літаратура 20-ых і 30-ых гадоў, многія знакамітыя прадстаўнікі іншых літаратур. Піша ён пра паэтаў, празаікаў, крытыкаў, драматургаў з вялікай павагай і тактам, з непадробнай сімпатыяй да кожнага з іх. Побач з успамінамі, артыкуламі пра творчасць колішніх сваіх равеснікаў і сяброў, жыццёвы шлях якіх аказаўся намнога карацейшым, С. Грахоўскі робіць усё магчымае, каб іх творы сталі вядомы чытачу. Думаецца, пісьменнік мае поўнае маральнае права сказаць былым таварышам і паплечнікам:

Не знойдзе самы клапатлівы,
Дзе ваш прапаў апошні след,
Хоць толькі знікнеце тады вы,
Як я пакіну гэты свет.
(«Балючая памяць»).

Няхай *першая* сустрэча з С. Грахоўскім так і застаецца нявытлумачанай. Істотна тое, што яна прыцягнула ўвагу да асобы пісьменніка, прымусіла думаць.

Што я, школьніца, ведала пра яго? Жыве недзе ў далёкай сталіцы паэт, піша вершы, друкуецца. Здаецца, усё як мае быць. Нічога асаблівага не сказала мне ў той час і прадмова А. Лойкі да зборніка 1968 г. «Вершы», прынамсі, вось гэтыя радкі: «Цікаўны чытач, гартаючы старонкі, несумненна заўважыць, што даты, якія стаяць пад вершамі, — даты апошніх дзесяці — дванаццаці гадоў. Паэту ўжо было за сорак, калі пісаліся сабраныя тут вершы. Але ці заўважылі вы, што яны — творы немаладога ўжо аўтара? Наўрад ці! У іх столькі маладой радасці, духоўнага здароўя, запалу і энергіі, што ім могуць пазайздросціць і бязвусыя яшчэ юнакі. Такі ўжо характар паэта, такое ўжо стаўленне яго да жыцця!» І далей: «Пісаць вершы Сяргей Грахоўскі спрабаваў яшчэ ў 30-ыя. (Першы твор быў надрукаваны ў 1926 г., калі будучаму пісьменніку споўнілася трынаццаць. — **Т. Г.**). Паэтам, аднак, ён стаў толькі ў другой палавіне 50-х». «Цікаўны чытач», безумоўна, адчуў у тагачасных творах С. Грахоўскага маладую радасць, запал і энергію, чысціню пачуццяў, на што слушна ўказваў аўтар прадмовы. Але ён не ацаніў па-належнаму гэтыя якасці, бо не заўважаў (і з «падказкамі» А. Лойкі) «вырваную старонку», а заўважыўшы праз гады, не мог уявіць яе драматызму.

Таму, пэўна, сёння многае апякае ў новым зборніку паэта *«І радасць і боль»* (1988 г.) Як, напрыклад, адказ на досыць частае ў нашым жыцці пытанне да чалавека немаладога «ці не ветэран вайны ён?»:

— Я — ветэран пакутаў без віны,
І стаж мой — два дзесяцігоддзі...
Даўно рубец на целе не баліць,
А вось душу ніяк не загаіць.
Было б збавеннем не прыйсці з вайны,
Чым зведаць столькі гора без віны.
Ды і цяпер смыліць у горле ком...
(«Шчыры адказ»).

Паэма «Балючая памяць», таксама ўключаная ў зборнік, нарэшце напоўніла рэальным жыццёвым зместам скупыя радкі біяграфіі, назаўсёды ўзарваўшы іх спакойную бясстраснасць: «працаваў на лесанарыхтоўках», «жыў за межамі рэспублікі».

Відаць, і праўда, — дагараю,
Нібы фіціль; увесь апух,
Як ачмурэлы, пазіраю,
Пакуль зусім не выйшаў дух...

Да нар прыпнутага папружкай
Дні па чатыры мерцвяка
Хавалі часам пад дзяружкай
Сабе для лішняга пайка...

Вось так «працаваў» і так «жыў».

У святле такога ведання пісьменніцкага лёсу зусім па-іншаму ўспрымаюцца яго неадначойчы заяўленыя ў творах імкненне да дабраты і вера ў праўду, сумленнасць, справядлівасць. Радкі, што помняцца са школьных гадоў, «Усё праходзіць, быццам дождж няроўны, — і боль, і злосць, і дробная брыда, а застаецца важны *і галоўны* і самы светлы талент — дабрата», цяпер не здаюцца проста ўдалым афарызмам. Яны выпакутаваны, аплачаны лёсам.

Невыпадковай сёння бачыцца і назва першага зборніка С. Грахоўскага «Дзень нараджэння» (1958 г.), хоць, магчыма, сам аўтар укладваў у яе іншы сэнс. Са спазненнем, насуперак усім бедам і несправядлівасцям нарадзіўся пісьменнік. Прыйшоў у літаратуру. З нявыстуджанай на крыжавых дарогах, жывой душой, якая давеку не стоміцца любіць жыццё.

Таіса ГРАМАДЧАНКА.

Проза

ЖАНЧЫНА Ў ЧОРНЫМ І АФГАН

Віктар Карамазаў

АПАВЯДАННЕ

РАНІЧКАЙ у нядзелю, калі яшчэ мала хто, прачнуўшыся, паказваецца ў двары нашага дома і пад вокнамі гуляе адно мятла сліваносага дворніка Варакі, за недалёкім часам гвардыі падпалкоўніка, будзіць настырна-дзяркатым шорганнем па асфальце, з пад'езда выходзіць Афган — чорны, з падсіненым бляскам, нібы экватарыяльная ноч, з нябеснай зорачкаю на лобе, чацвераногі жыхар першага, для пенсіянераў, паверха. Іншыя сваякі, розныя там балонкі ды спаніэлькі, аб'явяцца тут пазней, будуць вылятаць з пад'ездаў, быццам мячыкі, з незразумелай уранні злоснай брахлівасцю і сыта-здаволеным віскатам, кідацца, як ад смерці, у кусты, газоны, кветкі, і Варака ўскіпіць гневам да іх, пачне клясьці, плявацца, мятлой замахнецца на каторага брахунчыка, шаргане пыламсмеццем пад хвост. Калі ж з пад'езда выходзіць Афган, Варака кідае шоргаць мятлою, стаіць задумлівы, трымаючы дворніцкую зброю перад сабой, доўга глядзіць на сабаку і твар яго робіцца бязвольны, у вачах пачынае блішчаць спагада ці нават пакута, што жывуць-варушацца, як сам кажа, пад вострай гарлавой косткаю.

Афган доўга стаіць на адным месцы, усё роўна як баіцца саступіць з нізкага, на адну прыступачку, ганка. Яго сваякі, выскачыўшы на волю, тычаць насы ў кожную дзірку і шчыліну, абнюхваюць кожны каменьчык, кожны драбок зямлі, кожную травінку. Афган — іншы. Ён стаіць з годна ўзнятай галавой на высокіх калматых нагах, стройных і моцных, такі малады і не па ўзросце задумліва-самотны, нават убок не зірне, усё роўна як нішто яму не цікава, нішто не хвалюе. Чорным аксамітавым носам п'е ранішняе паветра, а вочы глядзяць далёка-высока, вышэй за наступныя, што насупраць, дамы — у замглёнае неба. Яно, неба, прываблівае мацней, як зямля і ўсё, што на зямлі, навокал, хоць і здаецца пустое.

Абапёршыся грудзьмі на мятлу, Варака ўважліва сочыць за Афганам. Яго хвалюе ў сабаку таямніца, якую ён, стары чалавек, адчувае, а зразумець не можа. Не першы раз угледаецца ў Афгана, у яго не па-нашаму асэнсавана-вытанчаную постаць, а таямніца не адчыняецца. Ён ловіць сабачыя вочы, ведаючы, што праз вочы да свету звяртаецца жывая душа і ўсё, што ў ёй, добрае і злое, выходзіць на свет праз вочы, але вялікія чорныя вочы Афгана хаваюцца пад змрочна густымі брывамі.

Следам за Афганам на ганачак выходзіць жанчына. Яна яшчэ, можа, маладая, з твару прывабная, постаццю стройная, але яе старыць вопратка. Жанчына ў чорным доўгім плашчы і ў чорнай шапачцы, на шыі — чорны, з сярэбранай нітачкай шалік, а як захаладае, тады замест плашча на ёй лёгкае паліцечка, на галаве цяплейшая шапачка ці хустка, ды і тыя паліцечка, шапачка, хустка таксама чорныя, таксама стараць. Яе старыць чорны колер. Хоць і не толькі старыць. Калі яна праходзіць міма, Варака адступае ўбок з дарогі, і тады ўсё яго нутро ледзянее. Аднойчы, першы раз адчуўшы гэтую сваю слабіну, адчуў і прыкрасць: чаму ён, ветэран найцяжэйшай вайны, губляецца перад жанчынай? Але заўважыў, што іншыя жыхары дома перад ёй таксама спыняюцца і замаўкаюць. Нават дзеці, яе ўбачыўшы, перастаюць скакаць, робяцца ціхія, слухмяныя.

На ганку жанчына нейкую хвілінку стаіць побач з Афганам, глядзіць, як і сабака, у неба, потым схіляецца над ім, чапляе на карабінчык раменны павадок да ашыйніка, і яны разам ідуць міма дома, пад яго вокнамі і балконамі. Ідуць нетаропка, маўкліва, быццам з адной думкаю на дваіх, баючыся яе згубіць.

Яны, сабака і жанчына — не пабаімся паставіць іх побач і ў нашым адносна спагадлівым да абаіх радку, — падобныя і бездакорна чорным колерам сваіх вопратак, і настроем, і нечым яшчэ — большым.

Там, дзе дом канчаецца, яны спускаюцца па бетонных сходках, і Варака з мятлою ў руцэ крочыць следам за імі. Ён даходзіць да сходак і бачыць, як жанчына і сабака, сышоўшы з гары, стаяць на тратуары, як яна пазірае налева, направа — ці не бягуць машыны? Калі машын няма ні з аднаго боку, ні з другога, яны пераходзяць праспект, і нават цераз праспект ідуць тым самым разважліва-замаруджаным крокам, хоць там, дзе машынам дарога ў два бакі, разумней было б паспяшацца.

Далей — парк і возера, узгоркі і лагчынкі. За ўзгоркамі хаваецца спачатку Афган, а неўзабаве хаваецца жанчына ў чорным.

Варака стаіць на гары ля дома, глядзіць у той бок — ужо не на Афгана, не на жанчыну. Іх ён не бачыць. Глядзіць на парк, на возера, якое блішчыць за старымі таполямі. Ёсць і ў яго думкі, ёсць настрой душы, якая пакутуе пад гарлавой косткаю. Пастаяўшы, вяртаецца на ранейшае месца, якое мёў, пакуль не зглядзеў Афгана, і зноў пачынае шоргаць па шурпатым асфальце, быццам нічога не здарылася. Але пад гарлавой косткаю ў Варакі варушыцца камяк горычы, і, кінуўшы мятлу, ён нервова крочыць у клятух да кантэйнера, загружае жалезнае чэрава смеццем з дванаццаціпавярховай трубы, выкатвае на двор, зноў хапаецца за мятлу, бяжыць да бачкоў з харчовымі агрызкамі, вяртаецца да кантэйнера — збіўся гвардзеец з ладу.

Тым часам Афган і жанчына ў чорным мінаюць возера і завулкам падымаюцца да Старавіленскага рынку.

Гэтай сцежкі Варака ўжо не бачыць.

Перайшоўшы брук, пакрамсаны трамвайнымі рэйкамі, Афган і жанчына ў чорным уваходзяць праз белую браму ў закутак, дзе горад як бы знікае, дзе яго мала што нагадвае і нават трамвайная трэль за белай рыначнай брамай падсвядома ўспрымаецца як званочак з неба, з-пад сонца, з вышыні, на якой жывуць жаваранкі.

Тут ганарыста-свядомая думка ці не ўзрадуецца магчымасці грэбліва пасмяяцца з пачуцця падсвядомага? Але ці не сама яна, свядомасць, пачынаецца з падсвядомасці? Як бы там, урэшце, ні сталася з гэтым антаганізмам, сюды, на рынак, часцей за ўсё прыходзяць з пэўным гукам у душы, з яе таемным памкненнем, бо тут, у палоне жалезна-каменнага меха, усім на дзіва і радасць дыхае першароднасць зямлі. Сюды прыходзіць той, у каго вайна са сваім д'яблам, бо тут, можа, як нідзе яшчэ, піруе дзень зваротнай вечнасці і хоць нейкай надзеі. Усё гэтае — у памяці пра Конскі базар і яго цыганскую кроў, у калейдаскапічна-шматфарбным святле жывёльнага свету, у парасячым рохканні, конскім іржанні, пісклявым кукарэканні маладога пеўніка, у нечуваным для горада хоры, дзе саліруюць яшчэ і каровы, і авечкі, і козы, і каты, дзе адно сабачае племя можа выставіць унікальны па дыяпазоне галасоў хор. А які б кірмаш узняўся-раскінуўся над усім гэтым хорам, калі б раптам зніклі птушыныя клеткі і птушкі ўскінулі ўгару свае галубіныя, канарэечныя, канаплянчыны, сівагракавы і ўсе астатнія разнапёра-размаітыя хвасты ды крылы? Тут, толькі тут, ва ўсякім выпадку тут куды хутчэй, як дзе яшчэ, можна забыцца, што свет ганебна падзелены, пашкуматаны на загоны і ласкуты, што ён дваісты, жыве ў разладзе, варожасці. Хоць параненае, збалелае сэрца ўсё гэта адчувае і тут.

Афган і жанчына ў чорным нейкі час губляюцца ў людскім стоўпішчы ля белае брамы, але не затрымліваюцца, з яго душнаты выбіраюцца на сонечную прагаліну, дзе красавіцкае сонца чэпка грэе зямлю і яна, засеяная саламянай ды сяннай пацярухай з вазоў ды кузаваў, пахне прарошчанай у цяплыні нівою, бражкаю і потнай аўчынкаю. Афган і жанчына спыняюцца, падставіўшы твары сонечным промням, усё роўна як знайшлі сваё месца. Але іх месца не тут. Ёсць на рынку падплоцце, дзе збіраюцца сабачыя галасы і ўсе, каго цікавяць сабакі, дзе іх прадаюць і купляюць. Гэтае месца Афган і жанчына ў чорным добра ведаюць. Пагрэўшыся на сонечнай ніўцы, яны ідуць далей да таго зялёнага плота — сабачае выставы.

І не даходзяць — спыняе дзяціны голас:

— Мама, глядзі... Які сабачка! Мама, давай купім?..

Іншых сабак, акрамя Афгана, блізка не відаць, зялёны плот, дзе яны ўсе, далей, і значыць гэта ён, Афган, віноўца слёзнай дзяцінай радасці.

Але ў мамы свае погляды на жыццё:

— Яшчэ нам блох не хапала.

— Я хачу сабачку!..

Апошнія слоўкі малога тонуць у людскім натоўпе.

Ля зялёнага плота ўжо няма дзе прытуліцца, хоць яшчэ рана, з рынку ніхто не спяшаецца, а сюды людзей і сабак усё прыбывае. Ды месца тое Афгану не трэба. Яшчэ ён і жанчына ў чорным не падышлі да плота, а ўжо іх абступілі купцы, проста аматары падзівіцца з сабакі, з яго калматай пыскі, спартыўна-падабранага экстэр'ера, бездакорна, без бруднай прымесі, чорнай акрасы, пацягнутай блакітнаватым дымком горных паўднёвых пейзажаў, а галоўнае — з яго незалежнасці, самавітасці ў галасіста-ўзварушаным страката-мітуслівым свеце.

— Якая ж гэта парода? Адкуль фраер?

— Афганская борзая ўжо не рэдкасць. Інтэрнацыяналісты панавезлі сувенірчыкаў.

— А я, напрыклад, першы раз бачу.

— А вы, мадам, не эталон. Вы, можа, наогул першы раз бачыце кабяля? І што з таго?

— А вы мяне, малады чалавек, не зневажайце.

— Ці ёсць на сабаку пашпарт? Хто тут гаспадар? Чый сабака?

— Які пашпарт? Не відаць па мордзе, што душман? Ціхім прыкідваецца, маўчыць, а дай яму ночку цёмную...

— Ды аўтамат...

Натоўп рагоча. Але камусьці рагатаць ахвоты няма:

— Як вам не сорамна? Гэта ж сабака...

— Ніхто не кажа, што слон. Ці, можа, душманаў не бачылі? Хоць сабе і ў тэлевізары. Калі бачылі, дык параўнайце. Дзе ў душмана вочы? Хаваюцца пад чорнымі калматымі брывамі. Не так? А ў гэтага — тое самае? Ці нос — які ў душмана і які ў гэтай істоты? Доўгі і прамы, як калун. Глядзіце і параўноўвайце. Жывот падгалы. Яго, па сутнасці, няма, адны вантробы, падшытыя да хрыбціны. А які галоўны колер душмана? Кожны скажа, што чорны. Ноч — яго стыхія...

— Вы мастак, малады чалавек? Але вашы доўгія прамовы не надта прыстойныя і ў адносінах да сабакі, і ў адносінах да ўсіх нас. Акрамя вас, тут няма ворагаў гэтай мілай істоты. У вас проста злыя вочы і брудны язык.

— Каб бачыць, да вачэй трэба тое-сёе яшчэ. Хоць бы памяць.

— Ну... вы яшчэ малады, каб шмат памятаць.

— Не кусайцеся, людзі. Хто прадае сабаку? Чый сабака?.. Хто прывёў сабаку, таварышы?..

— А ён жа на шморцы. У чыёй руцэ шморка?

Усе глядзяць на чорны павадок. Адзін яго канец на сабачым ашыйніку, другі знікае паміж мужчынам і дзяўчынкай. Гэтыя двое расступаюцца, і тады ўсе бачаць, што павадок трымае перад сабой жанчына ў чорным плашчы, у чорнай шапачцы, з чорным на шыі шалікам. Яна стаіць нібы скамянелая, глядзіць некуды далёка праз натоўп, быццам тут, побач, нікога не бачыць і не чуе.

— Грамадзяначка? Афганская борзая ваша?..

Яна ўздрыгвае, нібы прачнуўшыся, кідае спалоханы позірк на сабаку і, быццам цяпер здагадаўшыся, дзе яна і што з ёю, губляецца яшчэ мацней:

— Афган?.. Так-так. Мой Афган...

— Вы яго прадаяце?

— Ну як жа! Прадаю, вядома.

— Ваша цана?

— Ах, цана?.. Ну, вы самі бачыце. Якая можа быць цана гэтакаму сабачку? Не які-небудзь падваротнік. Вы... пыталіся пашпарт? — жанчына згадвае нейчы голас, цьмяна заселы ў памяці. — Ёсць і пашпарт. Дзіця міжнародных лаўрэатаў. Кроў выдатная. А пашпарт дома. Калі хто купіць сабаку, той атрымае пашпарт. І ашыйнік. І павадок. І дыванок аддам, на якім Афган спіць. Усё аддам. Нічога сабе не пакіну. Мне нічога ад Афгана не трэба.

Як стаміўшыся ад гэтай сумятлівай размовы, жанчына чырванее, пад шапачкай на лобе з'яўляюцца дробныя расінкі поту, які, можа, ніхто не заўважае пад чорным аксамітавым брылькам, белай шаўковай насоўкай выцірае павільгатнелы лоб, заплюшчваючы вочы, як бы зноўку на ўсё забываючыся.

— Яна трохі не-э... таго... Разумееце?

І нават калі б мужчына, што гэтак сказаў, не хіхікнуў у кулак, яна, пачуўшы, зразумела б яго як след, бо чула гэта неаднойчы. Расплюшчыўшы вочы, на яго нават не глянула.

— Дык усё ж? Колькі вы хочаце за сабаку?

Пытанне да яе, на яго трэба штосьці адказаць, і яна ледзь чутна вымаўляе, усё роўна як абы адмахнуцца:

— Колькі?.. Ну...пяць?.. Пяць... дзесят?..

Натоўп маўчыць, а яна думае: няўжо не вераць? Назвала малую цану? Ці надта вялікую? А колькі прасіла ў мінулую нядзелю? Кожны раз яна называла розную цану, пра грошы не думаючы, абы сказаць, і таму не памятала, колькі прасіла раней.

— Дык я забіраю Афгана.

Ад рашучага мужчынскага голасу яна губляецца, быццам яго, гэтага голасу, больш за ўсё баялася. Што адказаць? Што рабіць? Яна прысядае, абедзвюма рукамі абдымае сабаку, туліць да сябе, насовачкай выцірае лапы, грэючы іх, кожную, у далонях, чуючы, як яны замерзлі ад мокрага і халоднага ранішняга асфальту. Побач прысела дзяўчынка, цягнецца да Афгана ручкамі, каб пагладзіць ці хоць дакрануцца да яго кучаравага бляску. Яе тварык ззяе, нібы сонейка. Але над ёю стаіць мама, падобная ледзь не на ўсіх строгіх мам:

— Вось ён табе зараз зубы пакажа. Прыкідваецца ціхім, а ты, дурніца, яму верыш. Злосны, нябось, як той душман.

— Шчыпец — о-го! Мёртвая, відаць, хватка.

Дзяўчынка не хоча пагадзіцца ні з мамай, ні з яе суседам:

— Ён хатні...

— Ты праўду кажаш, дзяўчынка, —падтрымлівае яе жанчына ў чорным.—Афган любіць ласку. Ты яго не бойся. Ну, пагладзь. Ён, бачыш, глядзіць на цябе.—І сама глядзіць на дзяўчынку, быццам яе адну перад сабою бачыць.

Малая гладзіць сабачку па лобіку, пальчыкам кратае белую зорачку і чорны нос. Афган задзірае галаву ўгару, і чорная блішчастая пасмачка спаўзае з ягонага вялізнага цёмнага вока.

Дзяўчынка ў захапленні:

— Глядзі, мама! Якое вока!..

Людзі, што стаяць за спіною жанчыны ў чорным, злева і справа ад яе і Афгана, прысядаюць, падсоўваюцца да дзяўчынкі, каб з яе месца, яе вачыма зазірнуць у сабачыя вочы. Не чорныя, як здавалася, калі хаваліся пад чорнай пасмаю, яны амаль чорныя, як тая пасма, але яшчэ і сінія, цёмна-сінія, гэтакія цёмныя і сінія, што сінька ў іх аж пераліваецца, як пераліваецца ў начной крыніцы густая, пад начным небам, вада. Глыбіня чароўная і жахлівая, ледзь-ледзь барвяная, падагрэтая водблісками нейкіх далёкіх пажараў, якую кожны чалавек можа зразумець па-свойму, па-рознаму.

Афган суе нос у руку дзяўчынцы, ліжа цёплым языком, але паміж дзяўчынкай і яе мамаю наперад прасоўваецца мужчына ў зліняла-абшарпанай шэра-зялёнай куртцы рыбака ці паляўнічага, з малой злінялай кепачкай на круглай і дробнай, што гарбузок, галаве, з раменнымі шлейкамі ад плеч пад рукі, на якіх за спіною вісіць руказак. Над галавой з рукзака тырчыць нешта ў чорным чахле, можа, стрэльба. Ён працягвае да жанчыны руку з грашыма і звонкім, нібы метал, голасам, жадаючы хутчэй падвесці рысу пад размовай вакол сабакі, кажа:

— Тут усе пяцьдзесят, гражданачка.

Жанчына падымаецца з Афганам на руках, пераводзіць позірк на мужчыну, на шырокую, нібы капыт, руку з грашыма, нетаропка, як штосьці прыгадваючы, аглядае ўсяго, усю яго вопратку і тое ражно, што тырчыць з-за спіны, зачахлёнае, затрымлівае позірк на кепачцы, на прыжмураных пад казырком вачах—ён глядзіць на яе ўсё роўна як праз прыцэл стрэльбы,—і ў твары яе штосьці мяняецца. Усё, што бачыла перад сабою, быццам адплывае ў далячынь, да іншага берага, позірк робіцца адчужаны, вочы глядзяць на ўсё і ўсіх з іншага, далёкага адсюль свету, яна сцінаецца ў сваім чорным плашчыку, мацней туліць да сябе чорнага сабачку, і на твары, як раней, з'яўляюцца расінкі поту. Сабачку яна трымае ўсё роўна як баючыся, каб яго ў яе не вырвалі з рук.

Але ўжо і мужчына глядзіць на Афгана як на свайго:

— Дык я забіраю, гражданачка. Вось вам пяцьдзесят. Усе, якія вы просіце за Афгана.

— Якія пяцьдзесят? Ды вы што? Як вы мне можаце такое казаць?..

Натоўп нямее, не варушыцца.

— Ну, пяцьдзесят, як вы сказалі. Людзі— сведкі...

— Вы такое мне кажаце?.. Ды вы... вы...

Яна выглядае страшэнна абуранай купцом і абурэнне ні ад каго не хавае. Але купец таксама абураецца не менш за яе і маўчаць не збіраецца:

— Вы ж самі сказалі, што пяцьдзесят? Людзі чулі. Ці перадумалі? Вы ўжо хочаце болей?

Ён глядзіць на яе раз'юшанымі вачыма, быццам патрабуе сваё, ёю прысвоенае без усялякага права, патрабуе груба, нахрапіста. Як спыніць гэтую нахрапістасць? І яна нетаропка, па складах, але рашуча адказвае:

— Пяць-сот!..

— Га?!.—рот у мужчыны расчыняецца і зачыніцца не хоча.—Чулі?.. Вы чулі?.. Яна просіць, як за карову!..

Натоўп заварушыўся, але яе не цікавіць, пра што гамоніць натоўп, хто з кім згодны і хто з кім не згодны.

— Карову?—перапытвае, быццам штосьці не разумее.—А чаму карову?.. Купіце каня!.. Быка!..

Натоўп у яе вачах плыве, накрываецца рабаціннем, як бывае з ціхай вадою, нейкім лясным ставочкам, калі ў яго бухне каменьчык і ад каменьчыка, ад вараначкі, дзе даў нырца каменьчык, ва ўсе бакі разбягуцца дробныя хвалі, і светацені, якія дагэтуль трывала ляжалі на вадзе, адбіткі навакольнай прыроды, загойдаюцца, расплывуцца пашкуматаныя, пакарабачаныя, нічым ужо не падобныя на тыя, якімі былі. Гэтак і натоўп быў—няма. Былі твары—няма. Пакарабачаныя абрысы твараў, сплюснутыя насы, вочы, вушы, раты расплываюцца, як на вадзе. Жанчына, жахнуўшыся, адступае ад натоўпу—ставочка назад, яшчэ крок, яшчэ і яшчэ. За спіною таксама стаяць людзі, але яны расступаюцца, даючы дарогу, не бачачы, як бачаць тыя, што стаяць перад ёю, яе жахлівых вачэй, чуючы сутаргавае, балючымі глыткамі, дыханне, у якім, тымі глыткамі, яна ўсё роўна як захлынаецца, тонучы. Быццам, тонучы, вырываецца на свой бераг, не бачачы яго, але чуючы за спіною. І вось ужо, вырваўшыся з людскога стоўпішча, паварочваецца тварам у той бок, куды хацела бегчы, спіною да натоўпу, які яе не зразумеў, і была пабегла, прыціскаючы да грудзей сабачку, але іншы натоўп, які апынуўся наперадзе, паўстаў густым штыкетам і не пускае таксама. Яна кідаецца ўбок, прабягае тры крокі—зноў уперлася ў спіны, якія яе не бачаць і не чуюць. Як і куды бегчы? Цяжка дыхаючы, спыняецца, нарэшце пагадзіўшыся—куды дзенешся?—ісці з рынку адным з усімі крокам, паціху.

Праз белую браму жанчына выходзіць з Афганам на вуліцу і тут адчувае, што ногі зусім змагліся, не ідуць, а ў сэрца пакалвае садысцкае шыльца. Брукам бягуць машыны, прагрымеў чырвоны трамвай, падобны на доўгае вогнішча, памчаў змейкамі-рэйкамі, насустрач з-за вугла выпаўз яшчэ адзін, таксама чырвоны, як вогнішча. Жанчына не адважваецца пераходзіць вуліцу. Аглядаецца: дзе прысесці? Блізка ні лавачкі, ні якога-небудзь каменя ці бервяна. Падыходзіць да дрэва і хапаецца за яго, выпусціўшы з рук на зямлю, на ўтаптаны прыствольны круг, Афгана.

Чуе блізкі знаёмы голас:

— Гэта вы?..

Нервова паварочваецца на голас:

— Алежак?.. Божа мой!..

Яна кідаецца да высокага маладога мужчыны з такой радасцю, быццам нікога даражэйшага сустрэць не марыла, быццам даражэйшага ў яе і няма, аберуч хапае за галаву, нагінае, абцалоўвае, а потым сама прыхінаецца да яго галавою і ўсё тое, што ў грудзях збіралася тут, на рынку, а яшчэ раней збіралася дома ўсю ноч, калі не спала, чуючы, як ля парога пад вешалкай вые і скуголіць Афган, што горыччу пякло апошнія дні і ночы—ды ці толькі апошнія?,—усё гэта, гэта і тое, раптам нібыта абвальвае нейкую перашкоду-плаціну, вырываецца ў плач, у слёзы, якія не хочуць быць ціхімі, і людзі, праходзячы міма, чуюць і бачаць, запыняюцца і гадаюць: што з жанчынай? А яна іх не бачыць. Яна ўжо навучылася не заўважаць людзей, якія не ведаюць яе болю, бо, не ведаючы яе болю, яны яе не разумелі.

Малады мужчына, згледзеўшы ў яе на руцэ, пад рукавом сукенкі, беленькую насоўку, выцягвае насоўку з-пад рукава і, прытрымліваючы жанчыну за плечы, выцірае белым шматком заплаканы твар. Ён не суцяшае. Ён хоць малады, але ведае, што спыняць слёзы дарослага, тым больш старэйшага за сябе чалавека нельга, што слёзы трэба выплакаць. Чакае, калі сама супакоіцца ў яго на грудзях. І яна супакойваецца. Плачучы.

Ад белай рыначнай брамы яны ідуць разам. Ён трымае яе пад руку і вядзе на раменьчыку Афгана. Ідуць завулкам, потым берагам возера. Ён ні аб чым не распытвае. У яе свой боль, а значыць, і свае думкі, і ён баіцца, што яго пытанні, яго словы акажуцца не тымі, якія ёй, жанчыне, у гэтую хвіліну патрэбны. Але яна таксама маўчыць. Даўкая горыч, скіпеўшы ў грудзях, не ўся вылілася са слязьмі ля белай рыначнай брамы, і гаварыць хлопцу тое, што душыць, яна не хоча, каб не псаваць яму дзень, а гаварыць іншае, калі душыць тое, не можа — няма сілы.

І гэтак, моўчкі, яны даходзяць да дома, у якім яна жыве, да пад'езда, з якога раніцай выйшла з Афганам. Даўгаватым калідорчыкам праходзяць міма сініх паштовых скрынак да апошніх дзвярэй, і там, упоцемку, яна доўга порпаецца ў кішэнях плашча, пакуль не знаходзіць ключы ад кватэры.

Ледзь адчыняе дзверы, як у глыбіні пакоя ляскаюць яшчэ адны дзверы, насустрач шугае моцны вецер. Штосьці аднекуль ляціць на падлогу. Яна ўся скаланаецца, як галінка на ветрабоі, але не бяжыць туды, дзе шугае вецер, заміpае, нібыта чакае, ці не зваліцца зараз на падлогу штосьці яшчэ.

Ён скідае з ног чаравікі і ўваходзіць у пакой. Дзверы на балкон адчынены, вецер ганяе па пакоі лёгкі цюль ад акна, нібыта зношаны да празрыстасці белы сцяг, падымае аж пад столь. Хутчэй зачыніўшы дзверы, ён заўважае на падлозе пад сталом, на старым аблыселым дыванку, знаёмую вялізную вазу з белага фарфору, па якім блішчастым сінім глазурам невядомы мастак намаляваў прывабны вяночак з незабудак. Вазу яны, Алег і Сярожа, яе сын, куплялі на Камароўскім рынку, як заканчвалі школу, здаўшы апошні экзамен па гісторыі, падарылі Сярожавай маме, усё роўна як не яны, а яна школу заканчвала. Ён падхоплівае вазу з падлогі і радуецца, што ваза цэлая, не пабілася. Ад радасці і хвалявання ажно ўсяму робіцца цёпла-горача. Аж вушы гараць. Яшчэ ён заўважае на дыванку мокрую пляму ад вады і рассыпаныя кветкі. Збірае і не ведае, што з імі рабіць. Ставіць зноў у вазу? Гэта даўно пасохлыя хрызантэмы, сухія былачкі. Іх пазнае таксама. Палова зімы і палова вясны мінулі, як ён тут быў з кветкамі пад Новы год, як сам ставіў кветкі ў вазу. З таго часу стаялі ў вадзе? Пасохлі даўно, вядома, яшчэ зімою, і няўжо яна ўсё яшчэ мяняла ваду ў вазе? Паставіў былачкі хрызантэм у вазу і выйшаў з пакоя.

Каля парога абуўся.

— Ты ўжо ідзеш?..

Яна выбегла да яго ў знаёмай цёмна-сіняй сукенцы з закрытым каўнерыкам, у мяккіх хатніх пантофліках, адразу неяк паніжэлая, з нечаканай крыўдай на твары.

— Я хутка вярнуся.

Ён выскаквае за парог, і праз імгненне яна бачыць у акне, як ён, танклявы і доўгі, бяжыць ад пад'езда. Расхрыстаная сівенькая куртачка матляецца ў яго за спіною, быццам хоча зляцець з плячэй, а ногі нясуць, нібы на пажар, і яна, на яго гледзячы, думае пра сына, бо ёй здаецца, што гэта бяжыць яе Сярожа.

Ён пазваніў не так хутка. Пачуўшы званок, яна кінулася адчыняць дзверы, і калі адчыніла — разгубілася: ён стаяў на парозе з вялізным букетам чырвоных ружаў.

— Ды... ты што надумаў?..

— А вы доўга мяне чакалі?..

— Я хвалявалася. Куды збег?..

Цяпер яны разам ставяць ружы ў белую фарфоравую вазу, дзе з зімы стаялі пасохлыя хрызантэмы. Да вазы яна прысланяе партрэцік сына ў вузенькай, вішнёвага колеру, рамцы, які стаяў тут заўсёды, а як ваза скацілася на падлогу — ляжаў на краі стала. На стале перад вазай рассцілае белую льняную дарожку, і яны п'юць моцна завараны чай з гаркавым рабінавым варэннем, якое любіў яе сын. Паміж іх на канапе ляжыць Афган.

Поўдзень. За акном шчыруе сонца, а тут, у пакоі, курчыцца прыцемак, бо акно глядзіць на поўнач і сонца сюды не заглядае ніколі.

— Ты мне нічога не сказаў пра бабулю. Слабенькая?

— Як вярнуўся з арміі, дык яна, кажа, забылася на свае хваробы. І не жаліцца.

Ён жыў з бабуляй, якая даўно, яшчэ з трэцяга класа, была яму за маці, за бацьку. Бацька згарэў у гарэлцы, а маці праз паўгода выйшла за другога і той другі не захацеў браць у сям'ю яе сына. Тады яна з мужам з'ехала ў Малдавію, на вінаграднікі, і да сына не прыязджала ні разу. Пачала пісаць лісты, як ужо сын вучыўся ў дзесятым класе, але аднойчы ён адказаў, каб не пісала, і яна замоўкла. З бацькам атрымалася амаль як у Сярожы. І тут, яе муж, спіўся. Працуючы на чыгунцы, п'яны зачапіўся ноччу за рэйку і ляжаў на ёй, пакуль не дачакаўся сляпенькай начной дрызіны. Шмат агульнага было ў жыцці ў хлопцаў. Нават у армію пайшлі ў адзін дзень. Служылі разам, у адной часці. Вярнуцца павінны былі ў адзін дзень. Летась, па восені...

— Тваёй бабулі цяпер нельга хварэць. Ёй за табою самае што пажыць. Ты яшчэ не ажаніўся?

— Трэба інстытут закончыць.

— Рабі ўсё, пакуль малады.

Размова кружыць вакол яго, хоць ён не напрошваецца на ўвагу, і таму шукае, як павярнуць размову ў іншы бок. Шмат пра што ахвота запытаць, але ўсё, што думае, здаецца, можа ці зноў давесці яе да слёз, ці пакрыўдзіць, бо ўсё, што думае, пра Сяргея і яе жыццё без сына. Нарэшце не вытрымлівае:

— Як вы?.. Як жывяце?..

Ажно зубы сцінае ад прыкрасці, што пытанне такое лабавое, банальнае, што разумнейшага не прыдумаў, хоць спытаў тое, што хвалюе. Яна маўчыць. Ён у адказ чакае яе іроніі. Але жаночая рука дацягваецца да яго галавы, гладзіць упартыя жорсткія валасы.

— Як мне жыць?.. Вось... з Афганам.

Сагрэты пяшчотнай, усё роўна як матчынай, далонню, ён ні то дабрэе, ні то смялее і, нарэшце, пытаецца пра тое, што даўно і вельмі моцна хвалюе, аж бянтэжыць, што, калі пачуў ад сваіх аднакласнікаў, прывяло сёння на рынак, каб самому пераканацца — ці так гэта? Пытаецца:

— Навошта вы прадаяце Афгана?

Яе рука на галаве ў яго цяжэе. Ён глядзіць ёй у твар і палохаецца — твар белы, бяскроўны. Што з ёю?

Яна павольна ўстае з-за стала і шлёпае на кухню.

Афган саскоквае з канапы і тупае следам за гаспадыняй.

З кухні чуваць пах валяр'янкі.

Госць устае з-за стала.

Яна стаіць ля акна, глядзіць у двор. Пачуўшы яго за спіною, просіць:

— Раскажы, Алежак, як усё было?

— Я ж вам ужо расказваў.

— А ты раскажы яшчэ раз.

Ён здзіўляецца яе просьбе, бо ведае, як цяжка ёй слухаць тое, аб чым просіць расказаць зноў, каторы ўжо раз.

— Ну... як было? З Кабула павінны былі ляцець самалётам. Да аэрадрома — аўтобусам. Зброю здалі. Аўтобус чакаў ля КПП, за прахадной. Я затрымаўся ў штабе. Бягу, сустракаю Сярожу. А ён ужо з чамаданам, з Афганам. Спыніліся. Я, помню, пажартаваў: да мамы з бычком вяртаешся? А Сярожа — мне: бяжы развітайся з Дунькай, яна там галавою аб клетку б'ецца. Я пабег.

— А дзе ж ты ўзяў сваю кобру?

— Ці я вам не расказваў? На брані танка з бою вывезлі. Як апынулася? Была зрашэчаная кулямі, а жывая. Мухітдзінаў, сяржант, заўважыў — за аўтамат. Я ледзь паспеў яго спыніць. Кажу: з намі з бою выйшла — хай жыве. А ў гарнізоне стаяла металічная клетка, раней у ёй аўчарак трымалі.

— Ну і... прыбег да кобры?..

— Яна аднаго мяне да сябе пускала. Ведала, хто яе ўратаваў. Як зайшоў, стала свечачкаю на хвост, язычок выкінула, сказаць штосьці хоча і не можа, а потым галаву мне на грудзі паклала, па плячах папаўзла. Абвілася вакол мяне, сціснула, аж ні рукой, ні нагой не варухнуць. Не пускае ад сябе. Ды што з табой, Дунька? Галоўку шэранькую ў мяне перад тварам паставіла, вочы зялёныя блішчаць, а з вачэй — слёзы. Жоўтыя, нібы тая сукравіца, што з ран сачылася, калі на брані прывезлі. І раптам — выбухі. Адзін і другі. І аўтаматныя чэргі. Зусім блізка. Я адчуў — бяда. Бегчы? А Дунька не пускае. Потым, калі прыбег на КПП, там ужо і санітарка, і белыя халаты. Джып з душманамі міма КПП праскочыў. Хлопцы якраз да аўтобуса збіраліся. Афганчык стаіць пад колам машыны, калоціцца, і паводок на зямлі...

— Афган усё бачыў?..

У двары за акном — дзеці. Пад дрэвамі, на лаўках, арэлях, у пясочніцах. З імі, як заўсёды, мячыкі, веласіпеды, сабакі. І хоць тут, у кватэры, свае перажыванні, тое, што робіцца там, за акном, не можа не ўплываць на тое, што адбываецца тут, хоць тут як быццам нічога не адбываецца. Ля акна стаяць яна і ён, бы маці і сын, глядзяць у акно на дзяцей і маўчаць. Самі, яна і ён, не здагадваюцца, што маўчаць прымушаюць дзеці.

Пачынаецца дожджык. Спачатку сляпенькі, з сонейкам, нясмелы. Яго адразу мала хто заўважае, ва ўсякім выпадку дзеці ў двары не заўважаюць, але ён хавае сонца за хмары, мацнее і ўсіх, нават дзяцей, праганяе з двара. Двор пусцее, і ўжо там не чуваць ані голасу, адно дождж, лагодны і цёплы, пляскоча па асфальце. За шыбкамі звякае бляшаны карніз — зверху, як з неба, на яго звальваецца мокры калматы верабей. Ён тупаціць па карнізе, малоціць па жалезе дзюбкаю, ды звонка, дзяўбе цішыню. І тады, быццам той верабей дзеўбануў у самае балючае, пачынае ўголас плакаць жанчына.

Ён абдымае яе за плечы, прыхінае да сябе, і яна праз слёзы то шэпча, нібы той дождж, то крычыць:

— Каму спатрэбілася гэтая вайна?.. Каб ён, той, хто яе пачаў, сваіх дзетак не бачыў!..

І што ёй адкажаш?

(Заканчэнне на стар. 10—11).

У ВІЛЬНЮСЕ, У «СЯБРЫНЕ»

У клубе аматараў беларускай народнай творчасці «Сябрына» пры Літоўскім рэспубліканскім Палацы прафсаюзаў, што ў Вільнюсе, адбылася сустрэча з майстрам-рэстаўратарам беларускіх народных інструментаў Уладзімірам Пузынем. Ён расказаў пра гісторыю з'яўлення на тэрыторыі Беларусі адноўленых ім музычных інструментаў, іх першапачатковым прызначэнні і сувязі з культурай і побытам беларусаў. Звярнуў увагу на характэрныя асаблівасці гэтых інструментаў, выканаў шэраг беларускіх народных песень і танцаў. Разам з У. Пузынем удзельнічаў у сустрэчы і яго дзевяцігадовы сын Алесь, які грае на скрыпцы.

Няхай такія сустрэчы ў клубе стануць традыцыйнымі і будуць служыць далейшаму ўмацаванню беларуска-літоўскіх культурных сувязей.

Валянцін СТЭХ,
сакратар савета клуба «Сябрына».

г. Вільнюс.

ПЕРАБУДОВА І КІНО

19 верасня ў Мінску пачало працаваць выязное пасяджэнне прэзідыума праўлення Саюза кінематаграфістаў СССР на чале з А. Смірновым, часова выконваючым абавязкі першага сакратара праўлення СК СССР. Мінская сустрэча дзеячаў кіно — адзін з этапаў падрыхтоўкі да маючага адбыцца пленума СК СССР па нацыянальных кінематаграфіях. Сярод удзельнікаў — Р. Ібрагімбекаў, Б. Мятальнікаў, Й. Грыцкус і іншыя. У цэнтры ўвагі творцаў — стан беларускага кіно і шляхі яго перабудовы. Падрабязную справаздачу з пасяджэння «ЛіМ» мяркуе змясціць у бліжэйшых нумарах.

НАШ КАР.

ВЫСТАЎКА БЕЛАРУСКАЙ КНІГІ Ў ВАРШАВЕ

У Палацы культуры і навукі ў Варшаве адкрылася выстаўка навуковай кнігі Беларускай ССР. Выдавецтва «Навука і тэхніка» Акадэміі навук рэспублікі прадставіла 350 назваў кніг на беларускай і рускай мовах, якія знаёмяць наведвальнікаў з працамі беларускіх вучоных у галіне медыцыны, біялогіі, фізікі, матэматыкі, тэхнічных навук, гісторыі.

Падобныя выстаўкі-продажы, у час якіх можна падпісацца на цікавячыя выданні, будуць праводзіцца кожныя два гады не толькі ў Варшаве, але і ў іншых гарадах Польшчы на аснове дагавора, падпісанага паміж выдавецтвам польскай Акадэміі навук і беларускім выдавецтвам «Навука і тэхніка». У Беларускай ССР будуць рэгулярна праводзіцца выстаўкі польскай навуковай кнігі.

ТАСС.

Кіно

КАБ НЕ ПАЎТАРЫЛАСЯ...

На кінастудыі «Беларусьфільм» завяршаецца праца над фільмам «Сталінскія сокалы». Яго здымае заслужаны дзеяч мастацтваў БССР Міхаіл Пташук. [Нагадаем, што ягоная папярэдняя праца — стужка паводле аповесці Васіля Быкава «Знак бяды» — атрымала прызнанне ў гледачоў нашай краіны і заваявала галоўны прыз на кінафестывалі ў Югаславіі. Зазначым таксама, што савецкія фільмы не перамагалі там больш за пятнаццаць гадоў].

Наш карэспандэнт Алег Сільвановіч сустрэўся з выканаўцам галоўнай ролі, заслужаным артыстам рэспублікі Уладзімірам ГАСЦЮХІНЫМ.

Кузняцоў — У. ГАСЦЮХІН.

— Уладзімір Васільевіч, сёння друкуецца нямала дакументальных, мастацка-публіцыстычных твораў, дзе з рознаю ступенню майстэрства, мастацкасці і проста верагоднасці падаецца тэма сталінізму і вызначаецца роля Сталіна ў развіцці нашай дзяржавы. На падобныя — вострыя і складаныя тэмы наш кінематограф адгукаўся звычайна запознена. Аднак менавіта гэтая тэма мусіць абавязкова «адбіцца» на кінаэкранах краіны. Магчыма, што да яе «далучацца» і спекулянты-рамеснікі. Не адчуваеце вы падобнай небяспекі ў дачыненні да фільма, у якім выконваеце галоўную ролю?

— Вядома, сёння існуе небяспека таго, што «сталінская» тэма таксама «зацягаецца», як гэта ці не здарылася ўжо з тэмай Вялікай Айчыннай вайны ў нашым кіно. Але спадзяюся, што наша стужка пазбегне спекуляцыйнасці. Па-першае, таму, што ў яе аснове— бліскучы, на мой погляд, сцэнарый Яўгена Грыгор'ева. Па-другое, мая праца над роляю, над фільмам пачалася задоўга да здымак: разам з рэжысёрам мы доўга шукалі сваю канцэпцыю, сваё бачанне будучай карціны, адразу зразумелі адзін аднаго, дзеля гэтай работы я адмовіўся ад усіх іншых прапаноў. Па-трэцяе, гэта вельмі асабістая работа: і сама стужка, і вобраз яе галоўнага героя для мяне вельмі дарагія, крэўныя. Зварот да сталінскага перыяду нашай гісторыі для мяне заканамерны. Калісьці я прачытаў аповесць А. Салжаніцына «Адзін дзень з жыцця Івана Дзянісавіча». Тое, што выпала тады ўсвядоміць, адчуць, асэнсаваць, не знікала да сённяшняга дня, калі пра сталінскія часы мы загаварылі не баючыся. Мне даўно баліць за радзіму, за Айчыну: яе гісторыю так скалечылі, так спляжылі...

— Што адметнага ў раскрыцці «сталінскай» тэмы ў вашым фільме?

— У фільме дзейнічаюць быццам і не ахвяры сталіншчыны. Мо якраз наадварот: галоўныя героі фільма — не з тых, што трапілі за калючы дрот. Тым не менш свайго героя Кузняцова я вызначыў для сябе як ахвяру культу, трагічную фігуру. Мяркуйце самі: храбры афіцэр, шчыры чалавек, які прайшоў усю вайну на перадавой і з чыстым сумленнем выконваў вайсковыя загады, накіроўваецца на службу ў сталінскія лагеры! Гэты паварот — самы трагічны ў яго жыцці, ён прыводзіць Кузняцова да гібелі. Праз шмат гадоў Кузняцоў сустрэнецца з рэабілітаваным вязнем. Як прыстойны чалавек, ён намерыцца разабрацца ва ўсім, але... застанецца адзінокім у сваёй раптоўнай відушчасці, не знойдзе ні падтрымкі, ні разумення ў былых «калегаў»... Мне вельмі хацелася перадаць усю неадназначнасць і складанасць галоўнага героя, чалавека, які як і бязвінна закатаваныя людзі, ахвяра той жудаснай часіны.

— Мяркуючы па сцэнарыю, вам трапіўся вельмі складаны драматургічны матэрыял...

— Так, у сваёй акцёрскай біяграфіі з матэрыялам падобнай складанасці я яшчэ не сутыкаўся. Хіба толькі ў ролі Рыбака з фільма Л. Шапіцькі «Узыходжанне» паводле Васіля Быкава. Я разумею свайго героя. Веру, што прыйдзе час, калі мы неадназначна і без сённяшніх эмоцый будзем ставіцца да гісторыі. Бо любы час таксама неадназначны, як і той — час неабмежаванага зла і высокіх чалавечых памкненняў. А Кузняцоў, калі можна так сказаць, прадукт часу. З тою самаю перакананасцю, з якою хадзіў на фронце ў атаку, ён пайшоў служыць у лагерную ахову. Мне было важна, каб тое, як Кузняцоў робіцца відушчым, убачылі гледачы.

— Сёння «сталінская» тэма, трэба думаць, невыпадкова з'явілася ў вашай творчасці і, відаць, не толькі таму, што яе «дазволілі»?

— Кожны сумленны чалавек і грамадзянін мусіць адчуць асабістую адказнасць за тое, каб той змрочны час не паўтарыўся, абавязаны любым чынам яго папярэдзіць. Наш фільм і ёсць наша папярэджанне.

Жанчына ў чорным і Афган

(Заканчэнне. Пачатак на стар. 8—9).

— Той... ужо там, адкуль не ўбачыць нікога.

Яе гэта не суцяшае:

— Ён ужо там?.. А сынкі... яшчэ гінуць?!.

Яны вяртаюцца ў пакойчык, сядаюць да стала на канапу. На стале стаяць кубкі з недапітым чаем. Ён адпівае глыток і ставіць кубак на стол. І яна таксама, следам за ім, адпівае са свайго кубка.

Паставіўшы кубкі на стол, яны абое глядзяць перад сабою на чысты хлапечы твар на фотаздымку ў вішнёвай рамцы. Ясныя ўсмешлівыя вочы, светлы чубок, белая сарочка, расшпіленая на грудзях. Здымак рабіўся, як хлопцы канчалі школу, у школьны альбом. Гэтакім сын пайшоў на вайну.

З кухні прытупаў Афган. Ускочыў на канапу і зноў улёгся паміж ёю і ім, гаспадыняй і госцем, паклаўшы галаву ёй на калена. Гладзячы сабаку па шаўкавістай поўсці, па вузкай доўгай галаве, па вялізных цёплых вушах, госць адчувае, што цяпер зручны момант, каб сказаць тое самае-самае, што хацеў сказаць і не асмельваўся, дзеля чаго шукаў сёння гэтай сустрэчы. І цяпер — кажа:

— Не вадзіце Афгана на рынак. Я вас вельмі прашу. Не прадавайце. Сярожа любіў Афгана.

Яна зноў сцінаецца ў камячок ад нечаканых слоў, наліваецца ці страхам, ці большым, як быў дагэтуль, болем, ён гэта заўважае і насцярожваецца, чакае, што зараз, вось-вось, яна не вытрымае таго страху ці болю, які яе скоўвае, чакае і баіцца, нібы выбуху, наступнай хвіліны. Але ў гэтым стане яна сядзіць доўга, прымушаючы сябе маўчаць. І ўсё ж ён не памыляецца ў прадчуваннях. Яе трывушчасць не бясконцая і яна, змогшыся, кажа:

— Я не магу прадаць Афгана.

Ён ведае, што кожную нядзелю яна водзіць сабаку на рынак, сёння сам бачыў, і таму не можа яе зразумець:

— Вас часта бачаць на рынку з Афганам.

Ад гэтай ягонай жорсткасці яна бухае кулачкамі сабе ў грудзі, сціскае іх моцна, ажно хрумсцяць костачкі, не менш моцна, мабыць, сціскаецца ўся, але яго жорсткасць яе не пужае, наадварот, напаўняе не меншай упартасцю, і яна рашуча паўтарае ўсё роўна як не сваім агрубела перасохлым голасам:

— Я не магу прадаць Афгана.

Тут ці не мяжа яе мужнасці і сілы. Яна быццам адчувае гэта сама. І таму, што сама як бы адчувае сваю мяжу, раптам бязвольна апускае плечы, абвялыя рукі падаюць на стол, вусны зняможана дрыжаць і, ужо не чакаючы яго пытанняў, яна гаворыць без ранейшай упартасці ў голасе, як просячы, невядома ў каго, спагады:

— І прадаць не магу, і жыць не магу з Афганам. І што мне з ім рабіць?.. Ён усё памятае. І сваю зямлю, сваё неба, свае горы, і Сярожу... Ён кожную ноч сядзіць перад акном і вые. Усю ночачку вые, да раніцы. А я не магу слухаць, як ён вые. Не магу ні спаць, ні ляжаць. Я знемаглася жыць з ім у адной кватэры. Ён усю ноч дастае з мяне душу сваім выццём. Сам пакутуе і мне жыць не дае. Так, я кожную нядзелю вяду яго на рынак, каб прадаць, і калі знаходзіцца чалавек, купец, мяне гоніць з рынку Сярожаў голас, гоніць разам з Афганам. Я ведаю, што ён любіў Афгана. Ён мне пра гэта пісаў. Але я не магу жыць з Афганам. Жыву надзеяй, што заўтра прадам Афгана. Мне яго шкода, але я не магу з ім жыць. З ім лягчэй памерці, як жыць. Ён плача, і я плачу. І што мне рабіць?.. Што рабіць?..

Апошняя ноч нічым не адрознівалася ад усіх папярэдніх начэй. За акном на мачце цьмяна ззяў ліхтар, сеючы вакол сіненькае святло і бляск на мокрым асфальце, на мокрых спінах прыпаркаваных аўтамашын, а ў небе ззялі сотні іншых ліхтарыкаў, драбнейшых і зырчэйшых, за цёмнымі начнымі вокнамі спалі людзі, бачылі ў снах фантастычнае жыццё, а ў маленькай аднапакаёвай кватэрцы на першым паверсе зноў, як усе папярэднія ночы, выў сабака, і жанчына кідалася то з пакоя на кухню, то з кухні ў пакой, у ванную і з ваннай, то ўключаючы святло, то выключаючы, не знаходзячы сабе месца. Яна і гаварыла з сабакам, і крычала, і плакала, і маліла, каб сціх, ён як быццам сціхаў, але, калі яна ўсюды выключала святло і зноў клалася за шафаю ў ложак, сабака зноў пачынаў выць, і яна зноў усхоплівалася з ложка і бегала па кватэры. Яна заганяла яго на кухню, у ванную, зачыняла за ім дзверы, завешвала дзверы коўдрамі, але кватэра была маленькая і выццё сабачае ўсё роўна было чуваць. Зачынены, ён выў яшчэ мацней. Яна неаднойчы выганяла яго ў калідор, але ён садзіўся пад дзвярыма і ад яго пакутлівага выцця не было паратунку не толькі ёй, але і суседзям.

Знерваваная, яна раптам падумала, што гэтак выць сабака можа толькі на магіле гаспадара. Недзе пра гэта чытала. Ад нечаканай думкі зрабілася жудасна. Адчула, што траціць розум. І што жыццё пакідае яе.

Як пачало світаць, сабака супакоіўся, выць перастаў, але з'явіўся Варака, пачаў грымець за акном жалезнымі кантэйнерамі, шоргаць мятлою па шурпатым асфальце, і цішыні зноў не было, каб хоць цяпер, уранні, змружыць вочы. І тады яна села на кухні да акна, пачала чакаць таго ранішняга часу, калі ўжо можна будзе апрануцца ў сваю чорную вопратку, узяць сабаку на павадок і з ім разам выйсці за дзверы.

Загадка, якая хвалявала Вараку, калі бачыў жанчыну ў чорным і Афгана, гэтым ранкам падалася незвычайнай. Можа, што быў панядзелак?.. Жанчына і сабака пакідалі двор заўсёды ў нядзелю, а ў панядзелак жанчына бегла з гаспадарчай сумкай на нейкую сваю работу, пра якую ён нічога не ведаў. Ён наогул мала ведаў пра сваіх жыльцоў. Як і яны самі адзін пра аднаго. Любіў за імі паназіраць, гадаць і здагадвацца — хто ёсць хто, а гаварыць з імі не любіў. Не таму, што быў па натуры маўклівы. Не гаварылі яны, і ён плаціў тым самым.

Пухаў — А. ПЯТРЭНКА.

Іван Савіч — М. УЛЬЯНАЎ.

Музыка

НЕ ТОЛЬКІ НАВУЧЫЦЬ ІГРАЦЬ...

Даўно заўважана, што ў выхаванні музыканта вялікае значэнне мае сама асоба педагога, комплекс асабовых якасцей, што робіцца прыкладам для вучняў. Так, у нашай прафесіі вельмі важна не толькі навучыць іграць на інструменце, а і выхаваць мноства чалавечых якасцей. Спалучаныя ў адным чалавеку, якасці гэтыя вызначаюць не проста рамесніка-піяніста, але інтэлігента-музыканта, у якім зацікаўлена грамадства.

Прыроджаныя педагогі сярод музыкантаў сустракаюцца рэдка, і цаніць іх трэба асабліва. Пішу гэта з думкай пра такога адметнага педагога — прафесара Беларускай дзяржаўнай кансерваторыі заслужанага дзеяча мастацтваў БССР Рыгора Шаршэўскага, якому споўнілася нядаўна 75 гадоў.

Ён працуе ў кансерваторыі каля 50 гадоў, выхаваў больш за сто вучняў, сярод якіх вядомыя сёння музыканты, лаўрэаты і дыпламанты выканаўчых конкурсаў, вопытныя педагогі: Ірына Шуміліна, Ларыса Максімава, Эдуард Міянсараў, Валянціна Рахленка, Ларыса Талкачова, Ігар Палівода, Ганна Рабіновіч і інш. У Р. Шаршэўскага займаліся кампазітары Ігар Лучанок, Эдзі Тырманд...

Інтэлігентнасць, душэўнасць, густ і, зразумела, выдатны піянізм, атрыманы ў Ленінградскай кансерваторыі (там ён вучыўся ў прафесароў С. Саўшынскага і У. Сафраніцкага), — усё гэта ўплывае на

моладзь, якая прыходзіць у клас Р. Шаршэўскага. За тры гады вучобы ў аспірантуры я меў магчымасць далучыцца да атмасферы гэтага класа. Нязмушанасць, разняволенасць у меркаваннях; не адчуваеш ніякага «прафесарскага ўціску».

Размова ідзе на роўных — і са школьнікам, і з аспірантам. Заўсёды пры абмеркаванні канкрэтнага музычнага фрагмента прафесар сядае да другога раяля — і ягоны паказ часам больш красамоўны за слоўныя вытлумачэнні: адразу адчуваецца рука майстра! І колькі б ні доўжыўся ўрок, стомленасці не заўважаеш, бо ў яго атмасферы пастаянна лунае жарт, гумар. Увогуле, узаемаадносіны простыя, натуральныя.

Адзін з заснавальнікаў піяністычнай школы ў рэспубліцы, чалавек, загартаваны жыццём (у гады Вялікай Айчыннай вайны ён актыўна ўдзельнічаў у франтавых канцэртных брыгадах), Рыгор Ільіч з неаслабнай энергіяй перадае свой багаты вопыт студэнтам, аспірантам, школьнікам, калегам.

Аляксандр МІЛЬТО,
артыст Дзяржаўнага камернага аркестра БССР.

Фота А. КАЛЯДЫ.

ДЛЯ КНІЖНАЙ ПАЛІЦЫ

АДРАСАВАНА САМАДЗЕЙНАСЦІ

Сёння ўсё больш узрастае цікавасць балетмайстраў да фальклору, да народных вытокаў. Ствараюцца новыя танцавальныя калектывы, а гэта, у сваю чаргу, патрабуе кваліфікаваных балетмайстраў і педагогаў, якія добра ведаюць беларускі харэаграфічны матэрыял. Таму выхад у свет зборнікаў па харэаграфіі і музычнаму танцавальнаму матэрыялу можна толькі вітаць.

Добрую справу ў гэтым кірунку робіць Рэспубліканскі навукова-метадычны цэнтр Міністэрства культуры БССР, які толькі за апошнія восем гадоў выпусціў каля 20 зборнікаў па харэаграфіі, адрасаваных удзельнікам мастацкай самадзейнасці.

І тут нельга не сказаць пра загадчыка аддзела харэаграфічнага мастацтва РНМЦ, складальніка гэтых зборнікаў М. Казенку, чалавека справы, па-сапраўднаму ўлюбёнага ў народную творчасць. Ён глыбока вывучае беларускі танцавальны фальклор. Запісы, зробленыя ім у час шматлікіх экспедыцый, становяцца ў творчасці балетмайстраў тым фундаментам, на якім яны будуюць свае мастацкія задумы.

З асаблівай цікавасцю пазнаёмілася з нядаўнімі зборнікамі*. У гэтых работах ёсць гістарычныя звесткі аб беларускім танцы, што прыцягне ўвагу харэографаў.

У зборніку «Танцы ўсходняга Палесся» ўпершыню змешчаны некаторыя фальклорныя ўзоры. Напрыклад, «Нажніцы», «Шэсць», «Падаляначка», «Чобаты» (чатыры варыянты), «Кашэль», «Карагоды» (сем варыянтаў), «Бытавыя танцы» (адзінаццаць варыянтаў) і іншыя.

Апісаныя аўтарам народныя творы адкрываюць шмат новага ў лексіцы нацыянальнага танца. Важна і тое, што ў зборніку ёсць малюнкі, чарцяжы, нотны матэрыял, прыведзены кампазіцыйныя варыянты, элементы танцавальных рухаў, добра расшыфраваны і запісаны танцы. У рабоце ж харэографа гэта стане крыніцай для стварэння сюжэтных ігравых твораў.

Нотны матэрыял, што бытуе ў розных этнаграфічных рэгіёнах Беларусі — «Полькі», «Кадрылі» і іншы, прыводзіцца М. Казенкам у зборніках серыі «Танцавальная музыка Беларусі». Музыка і танец складаюць сабой адзінае цэлае. Дарэчы, у такіх каштоўных пашыраных метадычных зборніках, як «Стан і развіццё самадзейнага харэаграфічнага мастацтва Беларусі», «Рэпертуарны метадычны зборнік у дапамогу кіраўнікам дзіцячых танцавальных калектываў», «Танцавальная культура: здабыткі і хібы» аўтар паказвае тыя заканамернасці, якія раней знаходзіліся па-за сферай увагі фалькларыстаў і крытыкаў.

Л. АЛЕКСЮТОВІЧ,
харэограф.

* Танцы Усходняга Палесся. Рэпертуарны зборнік для харэаграфічных калектываў. Мінск, РНМЦ. 1987.

Танцавальная музыка Беларусі. Рэпертуарны зборнік. Мінск, РНМЦ. 1988.

Гадаючы, што з імі, жанчынаю і сабакам, магло сёння здарыцца, Варака не заўважыў, як у канцы дома сышоў па бетонных сходках да тратуара, апынуўся на другім баку праспекта. Сцежкаю між таполяў спусціўся з узгорка ў лагчыну, выйшаў на бераг возера і адтуль, ад берага, заўважыў, як яны ўзыходзілі на шлюз. Спыніўшыся, схамянуўся: чаго ён тут з мятлою? Але як толькі жанчына з сабакам мінулі шлюз, схаваліся ў завулку за першым драўляным домам, цвярозыя думкі з галавы выскачылі і, ускінуўшы мятлу на плячо, ён паджгаў далей, у бок шлюза, трывожачыся, што згубіць сляды жанчыны ў чорным і Афгана. У гэты час не думаў, што ў недалёкім мінулым, добрую палову жыцця, служыў у асобым войску пад малінавымі пагонамі і цікаўнасць, якая вяла за жанчынаю і сабакам, была яшчэ тая, адтуль, што таямніца, якую адчуваў у жанчыне і сабаку, зварухнула ў ім былую малінавую жылку і цяпер мела той асобы малінавы сэнс. Тое, што некалі было ягонай работаю, стала ягоным характарам, пра вытокі якога ніколі не думаў.

Завулак ад возера скончыўся, і Варака спыніўся на рагу апошняга драўлянага, зусім струхлелага дома, які ўжо не рамантавалі, бо збіраліся зносіць. За домам пад вясновым раннім сонцам мякка блішчэла брукаванка, блішчэлі трамвайныя рэйкі, а на другім баку ад рэек і брукаванкі ў засені дрэў па тратуары крочылі жанчына і Афган. Варака вельмі спяшаўся, калі жанчына і сабака схаваліся за домам, цяпер адлегласць паміж імі аказалася невялікай, меншай, як была, таму ён пастаяў на трамвайным прыпынку, згубіўшыся сярод людзей, а затым пайшоў у той самы бок, як ішлі жанчына і сабака, не пераходзячы брук. Мінуўшы яшчэ адзін трамвайны прыпынак, спыніўся і нечакана заўважыў жанчыну і сабаку зусім блізка, на адлегласці шырыні вуліцы — насупраць. Жанчына і Афган стаялі перад рыначнай брамаю і глядзелі на браму. Яна была на замку.

Варака стаяў за дрэвам, каб жанчына не магла заўважыць, калі б раптам павярнулася ў яго бок тварам. Але яна стаяла да яго спіною. Побач з ёю чарнеў Афган.

Яны стаялі доўга, усё роўна як чакалі, калі адчыніцца брама. Але яна глуха маўчала, іх не чуючы. І тады, узняўшы над галавою рукі, жанчына схапілася за пранты брамы, абвісла на тым жалеззі, і Варака ўбачыў, як яе танклявае цела закалацілася ў сутаргах, быццам распятае на зачыненай браме.

Міма брамы, жанчыны і сабакі праходзілі людзі. Яны прыпыняліся, але да жанчыны ніводны не падыходзіў.

Людзі здзіўлялі Вараку. Чаму ніхто не падыдзе? Няўжо ўсе гэтакія бяздушныя? Што з людзьмі?

І сам стаяў, нібы мёртвы.

Жанчына ў чорным усё ніжэй абсоўвалася на жалезных крыжах, і раптам закрычала не па-жаночы глухім голасам. Варака не разумеў, што яна крычала, але бачыў, як людзі, што праходзілі міма, кідаліся ад брамы, як там, блізка, у адзін міг нікога не засталося, акрамя жанчыны ў чорным і сабакі, падобнай на анучку ад яе чорнай вопраткі.

Яна крычала, пэўна, штосьці жахлівае. І яму таксама захацелася абыкуды бегчы.

Яе крык быў у пустэчу, а пустэча не адгукалася ёй нават яе ўласным голасам.

ЖЫВЕ «ЖЫВІЦА»...

Больш за тысячу ўдзельнікаў фальклорных ансамбляў, харэаграфічных, інструментальных, харавых калектываў, народных умельцаў Міншчыны сабраліся нядаўна ў Мядзеле на свята народнай творчасці, якое арганізавалі мясцовыя энтузіясты, Мінскі абласны навукова-метадычны цэнтр Міністэрства культуры БССР і Мінскае абласное аддзяленне Савецкага фонду культуры.

Гімн чалавеку-творцу, заўсёды жывой песеннай душы народа — такая была, па задуме арганізатараў, ідэя свята. І назва яго — «Жывіца» — заключае ў сабе глыбокі сэнс: гэта светлая радасць жыцця, празрыстая, як кропелька сасновай смалы... Слова мае шмат пераносных значэнняў, у тым ліку і «тое, што ажыўляе, надае сілы, бадзёрасць». Такую ж сімволіку, напрыклад, нясе ў сабе і народны звычай усцілаць падлогу, якая толькі што вымыта, лентамі аеру. На святах «Жывіцы» гэта рыса народнага быту ўвасобілася ў прыкмету светлай дарогі ў творчасць, у багаты свет народнага мастацтва.

У мядзельскай «Жывіцы» ажылі многія народныя звычаі, розныя для кожнай пары года. Культурнае багацце беларускага народа, яго талент, майстэрства, гумар і глыбіня пачуццяў знайшлі сваё ўвасабленне не толькі ў мастацкім афармленні свята, але і ў сімвалічных вобразах народных герояў — Сымона-музыкі, Несцеркі, Яся і Яніны, вяснянак, валачобнікаў, а таксама казачных жывёл.

А каля плошчы разгарнулася выстаўка-продаж твораў народных майстроў. Гандлёвыя рады Мядзела радуюць вока разнастайнасцю і маляўнічасцю вырабаў. Разьбяр па дрэве з вёскі Крывічы Леанід Уладзіміравіч Шостак, напрыклад, прывёз цэлую калекцыю «грыбоў-прыгажуноў». А работы Пятра Піліпавіча Крывенькага з вёскі Дзягілі прыцягваюць увагу разнастайнасцю тэм, якія аўтар увасобіў у дрэве. Чаго тут толькі ні ўбачыш!

Імгненне свята...

Калі свята падыходзіла да канца, з пытаннем — якую мэту ставілі перад сабой яго арганізатары — я звярнулася да дырэктара Мінскага абласнога навукова-метадычнага цэнтра Міністэрства культуры, члена прэзідыума праўлення Мінскага абласнога аддзялення Савецкага фонду культуры С. С. Таразевіч.

— Усе часткі праграмы «Жывіцы», — адказала Стэла Станіславаўна, — аб'яднаны адзінай ідэяй: адлюстраваць творчыя дасягненні мастацкіх калектываў і ўмельцаў за апошні час. Гэта своеасаблівая справаздача мастацкай самадзейнасці перад масавым гледачом і слухачом, замацаванне кантактаў паміж майстрамі і калектывамі вобласці. Водгукі ўдзельнікаў нашага свята сведчаць аб тым, што яно ўдалося.

В. КУДРАЎЦАВА.

Фота А. ДУДКІНА.

Я веру ў здаровыя сілы...

(Заканчэнне. Пачатак на стар. 5).

Паважаныя таварышы, няўжо вы не бачыце нічога лепшага за адміністрацыйныя метады для перабудовы нашага грамадства? Так, я згодзен, што свіст на мітынгу ў той час, калі з трыбуны гавораць на рускай мове, гэтак жа як і поўная адсутнасць цікавасці да выступлення на заводскім сходзе наіўнага чалавека, які «рашыўся» гаварыць на латышскай (воклічы «Гавары па-руску!»), сведчаць аб вельмі нізкім узроўні культуры як у рускай, так і ў латышскай частцы грамадства — гэта значыць на ўсёй нашай рэспубліцы. Што будзем рабіць? Будзем арыштоўваць тых, хто свішча на мітынгах, тых, хто дэманстратыўна галёкае на сходах ці громка патрабуе гаварыць на адзіна зразумелай яму мове? Мы асудзім іх на пэўны тэрмін і будзем наіўна спадзявацца, што з турмы выйдуць перавыхаваныя «савецкія патрыёты» і «інтэрнацыяналісты»? І ці не вырас цень ад турмы ў нашай дзяржаве ўжо настолькі, што ён закрывае нам сонца ў будынку сацыялізму? Ці не павінны мы ў перыяд перабудовы перабудаваць і нашы адносіны да асуджэння ўласных дзяцей, якім мы не змаглі даць урокаў сапраўднага інтэрнацыяналізму? Ну добра, аднаго маладога чалавека мы пасадзім у турму за нацыяналістычны лозунг, другога (такога ж маладога) — за шавіністычны, выразаны на сядзенні ў трамваі, спаймаем юнака, настроенага па-антысеміцку, і нашы турмы папоўняць свой кантынгент. Але ці атрымаем мы душэўнае задавальненне? І хіба гэтае «запалохванне» палепшыць скалечаныя нацыянальныя адносіны, якія складваліся на працягу гадоў і якія з'яўляюцца вынікам жорсткага металічнага перапляцення сталінізму і берыізму, а таксама брэжневізму, чурбанавізму і рашыдаўшчыны. Ці не лепш нам усім разам закрыць дарогу такой безадказнай і рызыкоўнай гульні з узаемаадносінамі народаў, якой з'яўляецца крытыкуемы мною артыкул у ліепайскім «Коммунисте»? Не, я не заклікаю разважаць прымітыўна — кожны публікуе тое, што можа. Але калі мы рэагуем на выкрыкі прымітыўных акселератаў, дык, відавочна, трэба рэагаваць і на такіх жа па-экстрэмісцку настроеных таварышаў пенсійнага ўзросту, якія даўно ўжо абюракрацілі і гісторыю, і нацыянальнае пытанне, і сам сацыялізм. Такім чынам, у гэтых адносінах «анархісты» цалкам зліваюцца з «манархістамі».

Яшчэ адзін прыклад. У газеце «Советская Латвия» 6 жніўня 1988 года надрукаваны артыкул інжынера В. Ільіна «Расцветка камуфляжу».

Артыкул таварыша В. Ільіна накіраваны, галоўным чынам, супраць спалучэння чырвона-бела-чырвоных колераў. Не буду пераказваць увесь сюжэт, запынюся толькі на паасобных момантах Таварыш В. Ільін застаўся незадаволены мітынгам 21 ліпеня, на якім моладзь паводзіла сябе кепска. Яго душэўны спакой, гэтак жа, як і душэўны спакой В. Сандара, парушыў фестываль «Балтыка-88», на якім дарэчы і недарэчы развяваўся чырвона-бела-чырвоны сцяг, былі відаць значкі і стужачкі гэтых колераў. Пра густы заўсёды можна пагаварыць, і ў Ільіна ёсць на гэта права. Але ці ёсць у гэтага таварыша права так нетактоўна іранізаваць над нацыянальнымі пачуццямі латышоў? Я моцна сумняваюся ў гэтым. Калі б В. Сандар і В. Ільін больш ведалі аб трагічным шляху латышскага народа — аб шляху, па якім ён ішоў разам з іншымі народамі Савецкага Саюза і Еўропы, дык яны аналізавалі б сусветныя праблемы з дапамогаю больш складаных, але, вядома ж, — марксісцкіх катэгорый. Няўжо ж марксізм заключаны адно ў прымітывізме і банальнасці сталінскага «Кароткага курса»? Ні ў казарменным сацыялізме, ні ў сацыялізме Гулага няма нічога марксісцка-ленінскага, таму сёння заклікі да грамадства ісці назад азначаюць не толькі безадказнасць саміх аўтараў артыкулаў, але і безадказнасць іх натхняльнікаў, якія, па сутнасці, жартуюць з агнём.

Вядома, нашэнне чырвона-бела-чырвонага — яшчэ не гарантыя любві да сваёй Радзімы. Гэтак жа сама, як абраз на сцяне яшчэ не забяспечвае зеніту рускага патрыятызму. Але маё сумленне і элементарнае пачуццё такту не дазваляюць мне выступаць супраць падобных праяў, калі душа чалавека знаходзіць у іх задавальненне.

Не так даўно на сустрэчы з членам Палітбюро ЦК КПСС, сакратаром ЦК Аляксандрам Якаўлевым акадэмік Ян Страдынь расказаў, што нядаўна ён бачыў у полі трактар, на якім трапятаўся чырвона-бела-чырвоны сцяжок. Пачуўшы гэта, я падумаў: калі сцяг памагае трактарысту працаваць, калі ён памагае яму адчуць святасць латвійскай зямлі, хай ён лунае вечна над нашай прыніжанай войнамі і самадурствам зямлёй, якая вяртае сабе пладаноснасць і самапавагу! Хлеба хопіць усім — у тым ліку і таварышам Сандару і Ільіну.

Мяне вельмі радуе тая хваля патрыятызму, якая ахапіла мільёны людзей нашай краіны ў час святкавання тысячагоддзя хрышчэння Русі. У гэтай тысячы гадоў — дзесяць стагоддзяў рускай культуры і дзяржавы, і ці могуць марксісты ў перыяд інтэлектуалізацыі прапусціць хоць бы адзін этап у гісторыі народа, краіны, у гісторыі ўсяго чалавецтва? І мы на шляху развіцця дзяржаўнасці Латвіі не можам ігнараваць ні першыя элементы нашай дзяржаўнасці ў 1917 і 1919 гадах, ні латвійскую дзяржаву перыяду буржуазнай незалежнасці, якая ў сваіх класава-антаганістычных супярэчнасцях дамаглася прызнаных поспехаў у аграрнай гаспадарцы, каапераціі, культуры, кантактах з Савецкім Саюзам і Захадам. Думаю, што гісторыкам, публіцыстам, грамадскай думцы трэба ўспрымаць ідэю латвійскай дзяржавы ва ўсёй яе дыялектычнай глыбіні. Надышоў час інфармаваць жыхароў рэспублікі, прывучаць іх да дыскусій пра ўвесь перыяд латвійскай дзяржаўнасці — ад першых месяцаў Кастрычніцкай рэвалюцыі да 1988 года. Гэты перыяд працягам у 71 год заключае ў сабе унікальны матэрыял — два першыя савецкія ўрады, 16-гадовы перыяд буржуазнай дэмакратыі да перавароту 1934 года, шэсць гадоў аўтарытарнага рэжыму, сутыкненне сацыялістычнай арыентацыі з дэфармацыямі сацыялізму Сталіным—Вышынскім у 1940/41 гадах, чатыры гады фашысцкага генацыду, драматызм пасляваенных гадоў, які ўключае ўдары па латышскім народзе і Кампартыі ў 1949 і 1959 гадах, а таксама ўсё тое светлае і цёмнае, што тычылася нас ажно да красавіка 1985 года. Ці не павінен аналіз усяго гэтага перыяду стаць грунтам усяго нашага ідэалагічнага жыцця? Мусіць, і сёлета 18 лістапада людзі захочуць ускласці кветкі да помніка Свабоды, ушанаваўшы ўсё тое, што мае духоўную каштоўнасць, усё тое, што завявана потам, крывёю і працай, тое, што набыта **не дзякуючы транснацыянальнай буржуазнай Латвіі, а насуперак ёй!** Вопыт даказвае: гістарычныя дыскусіі забяспечваюць высокую свядомасць грамадзян і плюралізм, у той час як адміністрацыйныя забароны, акружэнні і блакіроўка прыводзяць да правінцыяльнай і мяшчанскай важданіны, якую з захапленнем апісвае заходняя прэса, дзякуючы нас за тэму.

Мы — інтэрнацыяналісты, і Рыга заўсёды была домам не толькі для карэннай нацыі — латышоў, але і для іншых народаў. Таму я выступаю за аднаўленне крыжоў, па-варварску сарваных з купалаў праваслаўнага сабора, я выступаю за адраджэнне Андрэеўскага сцяга — з гэтай ідэяй выступіла Балта-славянскае таварыства. Але разам з тым я буду змагацца і за адраджэнне латвійскай сімволікі. Я стану на шляху кожнага, хто асмеліцца абвінавачваць знак сонца, знак ранішняй зоркі, чырвона-бела-чырвоныя колеры ў тым, у чым былі вінаваты людзі і акалічнасці, што заплямілі сімвалы. Абарону культуры розных народаў я лічу сваім абавязкам — абавязкам латыша, інтэрнацыяналіста, камуніста. У свой час, яшчэ ў так званы «перыяд застою», я змагаўся за тое, каб упарадкавалі Вялікія могілкі горада Рыгі. Але я змагаўся за іх не толькі дзеля Крыш'яна Барона, Крыш'яна Валдэмара і Андрэя Пумпура. Не, я рабіў гэта і дзеля пахаванай тут опернай спявачкі М. Чаркаскай, і дзеля бацькоў савецкага скульптара В. Мухінай, і дзеля бацькі Фр. Цандара, і дзеля нямецкага гісторыка Егана Крыстофа Бротцэ. Тут пахаваны савецкія салдаты і забітыя фашыстамі яўрэі. І мой абавязак як латыша заключаецца не толькі ў тым, каб абараняць латышскую культуру, але і ў тым, каб абараняць інтарэсы ўсіх народаў, што жывуць у Латвіі, — інтарэсы рускіх, немцаў, яўрэяў, беларусаў, палякаў, літоўцаў, цыганоў, ліваў, калі гэтыя народы спрабуе уніфікаваць адміністрацыйная бюракратыя. Інтэрнацыяналізм мы не купім за лозунгі і не вырасцім за кратамі. Хутчэй — у дыскусіі. Але высокі ўзровень дыскусій не забяспечыць ні свіст зялёных падлеткаў, ні вокрыкі ў афіцыйных газетах. Прымітыўныя разважанні пра «заслугі старэйшых» і «безадказнасць маладых людзей» не выклікаюць нічога, акрамя смеху. Ужо згадваемы В. Ільін так разважае на старонках «Советской Латвии»:

«Зараз у нашай моладзі няма клопатаў пра кавалак хлеба надзённага, але ёсць вялікае жаданне няпэўна доўга заставацца ў інфантыльным стане, бо ёсць мы, якія ад усіх іншых пакаленняў адрозніваемся тым, што яшчэ памагалі сваім бацькам матэрыяльна, а пасля адразу пераключыліся на дзяцей і ўнукаў, а самі быццам выпалі з укладу, што склаўся за стагоддзі. Адным словам, мы стварылі нашым дзецям і ўнукам бесклапотнае жыццё, у іх узнікла шмат вольнага часу для сцвярджэння «плюралізму думак», а паколькі свае думкі і меркаванні з дапамогаю матацыклаў і мапедаў хутка выветрываюцца, дык у галаве заўсёды ёсць месца для чужых, якія старанна пастаўляюцца ўжо згаданымі «дзядулямі» і «дзядзькамі». Мусіць, гэта і ёсць адна з прычын, па якой і робіцца надзённым пытанне, як нам рашуча змагацца супраць нацыяналізму і шавінізму.

Пакуль мы змагаемся, па-мойму, «у адваротны бок». Калі чытаеш газеты «Советская молодежь» і «Падом'ю яўнатне», складваецца ўражанне, што пасля ўсіх застойна-застольна-запойных часоў мы ўжо ўсё пераадолелі і ў эканоміцы, і ў сацыяльнай сферы, і ў справе выхавання, і цяпер нам засталося толькі праводзіць конкурсы прыгажунь, абмяркоўваць праблемы гомасексуалістаў, шукаць клондайк у Калінінградскай вобласці ці бяздумна мусіраваць пытанне, пад якімі сцягамі нам плысці ў заўтрашні дзень?»

Няўжо вам, таварыш Ільін, сапраўды здаецца, што моладзі забяспечана «бесклапотнае» жыццё? Вы называеце «бесклапотнай» тую лжывую гісторыю, якой мы вучылі моладзь яшчэ ўчора, гісторыю настолькі лжывую, што нават экзамен па ёй у школах быў адменены? І як правільна сказаў Аляксандр Якаўлеў на сустрэчы з ідэалагічным актывам рэспублікі 10 жніўня 1988 года: «Ці многія па прычыне нашага маўчання ведаюць, напрыклад, пра тое, што арганізатарам рэпрэсій 1940 года быў пасол Сталіна ў Рызе Вышынскі — кат савецкіх людзей усіх нацыянальнасцей, які загубіў самых выдатных рускіх і латышскіх камуністаў?» Значыць — не такая ўжо «бесклапотная» гісторыя 1940 года ў Латвіі... Ці «бесклапотныя» атручаная Ліелупе, смярдзючае Балтыйскае мора, экалагічна небяспечнае Олайне і агрэсіўны, што пагражае жыццю і самапавазе чалавека, Вентспілс? Ці «бесклапотныя» камунальныя кватэры, гэты пякельны механізм, які адправіў не аднаго жыхара Рыгі проста ў псіхіятрычную бальніцу? Вы ж ведаеце, таварыш Ільін, што Латвія — адзіная рэспубліка Савецкага Саюза і адзіная з развітых краін свету, дзе метраж жылой плошчы сярод карэнных жыхароў (у разліку на кожнага члена сям'і) не дасягнуў... даваеннага ўзроўню. Ці «бесклапотныя» звесткі пра членаў сям'і маршала Леаніда Брэжнева, у якой ёсць і спекулянт брыльянтамі, і злодзей-генерал, які яшчэ ў 1986 годзе працаваў у сістэме Міністэрства ўнутраных спраў СССР і ўдзельнічаў у... ідэалагічным выхаванні міліцэйскіх кадраў? Ці толькі адно «бесклапотнае» жыццё прымусіла дзесяткі дзяўчат-узбечак абліць сябе бензінам і падпаліць, калі ім здавалася, што справядлівасці ў свеце няма наогул? Ці «бесклапотнае» злачыннае давядзенне Чарнобыльскай АЭС да выбуху, які стаў практычна генеральнай рэпетыцыяй трэцяй сусветнай вайны? Паглядзіце фільм Юрыса Падніекса, і вы ўбачыце «бесклапотных» маладых людзей, якія страцілі ў Афганістане ногі, і цынкавыя труны вы таксама ўбачыце.

Ці можам мы ў такі момант падтрымліваць палітычна-экстрэмісцкую істэрыку бюракратыі, якая нацкоўвае адзін народ на другі? Ці можам мы не збірацца разам, як нам параіў Аляксандр Якаўлеў (яго камандзіроўка ў Латвію праветрыла правінцыяльна драматызаваную бюракратамі рэспубліканскую атмасферу), каб абмеркаваць пытанне нацыянальнай сімволікі? Таварыш Ільін, якога, трэба думаць, натхніў артыкул Н. Андрэевай, прыходзіць да высновы, што раскалваюць народы. Ён выказвае думку: калі б чырвона-бела-чырвоны сцяг толькі адзін дзень правісеў побач з фашысцкім, то і тады ён бы быў няварты ўпамінання. Але няўжо мы сёння адмовімся ад чырвонага сцяга рабочага класа толькі таму, што ён вісеў побач з фашысцкім, калі Молатаў прыбыў у Берлін, і пазней, у час візіту Рыбентропа ў Маскву? Ці адмовімся мы ад песні «Інтэрнацыянал» толькі таму, што гімн рабочых усіх краін свету выконваўся разам з «Deutschland, Deutschland über alles!» у час візіту прадстаўніка СССР у фашысцкую Германію і наадварот? Ці не хочаце вы, таварыш Ільін, каб мы забаранілі выкарыстанне народных колераў, а тых, хто іх носіць, заперлі ў турмы? Вы хочаце, каб тых людзей, якім чырвона-бела-чырвоны сцяг памагае сеяць і спяваць, мы каралі гэтак жа, як раскрадальнікаў і хабарнікаў, што здзяйсняюць злачынствы пад аховай чырвонага сцяга? Каралі як прыпісчыкаў і «спецыялістаў» экстэнсіўнага гаспадарання з залатой зоркай Героя Сацыялістычнай Працы на грудзях?

Горкі вопыт гісторыі даказвае: людзей сапраўды можна адміністрацыйна рэпрэсіраваць, але што загадаеце рабіць з гісторыяй? Яе можна абылгаць, але нельга арыштаваць...

Сталінізм настолькі прымітывізаваў (ці нават знішчыў) наша марксісцка-ленінскае ўспрыманне рэчаіснасці, што сорамна робіцца перад дзецьмі і «бесклапотнай» моладзю. Яны не разумеюць, чаму ў імя камуністычных ідэалаў так актыўна змагаюцца з думкай народа, змагаюцца супраць духоўных каштоўнасцей, дарагіх народу, супраць усяго, што раскрывае ў чалавеку савецкі патрыятызм, волю да жыцця, энергію, жаданне паверыць у сацыялізм.

Мне хочацца нагадаць і аб тым, што ўсе мы пакідаем сведчанні аб сваім часе. Пачытайце прэсу саракавых, пяцідзесятых, шасцідзесятых гадоў, і вас ахопяць трагікамічныя пачуцці — тут і да агіднасці салодкія ўслаўленні Сталіна, і крыкі «ўра» кукурузе, а таксама яс бацьку — «нашаму дарагому Мікіту Сяргеевічу», і паляванне на «касмапалітаў» і «буржуазных нацыяналістаў». Усё гэта пацвярджае, наколькі падпарадкаванымі, уніжанымі і абмежаванымі былі нашы грамадства і афіцыйны друк.

А хіба сёння мы не адчуваем сораму за паасобныя істэрычныя матэрыялы? Ды праз пару месяцаў, не кажучы ўжо пра больш аддаленую будучыню, многія артыкульчыкі, напісаныя сёння з усёй сур'ёзнасцю, пададуцца ўзорам чорнага гумару. А супрацьстаяць ім словы, сказаныя зусім нядаўна Аляксандрам Якаўлевым у Рызе. «Вось чаго трэба баяцца, як самага большага ворага,— таго, каб не адбылося раздзялення па нацыянальным прызнаку, каб адносіны сапраўды развіваліся на аснове найглыбейшай павагі да культурных традыцый і мовы, каб усё развівалася на аснове ўзаемапавагі, сапраўднай і шчырай павагі, што ідзе з самой глыбіні сэрца».

Думаю, што гэтыя словы астудзяць галовы ўсім тым, хто не ўстане забыць старыя часы і патрабуе «арганізацыйных вывадаў» у адносінах да палітычных кіраўнікоў Цэнтральнага Камітэта Кампартыі Латвіі, у адносінах да рэдактараў газет і тэлежурналістаў, у адносінах да ўсіх тых, хто сёння стараецца папярэдзіць «раздзяленне па нацыянальным прызнаку», каб моцны не ўзвышаўся над неабароненым, каб самасвядомасць не блыталі з нацыяналізмам, а адміністрацыйнае падаўленне — з інтэрнацыяналізмам. Усім тым, хто зведвае задавальненне з выпадку адраджэння справядлівасці, дэмакратызацыі і сапраўднага інтэрнацыяналізму ў рэспубліцы, трэба супакоіцца і зразумець — курс партыі незваротны.

Дэмагагічная істэрыя не ўстане раскалоць здаровыя сілы грамадства.

●

Канчаючы свае разважанні, яшчэ раз хачу нагадаць аб тым, што сённяшняя перабудова — гэта рэвалюцыя сумлення. Кожны заклік вярнуцца назад да старога «парадку» (чытай — палітычнай амаральнасці) азначае выступленне супраць развіцця сацыялізму, супраць СССР як федэрацыі свабодных дзяржаў. І, абапіраючыся на горкія ўрокі гісторыі, я заклікаю ўспомніць і аб тым, што тон перабудове не змогуць задаць ні спекулятыўна настроеныя пласты «ўнізе», ні экстрэмісты з ліку ўчарашняй афіцыйнай бюракратыі.

Усё вырашаць здаровыя сілы народа і Камуністычнай партыі. Я заклікаю людзей усіх нацыянальнасцей у Латвіі арыентавацца менавіта на гэтыя сілы. А да размініравання нашага будынка ў працэсе перабудовы мы дапусцім толькі тых, хто будзе здольны зрабіць сваю работу без палітычнай істэрыкі, якая і можа прывесці да выбуху.

Прэстыж роднай мовы

ШТО ВЫСВЕЦІЛА РАМПА

— Без нацыянальнай мовы няма і не можа быць нацыянальнай культуры. На жаль, прыходзіцца пачынаць нашу размову з напаміну гэтай ісціны,— сказаў першы намеснік міністра культуры БССР Уладзімір Гілеп, адкрываючы гутарку за «круглым сталом» карэспандэнтаў БЕЛТА і вядучых спецыялістаў міністэрства. У гутарцы прынялі ўдзел намеснік міністра Уладзімір Скараходаў, галоўны рэдактар Рэдакцыйнай калегіі Вацлаў Валадзько, галоўны рэдактар Рэпертуарна-драматычнай калегіі Ніна Загорская, дырэктар Рэспубліканскага навукова-метадычнага цэнтра культуры Аляксандр Лягенчанка, начальнік Бібліятэчнай інспекцыі Тамара Папова, начальнік Упраўлення навучальных устаноў, навуковых устаноў і кадраў Валерый Башура, намеснік начальніка Упраўлення культасветустаноў Тадэвуш Стружэцкі.

— У пасляваенны час мы пакрысе страцілі многае з дасягнутага ў 20—30-х гадах,— адзначыў **У. А. Гілеп.** — Наша сённяшняя праграма-мінімум — адрадзіць страчанае. Але без кардынальных перамен у адносінах большасці насельніцтва да роднай мовы, без максімальнага расшырэння сфер яе прымянення зрабіць гэта практычна немагчыма.

Сёння мы робім усё, што ад нас залежыць, каб па-беларуску загаварылі для пачатку ва ўсіх гарадскіх і сельскіх установах культуры, імкнёмся адрадзіць народныя традыцыі і абрады.

КАРЭСПАНДЭНТ: Тады, можа, перавядзём гутарку ў больш канкрэтны напрамак. Думаецца, ёсць сэнс пачаць з тэатраў — іх папулярнасць, сітуацыя з рэпертуарам і наведвальнасцю могуць сказаць аб многім...

Валадзько: Другі год ідзе тэатральны эксперымент. У ім удзельнічаюць пяць з дзевятнаццаці тэатраў рэспублікі. Па новых умовах, акрамя іншых правоў і свабод, яны атрымалі права выбару рэпертуару. І як выкарыстоўваюць яго? Пастаноўкі на рускай мове, нават у тэатрах, што працуюць ва ўмовах двухмоўнасці, выцясняюць беларускія спектаклі. Можна зразумець кіраўнікоў тэатраў: большая частка іх кадраў — людзі прыезджыя, якія не ведаюць беларускай мовы, далёкія ад нашых традыцый. А ўласна беларускіх тэатраў у рэспубліцы толькі тры, ды Віцебскі тэатр лялек, які нядаўна адкрыўся. Але тады, як ні горка аб гэтым гаварыць, трэба прызнаць, што мы за мінулыя дзесяцігоддзі не здолелі падрыхтаваць дастаткова кваліфікаваныя нацыянальныя кадры ні ў рэжысуры, ні сярод акцёраў або тэатральнай адміністрацыі. Яшчэ нядаўна міністэрства магло «націснуць», даць указанне: таварышы, хочаце ці не, але адзін спектакль у сезон павінен быць па беларускай п'есе. Сёння ў нас такога права няма. У эксперымента з яго эканамічнымі стымуламі аказаўся і адваротны бок — нацыянальны рэпертуар перастаў цікавіць і тэатральныя калектывы, якія працуюць у новых умовах, і астатнія, дарэчы, таксама. Зразумейце, я не аб настальгіі па камандна-адміністрацыйнаму метаду кіравання кажу, а толькі канстатую сітуацыю, якая не можа не трывожыць.

КАРЭСПАНДЭНТ: Дык калі ж яна зменіцца на галоўных сцэнах рэспублікі? Бо, напрыклад, у оперным тэатры ўжо некалькі дзесяцігоддзяў не могуць стварыць па-сапраўднаму нацыянальны рэпертуар.

Валадзько: Апошнія беларускія пастаноўкі прайшлі тут у дні 100-гадовага юбілею Купалы і Коласа. Гэта былі «Новая зямля» Ю. Семянякі, «Курган» Я. Глебава, і... усё. Аднак кіраўніцтва, адміністрацыя тэатра, відаць, не вельмі гэтым заклапочаны. Мы, тым не менш, спадзяёмся змяніць сітуацыю з дапамогай дзяржзаказаў, падтрымкі таго, што ўжо зроблена кампазітарамі. На наш погляд, нядрэнна ідзе работа над дзяржзаказам — операй паводле «Дзікага палявання караля Стаха» У. Караткевіча. Лібрэта напісала С. Клімковіч, кампазітар — У. Солтан. Ёсць ужо асобныя фрагменты, іх праслухаў мастацкі савет. Другі дзяржзаказ міністэрства — балет «Казкі маёй бабулі» па матывах беларускага фальклору.

У тэатры музычнай камедыі становішча, на жаль, не лепшае. Паставілі «Несцерку» Р. Суруса на роднай мове. А далей... А далей беларускія аўтары пачалі прапаноўваць для пастаноўкі лібрэта на рускай: «Дзяніс Давыдаў» А. Мдзівані, «Мільянерка» Я. Глебава... Тут, думаю, узнікае яшчэ адно прынцыповае пытанне: што лічыць нацыянальным творам? «Джардана Бруна» С. Картэса, «Матухна Кураж», «Маленькі прынц» Я. Глебава — аўтары нашы, але аснову ж твораў беларускай ніяк не назавеш.

Як дасягнуць узаемаразумення, калі многія нашы пачынанні разбіваюцца аб супраціўленне тэатраў? Не павінен жа цярпець і глядач, і інтарэсы захавання культурных традыцый хтосьці павінен адстойваць. Мы, напрыклад, не можам плаціць грошы за заказаныя п'есы, лібрэта, оперы, не будучы ўпэўненымі, што яны не лягуць «на паліцу». А выпадкі, калі гатовыя творы аказваліся ў «кошыку», ужо былі. Гэта ж не па-дзяржаўнаму. Тэатры замест таго, каб дапамагчы аўтарам дапрацаваць іх, проста выстаўлялі розныя прэтэнзіі і работы адхілялі.

КАРЭСПАНДЭНТ: Вы ўжо ўпаміналі, што ўзнікненню такой несуцяшальнай сітуацыі часткова «дапамог» і эксперымент, арыенціруючы калектывы, перш за ўсё, на дасягненне эканамічных выгод.

Валадзько: У тым вось і справа, што часцей за ўсё ставяцца спектаклі, якія без рызыкі забяспечваюць касавы поспех. Але як жа тады ўздымаць нацыянальную драматургію, працаваць з пачынаючымі аўтарамі? Вядома, іх прэм'ерныя работы не гарантаваны ад няўдач, вось і атрымліваецца, што іменна эксперымент пры зусім вытлумачальнай адсутнасці такіх гарантый закрывае для пачаткоўцаў дарогу да творчага росту. Гэта відаць і па афішах. Пакуль што ў купалаўскім тэатры, напрыклад, не лічачы задзелу, паявіліся толькі бяспройгрышны «Мудрамер» М. Матукоўскага ды «Жыццё Карыцына» А. Паповай на малой сцэне — аўтары гэтыя, як кажуць, праверанныя. У коласаўскім — таксама дзве беларускія п'есы.

КАРЭСПАНДЭНТ: У чым жа вы бачыце выйсце?

Валадзько: Мне здаецца, што калі ўжо акадэмічныя тэатры баяцца рызыкаваць, спрабаваць, то міністэрства павінна выдзяляць пэўныя сродкі іменна на пошук і пастаноўку дастойных твораў нацыянальнай драматургіі. І нават пакрываць магчымыя няўдачы. Другі шлях — дзяржзаказ на спектакль. Шлях перспектыўны, але бяда ў тым, што сёння нашых грошай хапае толькі на адзін спектакль у год для ўсіх тэатраў. Зрабіць сур'ёзны ўплыў на рэпертуарную палітыку могуць агляды, конкурсы, фестывалі. Першы такі агляд-конкурс «Наш сучаснік» завяршыўся фестывалем у Віцебску. З дзевяці паказаных там нацыянальных п'ес сем упершыню ўбачылі святло рампы. Цяпер аб'яўлен другі агляд, прысвечаны 70-годдзю БССР,— ён таксама закончыцца фестывалем.

Скараходаў: Важна, што праводзяцца іменна конкурсы спектакляў, а не п'ес. Конкурс п'ес — гэта конкурс «на паліцу». Сем п'ес былі пастаўлены толькі таму, што атрымаўся кантакт драматурга і рэжысёра.

Валадзько: Абнадзейвае, што ёсць і добры выбар: у драматургію за апошні час прыйшлі цікавыя аўтары — Васіль Ткачоў, Святлана Алексіевіч, Уладзімір Ягоўдзік, Галіна Каржанеўская, Уладзімір Бутрамееў. Але і яны часта вымушаны перакладаць свае творы на рускую мову. Мы адкрылі, на першы погляд, нечаканы шлях: прапануем ставіць п'есы на беларускай мове ў рускіх тэатрах. Пачалі з тэатра лялек, а затым падступіліся і да абласных драматычных. Праўда, ініцыятыва міністэрства сустракае супраціўленне тэатраў — рускамоўнай трупе перабудавацца на аднача-совую работу на дзвюх мовах складана. У той жа час у кожным тэатры ёсць акцёры, якія валодаюць беларускай мовай і жадаюць іграць на ёй. У перспектыве плануем стварыць такія самастойныя трупы пры абл-драмтэатрах і, можа, нават самастойныя тэатры. А каб справа рухалася, арганізуем вывучэнне мовы. Сумесна з Саюзам тэатральных дзеячаў распрацаваны праграма, метадычны дапаможнік. І вось першы вынік — у Гродне пастаўлена «Пінская шляхта» на роднай мове. Беларускі тэатр будзе адкрыты ў Полацку — пакуль як філіял коласаўскага, а калі «пасталее» — стане самастойным. Цікавыя самадзейныя народныя калектывы ў Слоніме і Мазыры пераўтвораны ў тэатры-студыі, сталі паўпрафесіянальнымі гаспадарча-разліковымі калектывамі. Складваецца і ў Гомелі нацыянальны калектыў — фальклорны тэатр «Жалейка». Адны з апошніх навін — тэатр гістарычнай драмы, які, спадзяёмся, прыжывецца пры Беларускім фондзе культуры. Цікава, што Саюз пісьменнікаў, які настойваў на яго стварэнні, як аказалася, не змог даць на гэту справу ні капейкі.

КАРЭСПАНДЭНТ: Натуральна, узнікае пытанне: а хто ў іх будзе працаваць? Вядома, што ўзровень падрыхтоўкі акцёрскіх і рэжысёрскіх кадраў тэатральна-мастацкім інстытутам пакідае жадаць лепшага. Да таго ж у гэтай ВНУ практычна не гучыць родная мова.

Скараходаў: Стаўка, несумненна, павінна рабіцца на нацыянальныя кадры. З гэтага года інстытут перададзен нашаму міністэрству, што павінна аблегчыць карэнную перабудову выкладання. Ужо ёсць дагаворанасць аб спецыяльным наборы акцёрскіх курсаў у тых гарадах, дзе ствараюцца тэатры. Такую групу ў гэтым годзе інстытут набраў спецыяльна для горкаўцаў. З першага курса, які ўзначаліў В. Маслюк, студэнты будуць непасрэдна ўдзельнічаць у рабоце тэатра. А ў наступным годзе групу для купалаўцаў павядзе В. Раеўскі.

КАРЭСПАНДЭНТ: Пакуль што мы ў асноўным гаворым толькі аб прафесіянальных калектывах. Але паралельна з імі існуюць і аматарскія — гэта дзесяткі, а з улікам школьных і сотні самадзейных тэатраў. І працуюць яны з аўдыторыяй не менш масавай, чым у «старэйшага брата» — прафесіянала.

Загорская: У апошні час клубныя ўстановы ўсё часцей паварочваюцца тварам да беларускага рэпертуару. Не ўтаю, калісьці нацыянальныя творы ўключаліся ў актыў самадзейных калектываў пад нашым націскам. А сёння ў афішы дэкады прафесіянальнага і самадзейнага мастацтва з 25 назваў былі 22 беларускія.

І ўсё ж з 44 народных тэатраў, якія працуюць у сістэме Міністэрства культуры, толькі на роднай мове ставяць спектаклі ўсяго пяць калектываў. Паўплываць на прафсаюзныя тэатры мы не можам. І невыпадкова, што ў фестывалі «Рампа дружбы», аснова якога — нацыянальны рэпертуар, ніводзін з гэтых калектываў не быў прадстаўлен.

Затое, і гэта, лічу, вельмі важна, наладжваюцца добрыя адносіны са школамі. Нашы рэпертуарныя зборнікі, календары, дзе публікуюцца п'есы, сцэнарыі літаратурных пастановак, дарэчы, амаль усе на беларускай мове, ідуць літаральна нарасхват. Пачыналі мы з двухсот экземпляраў, цяпер друкуем па дзве тысячы, але і гэтага недастаткова — яны ж ідуць і традыцыйным «спажыўцам» — клубам і дамам культуры.

Лягенчанка: Калі ўжо зайшла размова аб нашых выданнях, дадам, што каляндар на 1988 год «Народныя таленты» разышоўся да апошняга экземпляра. На будучы год падрыхтаван каляндар «Народныя абрады і святы».

КАРЭСПАНДЭНТ: Такі попыт не можа не радаваць. Але не сакрэт, што задавальняецца ён далёка не поўнасцю. І ваш новы каляндар, відаць, таксама трапіць у разрад «дэфіцыту»?

Лягенчанка: З тыражамі, сапраўды, сітуацыя складаная. Наш цэнтр — адзіная ў рэспубліцы арганізацыя, якая выдае рэпертуарную і метадычную літаратуру. Але яна не даходзіць да ведамасных бібліятэк. Каб усіх забяспечыць, патрэбны тыражы ў 4-5 разоў большыя. У нас жа няма нават паліграфічнай базы.

Дрэнная матэрыяльная база — агульная бяда ўстаноў культуры, якая ўскладняе, у тым ліку і справу прапаганды нацыянальнага мастацтва. У Мінску становішча хоць і марудна, але выпраўляецца. У нас, напрыклад, паявіўся Цэнтр фальклору, традыцыйных народных рамёстваў і промыслаў. Але ж такія цэнтры патрэбны ў кожнай вобласці, у кожным раёне. А пакуль пахваліцца, на жаль, больш няма чым.

Стружэцкі: Лічу, што для самадзейных творчых калектываў праблемай з'яўляецца не столькі адсутнасць добрага рэпертуару, колькі, мякка кажучы, нерацыянальнае выкарыстанне наяўнага. Харавыя і танцавальныя праграмы бяднеюць на самабытныя, спрадвечна народныя песні і танцы. Вопыт, напрыклад, «Крупіцкіх музык» або «Чараўніц» шырокага распаўсюджвання пакуль што не атрымаў. А кожная вобласць і нават раён багаты сваёй культурнай спадчынай. Вядома, захаванне і папулярызацыя сапраўднага фальклору — справа не толькі самадзейных энтузіястаў, а перш за ўсё спецыялістаў. Пашыраючы сёння сетку фальклорных калектываў, нельга забываць і аб кваліфікаванай дапамозе ім у падборы матэрыялу, рабоце з ім. Для гэтага патрэбны кадры. Рыхтаваць іх маглі б спецыяльныя навучальныя ўстановы па фальклору, у тым ліку і ВНУ.

КАРЭСПАНДЭНТ: У гутарцы са старшынёй Дзяржкамвыда БССР М. Дзяльцом мы гаварылі аб месцы і значэнні кнігі ў прапагандзе роднага слова. Але без дапамогі бібліятэк, якія ўваходзяць у сістэму вашага міністэрства, велізарная частка выдадзенай літаратуры не зможа знайсці свайго чытача...

Папова: Мы можам назваць «прыгожыя» лічбы. Напрыклад, 15 мільёнаў. Столькі кніг на беларускай мове захоўваецца ў бібліятэках рэспублікі — гэта каля трэці нашых фондаў. І колькасць беларускіх выданняў пастаянна расце. Заказ у выдавецтве «Мастацкая літаратура» на 1989 год склаў 326 тысяч экземпляраў супраць 82 у 1985 годзе. Але не трэба цешыць сябе мноствам нулёў у гэтых лічбах. Апытанні паказалі: больш палавіны чытачоў звяртаюцца за беларускай кнігай не часцей аднаго раза ў год. Пры гэтым улічваюцца і творы беларускіх аўтараў у перакладах на рускую мову. Устойлівай жа папулярнасцю карыстаюцца кнігі не больш чым 15 пісьменнікаў.

Мы сапраўды робім адну справу з Дзяржкамвыдам, Бюро прапаганды Саюза пісьменнікаў, радыё і тэлебачаннем, калі стараемся данесці добрую кнігу да самага шырокага чытача. Але робім гэта ўсё паасобку, не ўлічваючы ўзаемных інтарэсаў і праблем. Напэўна, пара аб'яднаць намаганні, стварыць сумесную грамадскую калегію ўсіх зацікаўленых ведамстваў.

КАРЭСПАНДЭНТ: Тут ужо выказана нямала нараканняў і на ўзровень моўнай падрыхтоўкі кадраў у саміх установах культуры. Напэўна, патрэбны змяненні ў праграмах ВНУ, сярэдніх спецыяльных навучальных устаноў?

Башура: На жаль, беларуская мова практычна не гучыць ні ў кансерваторыі, ні ў музычных, ні ў культасветвучылішчах. Нават падручнік для кансерваторыі па курсу гісторыі нацыянальнага мастацтва аўтары пішуць на рускай мове, і толькі затым ён будзе перакладзен на беларускую. Становішча, несумненна, трэба выпраўляць. І перш за ўсё увядзеннем адпаведных праграм і курсаў у навучальных установах, сумеснай работай прафесіянальных аўтараў з носьбітамі жывой беларускай мовы, супрацоўніцтвам выкладчыкаў нашай сістэмы і агульнаадукацыйнай школы. Акрамя тэатральна-мастацкага інстытута, у наша распараджэнне перайшоў і Мінскі інстытут культуры. Думаем, што цяпер зможам больш дзейсна і мэтанакіравана ўплываць на падрыхтоўку кваліфікаваных кадраў.

Гілеп: Падводзячы вынікі размовы, хачу падкрэсліць: без заканадаўчых крокаў на ўрадавым узроўні, без аб'яднання намаганняў нашага міністэрства з усімі творчымі саюзамі, без уцягнення ў справу адраджэння роднай мовы самых шырокіх мас дасягнуць поспеху цяжка. Гэтай заявай я ніякім чынам не хачу перакладваць адказнасць з нашых плеч на чужыя. Усё, што залежыць ад Міністэрства культуры, і нават больш, будзе зроблена. Але ўсё ж, давайце брацца за гэту работу ўсёй грамадой.

Вяртаючыся да надрукаванага

У «ЛіМе» за 10 чэрвеня быў надрукаваны артыкул «Жураваль і сініца», падпісаны групай супрацоўнікаў Інстытута мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору АН БССР.

Сутнасць артыкула ў тым, што з 1976 года, калі была прынята пастанова Савета Міністраў БССР «Аб стварэнні дзяржаўнага музея народнай архітэктуры і быту», справа так і не зрушылася з месца. Дагэтуль няма нават зацверджанага праекта музея. У розныя гады над гэтым праектам працавалі розныя арганізацыі. У тым ліку «Мінскпраект» і «Белрэстаўрацыя». Аўтары прыгаданага артыкула *схіляюцца да мінскпраектаўскай канцэпцыі музея. Але ж трэба выслухаць* і другі бок. Таму сёння мы даём слова А. Лакатко, супрацоўніку ВА «Белрэстаўрацыя». Між тым, пакуль ідуць спрэчкі пра лёс музея, псуюцца ўжо сабраныя экспанаты. Пра гэта піша ў рэдакцыю галоўны захавальнік музея Г. Фурс.

ЦІ ПАТРЭБНА ТАКАЯ «СІНІЦА»?

У ВЯРХОЎІ Воўчкавіцкага вадасховішча на Пцічы, каля вёскі Строчыца, будуецца Рэспубліканскі музей народнай архітэктуры і быту. Прыбярэжныя схілы ахопліваюць рэчышча двума амфітэатрамі. Верхні — насупраць вусця ўпадаючай ў Пціч Менкі, ніжні — насупраць Строчыцы. Схілы пераходзяць у лугавіны і палі, верхавыя балотцы і тальвегі, якія сілкуюць раку дажджавымі і талымі водамі. Гэты жывапісны куток — помнік прыроды і гісторыі. Тут захаваліся групы курганных могільнікаў.

У тэхніка-эканамічным абгрунтаванні (ТЭА) забудовы музея інстытута БелНДІ горадабудаўніцтва было прапанавана размяшчэнне экспазіцыі ў абодвух амфітэатрах, распрацавана сувязь музея з аб'ектамі прыгараднай зоны. Але галоўны недахоп ТЭА — адсутнасць рашэння па Строчыцы. Яна рэкамендавалася да зносу. Гэта ідэя знайшла працяг і ў распрацаваным адначасова з ТЭА праекце рабочай групы па стварэнні музея. У ім на месцы вёскі размяшчаліся сектар «Панямоння», уваходны комплекс і мястэчка, віддавая пляцоўка на месцы могілак.

Як пішуць супрацоўнікі ІМЭФ АН БССР у артыкуле «Жураўель і сініца», ТЭА было імі адобрана, бо «ў яго аснову былі пакладзены навукова-метадычныя прынцыпы стварэння музеяў *пад адкрытым небам*», без якіх, як яны гавораць крыху раней, «немагчыма распрацоўка тэхніка-эканамічнага абгрунтавання, а потым і генеральнага плана праекта музея». Значыць, ідэя зносу вёскі з іх пункту гледжання «навукова-метадычным прынцыпам» адпавядала.

Супярэчнасці паміж ТЭА і варыянтам рабочай групы (у апошнім экапазіцыя размяшчалася толькі ў ніжнім амфітэатры) на некаторы час стала тормазам у далейшым праектаванні.

У 1983 годзе праектаванне было даручана аб'яднанню «Белрэстаўрацыя». Тут архітэктары ўпершыню прыйшлі да высновы, што двойчы прапанаваны знос Строчыцы з'яўляецца галоўнай памылкай. Гэта супярэчыць рашэнню пытання сінтэзу экспазіцыі з гісторыка-ландшафтным асяроддзем, самой маральнай ідэі аховы помнікаў. Прапанова захаваць Строчыцу і паспрабаваць знайсці формы яе суіснавання з музеем стала галоўным вынікам работы. Але аўтары прыгаданага артыкула (У. Гуркоў, С. Мілючэнкаў, В. Цітоў і іншыя) пішуць, што аб'яднанне «Белрэстаўрацыя» нібы «з ганьбай завaліла гэту работу». Ці так гэта?

Спашлёмся на рэдакцыйную заўвагу часопіса «Строительство и архитектура Белоруссии» (№ 1, 1988 г.) да артыкула «Захаваем помнікі народнай архітэктуры»: «...у ліпені 1985 года на пасяджэнні апeратыўнай групы Міністэрства культуры БССР было запратакаліравана: 1. Ухваліць распрацаваныя СНРВМ (спецыяльнымі навукова-рэстаўрацыйнымі вытворчымі майстэрнямі.— **А. Л.**) абгрунтаванні навукова-праектных рашэнняў забудовы экспазіцыйных зон Белдзяржмузея народнай архітэктуры і быту. 2. Перадаць прадстаўлены матэрыял для выкарыстання ў якасці асновы ў працэсе далейшага праектавання музея». На пасяджэнні прысутнічалі і У. Гуркоў, С. Мілючэнкаў, В. Цітоў...

Чаму ўсё ж вырашылі перадаць далейшае праектаванне «Мінскпраекту», хоць «Белрэстаўрацыя», безумоўна, і сама змагла б давесці работу да канца? На гэта рашэнне паўплывала наступная акалічнасць. Тагачаснае кіраўніцтва музея (у прыватнасці, намеснік дырэктара па будаўніцтве М. Лук'янчык) імкнулася накіраваць праектаванне *па шляху прыгаданага* вышэй варыянта рабочай групы, якія прадугледжваў знішчэнне вёскі Строчыца.

Аднак «Мінскпраект» у парушэнне запісу аператыўнай групы не пайшоў па шляху далейшага развіцця прапаноў рэстаўратараў, як не пайшоў і па шляху рэкамендацый ТЭА. У выніку з'явіўся яшчэ адзін праект.

Экспазіцыю было прапанавана размясціць цалкам у ніжнім амфітэатры на плошчы ў 66 гектараў (!). Адзначым, што па ТЭА музей мог займаць да 160, па праекце «Белрэстаўрацыі» да 120 гектараў. Зоны максімальна сцягваліся да поймы, прастора за імі замыкалася дарожным кальцом, адразу за якім ішла агароджа. У выніку за межамі аказаліся не толькі верхні амфітэатр, але і каштоўныя для экспазіцыі ўчасткі плата, тальвегі. Інтэрвалы паміж зонамі звяліся да мінімуму, выключаючы магчымасць развіцця іх і ўсяго музея ў цэлым. Звялася да нуля і прастора, неабходная для эмацыянальнай адаптацыі. «Панямонне», «Усходняе і Заходняе Палессе», «Мястэчка» ператварыліся ў хаатычны кангламерат, у якім нават на схеме цяжка вызначыць напрамак маршруту. У такіх цесных умовах асобныя зоны давялося садзіць на загадзя непрыдатныя для забудовы ўчасткі. «Панямонне» села на залесены круты схіл з курганнымі могільнікамі. М. Лук'янчык нейк назваў гэтае рашэнне «смелым». Аднак гэтая «смеласць» паводле прызнання інжынераў «Мінскпраекта» патрабавала ўмацавання грунту палямі і каменем для наступнай значнай падсыпкі, не кажучы ўжо пра высечку алешніка на курганах. На ўсходні схіл вёскі селі ўваходны комплекс і «Мястэчка». Апошняе аказалася цэнтрам усёй забудовы, на яго свядома арыентаваліся восі зон. Хочацца спытаць у этнографаў: такая пасадка «Мястэчка» таксама адпавядае «навукова-метадычным» прынцыпам музея з пункту гледжання паказу гістарычнай паслядоўнасці развіцця культуры? Адсутнасць прасторы абумовіла і адсутнасць рашэння па рэгіянальным (характэрным абласцям Беларусі) і агульным азеляненні, зрабіла трасіроўку дарог і камунікацый непрымальнай з пункту гледжання экалогіі, у прыватнасці, там, дзе дарога праходзіць уздоўж берага па ўсходнім схіле вёскі. У адносінах вёскі — ніякага рашэння. Рассечаная ўздоўж на дзве часткі музейнай агароджай, яна пакінута на волю лёсу. А між тым у заданні ГалоўАПУ было рэгламентавана прадугледзець добраўпарадкаванне Строчыцы і магчымасць яе падключэння да функцыі музея. Там жа было запісана і патрабаванне прадугледзець развіццё музея. Цалкам адсутнічае і рашэнне прывязкі музея да сістэмы прыгараднай зоны Мінска.

Вось як. І як жа быць далей? У пошуках выйсця дырэктар музея Г. Ткацэвіч прапанаваў правесці грамадскае абмеркаванне ўсіх распрацаваных праектаў, запрасіць спецыялістаў з іншых рэспублік падзяліцца вопытам. Аднак гэта ідэя падтрымкі не атрымала. Пасяджэнне секцыі этнаграфіі таварыства аховы помнікаў, на якім планавалася разгледзець праблемы музея, нечакана пераносіцца з восені гэтага года на сакавік. На ім аказаўся прадстаўленым толькі адзін праект, Л. Левіна і Ю. Градава. У ходзе яго абмеркавання быў выказаны шэраг сур'ёзных заўваг, унесена *пажаданне правесці* грамадскае абмеркаванне ўсіх праектаў. Аднак старшынствуючы С. Мілючэнкаў дастаў з папкі загадзя падрыхтаваную пастанову і прапанаваў яе прыняць. Што датычыць праекта, то прапаноўвалася вынесці яго *на абмеркаванне і потым* зацвердзіць. Паступілі пярэчанні, якія вынікалі з агульнага зместу пасяджэння. С. Мілючэнкаў абяцаў пастанову адкарэкціраваць, аднак гэтага не зрабіў. У сваім загадзя падрыхтаваным выглядзе яна і выйшла ў свет у другім нумары «Помнікаў гісторыі і культуры Беларусі» за гэты год.

Абмеркаванне ўсіх прыгаданых вышэй праектаў адбылося на вучоным савеце музея 6 мая гэтага года. У выкладанні фактаў гэтага мерапрыемства аўтары артыкула пайшлі па шляху іх суб'ектыўнага вытлумачэння. Паведамляючы пра тое, што «праект «Мінскпраекта» прыдбаў больш прыхільнікаў», аўтары маўчаць аб тым, што яго крытыкавала пераважная большасць, у тым ліку і былыя прыхільнікі, і члены сектара этнаграфіі. Зробленыя імі заўвагі патрабавалі па сутнасці выкanання новага праекта. Загадчык аддзела рэстаўрацыі музея В. Барысаў адзначыў, што рашэнне «Мінскпраекта» прыдатна толькі для музея абласнога маштабу. Амаль тое ж выказаў і прадстаўнік «Белрэстаўрацыі» С. Багласаў, які адзначыў, што такі музей можа быць, як варыянт, напрыклад, у абмежаванай паркавай зоне, але не як *нацыянальны запаведнік*. Маўчаць аўтары артыкула і аб прапанаваным увазе савета водгуку спецыялістаў Беларускага тэхналагічнага інстытута. У ім дадзена аргументаваная крытыка праекта, асабліва адзначана яго экалагічная недасканаласць. *Нядаўна адмоўны водгук* паступіў на адрас міністэрства і Дзяржбуда ад інстытута БелНДІ горадабудаўніцтва.

У той жа час, у духу рыторыкі, якая зрываецца на лаянку, разносіцца эскізная прапанова «Белрэстаўрацыі». У ім, улічваючы неардынарнасць ландшафтна-тэрытарыяльнай сітуацыі, была прапанавана ідэя нацыянальнага ландшафтна-этнаграфічнага запаведніка. Аснову яе складаў сінтэз дзвюх тэм: экспазіцыйнай (на аснове перавозімых помнікаў) і запаведнай (помнікі прыроды і гісторыі канкрэтнай тэрыторыі). Экспазіцыйная прадугледжвае стварэнне неабходных для развіцця інтэрвалаў паміж зонамі з актыўным выкарыстаннем магчымасцей ландшафту. У верхнім амфітэатры прапаноўваецца тэма лясных промыслаў і часткова унікальных помнікаў. Тэма запаведніка фарміруецца на аснове гістарычных аспектаў Строчыцы і яе наваколля. Яшчэ і цяпер на поўдзень ад вёскі бачна група старых дрэў. У мінулым тут быў фальварак, які належаў *у пачатку XIX* стагоддзя прадстаўніку роду Чачотаў, з якога выйшаў і вядомы беларускі філолаг і фалькларыст Ян Чачот. Потым строчыцкім маёнткам валодаюць Немаршанскія, якім належаў пад Мінскам і маёнтак Лошыца, цяпер намечаны *да рэстаўрацыі*. Сын наступнага ўладальніка Юліяна Држневіча, Аляксандр-Людамір ва ўзросце 24 гадоў удзельнічаў у паўстанні 1863 года, за што на маёнтак Строчыцы пастановай сената была накладзена забарона. У матэрыялах следства па Старасельскай воласці (у яе ў канцы XIX стагоддзя ўваходзіла і Строчыца) гаворыцца пра схаваныя ў тутэйшых лясах склады зброі, беглых паўстанцах.

«Белрэстаўрацыя» прапаноўвала аднавіць фальварак (тым больш, што яго неабходна прадставіць у музеі), з арганізацыяй тут экспазіцыі «Сядзіба ўдзельніка паўстання 1863 года». Прадугледжвалася выкарыстанне сеткі гістарычных дарог для арганізацыі маршруту старажытнасцей, які ўключае курганныя могільнікі, а таксама паэтапная рэканструкцыя Строчыцы з агульным добраўпарадкаваннем

УЗЯЦЦА за пяро мяне прымусіла сітуацыя, у якой апынуліся *помнікі народнага дойлідства* і народнага мастацтва ў фондах Беларускага дзяржаўнага музея народнай архітэктуры і побыту.

ЗАХОЎВАЮЦЦА «ЧАСОВА»...

Я недасведчана ў тым, якія абяцанні і мары цешылі пачынальнікаў — тых, хто прыйшоў у музей у ліку першых супрацоўнікаў рабочай групы па стварэнню музея. Ведаю, што працавалі яны з душой, не шкадуючы ні сіл, ні часу. Ды і ў адміністрацыйныя пакоі часта заходзілі людзі, якія прапаноўвалі музею набыць або перадавалі ў дар помнікі даўніны. Памяшканняў пад фонды не было. Прадметы размяшчалі ў хляве аднаго з жыхароў в. Строчыца, у службовых пакоях і падвале па вул. А. Пашкевіч, 3. Цяжка сказаць, якія захады рабіліся для таго, каб палепшыць становішча, што абяцала Міністэрства культуры. Відаць, не ад добрага жыцця пачалі здымацца ў арэнду падвальныя памяшканні ў жылых дамах г. Мінска. Потым у в. Строчыца збудавалі дашчаны хлеў, затым яшчэ адзін...

Зараз агульная плошча гэтых часовых памяшканняў каля 550 м². У іх захоўваецца каля 12 тысяч музейных прадметаў. Захоўваюцца «часова» на працягу амаль дзесяці гадоў!

Дык як жа ім там жывецца?

Зімою тэмпература пастаянна павышаная, летам жа істотна паніжаецца і з-за адключэння цэнтральнага ацяплення павышаецца вільготнасць. У некаторых памяшканнях яна дасягае 85—95 працэнтаў пры дапушчальнай да 65 працэнтаў. Экспанаты то сохнуць ад спёкі, то загніваюцца, плеснявеюць. Звыклымі сталі аўралы па выратаванні прадметаў, якія залівае вадой, калі прарывае трубы сістэм водазабеспячэння, якія праходзяць праз падвалы.

У хлявах в. Строчыцы прадметы літаральна задыхаюцца ад спёкі і пылу, а зімою трашчаць ад марозаў. Ды і ад чаго могуць уберагчы тонкія сцены з дошак, не вельмі надзейныя дахі, адсутнасць ацяплення. Вясною ў гэтыя памяшканні наогул страшна заходзіць — ад сырасці прадметы так набрыняюць, што пачынаюць прагінацца і трашчаць стэлажы. І ўсё гэта называецца захаваннем, зберажэннем помнікаў гісторыі і культуры!

Супрацоўнікі музея стараюцца размясціць іх так, каб хоць крыху засцерагчы ад псавання, дэфармацыі. Але гэтыя намаганні — толькі кропля спагады, якая раствараецца ў моры абыякавага стаўлення да захавання прадметаў, да сітуацыі, якая склалася ў музеі.

Даволі часта мне прыходзіцца чытаць паперы, якія стосамі прыходзяць з Міністэрства культуры. У іх канстатуюцца факты дрэннага захавання экспанатаў у музеях рэспублікі, прыводзяцца прыклады страты музейных каштоўнасцей, раздаюцца грозныя «указать», «предупредить». Дык, можа, замест папер і пералікаў фактаў лепш бы прааналізаваць сітуацыю, вызначыць, у якіх помніках архітэктуры (а іх жа сотні пустых на тэрыторыі рэспублікі) можна размясціць фонды музеяў, сумесна з органамі ўлады скарыстоўваць пустыя склады, дамы і інш.

Я амаль год спрабую высветліць — што ж можа зрабіць Міністэрства культуры і адміністрацыя музея для паляпшэння сітуацыі? Можа, газета дапаможа мне ў гэтым?

Ведаючы цяжкую сітуацыю ў фондах, можна пацешыць сябе лепшым станам захаванасці

і рэгенерацыяй гістарычнай забудовы.

«Тэрыторыя музея павялічылася ў два разы»,—у параўнанні з чым? З варыянтам «Мінскпраекта» — так. З рэкамендацыямі ТЭА — не. Многае ў артыкуле этнографаў сказана і проста так, «на авось». Маўляў, хто там будзе правяраць. Так трэба расцэньваць фразы пра тое, што эскіз «не вырашае інжынерных пытанняў», «не адпавядае будаўнічым нормам і правілам».

І ўжо зусім сумна, што ў адносінах вёскі ўяўленне аўтараў артыкула не стварыла нічога, акрамя закліканых запалохаць грамадскую думку вобразаў вёскі-рэзервацыі і жыхароў-абарыгенаў. Хочацца ў сувязі з гэтым нагадаць пасяджэнне секцыі этнаграфіі таварыства аховы помнікаў, якое адбылося восенню 1983 года, дзе выказваліся за захаванне ў вёсках фрагментаў старой забудовы для выкарыстання ў музейных мэтах. Падобна, што за пяць мінулых гадоў этнографы ад сваёй ідэі адмовіліся. Тым больш дзіўна слухаць ад іх, што забудова Строчыцы эклектычная. Ці яны могуць назваць адрасы вёсак XVIII, XIX, пачатку XX стагоддзяў? Эклектыкай па сутнасці названы гістарычны працэс. Між тым у вёсцы захаваўся шэраг дамоў 20 — 30-ых гадоў, якія з'яўляюцца прыкладам надпойменнай забудовы на складаным рэльефе (высокія цокалі-падвалы з валуноў), што захавалі ўзоры разьбы, характэрныя інтэр'еры.

Ідэя стварэння музеяў пад адкрытым небам у кантакце з гістарычна складзенымі паселеннямі існуе даўно і з поспехам прымяняецца як у нашай краіне, так і за мяжой. Пра такія музеі ў ЗША нядаўна пісалася ў «Огоньке».

«Вёску, зразумела, варта захаваць, але за межамі музея». Аказваецца, уся справа толькі ў «межах». Няўжо У. Гуркову не ясна, што як агарод не гарадзі, Строчыца не знікне, не аддаліцца ад музея, застанецца ў кантакце з ім. Пра гэта таксама ішла гаворка на вучоным савеце. У гэтым каварным лозунгу бачыцца завуаліраванае жаданне рассекчы праблемы на дзве часткі. Маўляў, няхай рэканструкцыяй вёскі займаюцца іншыя. Знаёмая пазіцыя, — вырашаючы адно пытанне, пакідаць убаку другое.

Трэба аднавіць ісціну і ў выкладанні яшчэ аднаго пытання, звязанага з зонай «Падняпроўе». У праекце Ю. Градава і Л. Левіна зона высунута да поймы, яе крайнія сядзібы спаўзаюць у надпойменнае кустоўе, а прыгуменні ўпіраюцца ў межы «Цэнтральнага рэгіёна». Прэабражэнская царква XVIII ст. з вёскі Барань Аршанскага раёна, самы буйны архітэктурны экспанат музея вышынёй больш за дваццаць метраў, пры прапанаванай развязцы рэзка парушала сілуэтную раўнавагу музейнай панарамы, суадносіны з ужо ўзведзенымі цэрквамі. Зразумеўшы гэта, адміністрацыя музея напісала ў аб'яднанне «Белрэстаўрацыя» пісьмо-заказ з просьбай зрабіць карэкціроўку прывязкі зоны. У вырашэнні пытання прымалі ўдзел прадстаўнікі музея, у тым ліку і намеснік дырэктара па будаўніцтве М. Лук'янчык, рэстаўратары, прадстаўнікі міністэрства. Пры выбары ўчастка кіраваліся рэкамендацыямі ТЭА. Была выканана адпаведная праектная дакументацыя, зацверджаная заказчыкам і міністэрствам. Як у гэтым выпадку разумець галасы, якія сцвярджаюць, што праекта на прывязку зоны няма? Спрытны рытарычны ход, пабудаваны на спекуляцыі фактам адсутнасці зацверджанага генплана? Пытанне «Падняпроўя» было ўзнята яшчэ на сакавіцкай секцыі У. Гурковым і В. Цітовым. Аказалася, што з прынятай прывязкай не згодны намеснік дырэктара па будаўніцтве М. Лук'янчык, хоць пры рашэнні пытання на мясцовасці ўвосень мінулага года ён хутка мераў крокамі прастору, карэкціраваў вось царквы. І справа тут не ў царкве, а ў пачуцці адказнасці тых, хто быў далучаны да распрацаванага «Мінскпраектам» памылковага рашэння.

У будаўніцтве музеяў пад адкрытым небам не ўсё ішло так гладка, як гатовы сцвярджаць аўтары артыкула, спасылаючыся на тое, што за апошнія дваццаць гадоў іх у нашай краіне пабудавана звыш сарака. Многія будаваліся дзесяцігоддзямі, і ўжо ў ходзе будаўніцтва час ставіў перад імі новыя грамадска-культурныя задачы. Стварэнне скансена патрабуе пастаяннай пошукавай работы, уліку перспектыў, развіцця. Колькі цяпер мы гаворым пра памылковыя рашэнні і праекты, якія неслі непапраўны ўрон нашаму дабрабыту, культуры, маралі! І ці толькі нашым? Газеты пішуць пра тое, што ў Трансільваніі (Румынія) намечаны да зносу восем тысяч вёсак з цэрквамі і магілкамі ў сувязі з праектам перасялення сялян у аграпрамысловыя зоны. А праблема экалогіі, якая стала другой па значнасці пасля барацьбы за мір?..

Застаецца ўражанне, што аўтары артыкула «Жураўель і сініца» не вераць у магчымасць стварэння ў Беларусі паўнацэннага і жыццяздольнага музея пад адкрытым небам, бо бачаць яго такім, якім уяўлялі сабе дзесяць гадоў назад. Вось і адсылаюць «лавіць сініцу». Толькі ці патрэбна нам такая «птушка» сёння?

Аляксандр ЛАКАТКО,
кандыдат гістарычных навук, начальнік архітэктурна-рэстаўрацыйнага аддзела ВА «Белрэстаўрацыя».

помнікаў у экспазіцыі, куды перададзена каля 800 экспанатаў. І фонды паціху разгружаюцца, ды і ў адмысловых хатах — узорах лепшых традыцый народнага дойлідства ім будзе суха, светла і добра. Але ж калі ідзеш па нашым музеі — дзіву даешся: узводзяць будынкі рэстаўратары, людзі рэдкіх прафесій, якія ў дасканаласці ведаюць усе прыёмы і сакрэты старых майстроў. А збудавалі хату — сцены свецяцца, у покуці зацякае так, што ручнікі гніюць. Накрылі страху — яна цячэ. Праз год давай перакрываць нанова. Ды яшчэ і пахвалімся ў экскурсіях, што кошт адной страхі — 2 тысячы рублёў музею каштуе. А прадметы побыту ў такіх забудовах паціху гніюць і плеснявеюць.

Часам, праўда, некаторых адказных работнікаў пачынае нешта турбаваць. Летась, напрыклад, напярэдадні Міжнароднага дня моладзі наш дырэктар т. Г. А. Ткацэвіч, прадстаўнікі міністэрства аж началі на тэрыторыі музея — сцераглі яго ад клуба «Талака», які прыехаў у музей на суботнік, а пасля збіраўся ладзіць купалле ў зоне адпачынку. Гэта, на думку «старажоў» было вельмі небяспечна для помнікаў. А тое, што каля музея адпачываюць сотні людзей, якія не разумеюць каштоўнасці помнікаў і ў якіх, што называецца, часам «свярбяць рукі», гэта мала каго хвалюе. Музей не агароджаны, па-сапраўднаму надзейнай аховы няма.

Кажуць, што гадоў праз 10 у нас будуць добрыя фонды, сучаснае абсталяванне, начыненае электронікай. Гэта добра. Вось толькі знайсці б выйсце з цяперашняй сітуацыі...

Ганна ФУРС,
галоўны захавальнік Белдзяржмузея народнай архітэктуры і побыту.

Канстанцін Ціханавіч КІРЭЕНКА

15 верасня 1988 года на 70-м годзе жыцця раптоўна памёр вядомы беларускі пісьменнік, член КПСС з 1946 года, дэпутат Вярхоўнага Савета Беларускай ССР, заслужаны дзеяч культуры рэспублікі, лаўрэат Дзяржаўнай прэміі БССР, член прэзідыума праўлення Саюза пісьменнікаў Беларусі Канстанцін Ціханавіч Кірэенка (Кастусь Кірэенка).

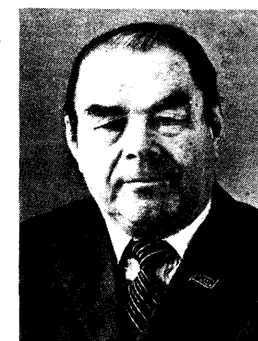

К. Ц. Кірэенка нарадзіўся 12 снежня 1918 года ў в. Гайшын Слаўгарадскага раёна Магілёўскай вобласці ў сялянскай сям'і. У 1940 годзе закончыў літаратурны факультэт Гомельскага педагагічнага інстытута, працаваў настаўнікам у вёсцы Гарадзец Быхаўскага раёна. У гэтым жа годзе прызван у рады Чырвонай Арміі. У час Вялікай Айчыннай вайны — вежавы стралок танка, затым — карэспандэнт армейскай газеты на Заходнім і 2-м Беларускім франтах. Пасля дэмабілізацыі ў 1945 годзе працаваў загадчыкам аддзела літаратуры і мастацтва часопіса «Беларусь», галоўным рэдактарам часопіса «Бярозка» (1962—1972). З 1972 па 1986 год галоўны рэдактар часопіса «Полымя».

Першы верш «Радзіма» Кастусь Кірэенка надрукаваў у 1939 годзе ў абласной газеце «Гомельская праўда». Ён з'яўляецца аўтарам кніг паэзіі, прозы, публіцыстыкі, сатыры і гумару, твораў для дзяцей. Шырока вядомы сталі кнігі «Ранак ідзе», «Сіні вырай», «Алёнчына школа», «Сум і радасць дзеда Рэпкі», «Вандроўнае шчасце». Рыбацкая паэма», «Амерыка здалёку і зблізку» і іншыя. Двойчы, у 1969 і 1978 гадах, выходзілі выбраныя творы ў двух тамах. У гэтым годзе завершана выданне трохтомнага збору твораў пісьменніка.У 1963 годзе за кнігу вершаў «Смага» Кастусю Кірэенку прысуджана літаратурная прэмія імя Янкі Купалы. У 1972 годзе за «Кнігу ста песень» — Дзяржаўная прэмія БССР імя Янкі Купалы.

Многа ўвагі ўдзяляў К. Ц. Кірэенка перакладчыцкай дзейнасці. Ён пазнаёміў беларускага чытача з творамі У. Маякоўскага, М. Ісакоўскага, А. Пракоф'ева, Я. Смелякова, М. Рыльскага, У. Сасюры, М. Бажана, П. Тычыны, Я. Райніса, іншых паэтаў.

Кастусь Кірэенка быў пісьменнікам яркага самабытнага таленту. Яго творы вызначаюцца высокім грамадзянскім гучаннем, шчырым лірызмам. Ён услаўляў У. І. Леніна, Камуністычную партыю, мір і дружбу народаў, родны край, высакароднасць і веліч чалавека працы.

К. Ц. Кірэенка актыўна ўдзельнічаў у грамадскім жыцці як дэпутат Вярхоўнага Савета БССР, член Цэнтральнай рэвізійнай камісіі Саюза пісьменнікаў СССР, член прэзідыума праўлення Саюза пісьменнікаў БССР, член праўлення Беларускага аддзялення таварыства савецка-в'етнамскай дружбы, член рэдкалегіі часопіса «Полымя». На ўсіх участках творчай і грамадскай дзейнасці праявіў сябе ініцыятыўным работнікам, добрым арганізатарам.

Баявыя і працоўныя заслугі К. Ц. Кірэенкі адзначаны ордэнамі Працоўнага Чырвонага Сцяга, Айчыннай вайны II ступені, Чырвонай Зоркі, двума ордэнамі «Знак Пашаны», многімі медалямі.

Светлая памяць аб пісьменніку-камунісце, таленавітым майстру слова, прынцыповым таварышу назаўсёды захаваецца ў сэрцах тых, хто яго ведаў, хто разам з ім працаваў.

Я. Я. Сакалоў, Г. С. Таразевіч, М. В. Кавалёў, М. С. Ігруноў, А. А. Малафееў, В. А. Пячэннікаў, У. М. Шуралёў, У. І. Ганчарык, В. В.Гурын, У. В. Карпаў, У. В. Грыгор'еў, У. П. Кулакоў, Я. К. Вайтовіч, С. Я. Паўлаў, У. Р. Галко, У. І. Міхасёў, У. М. Іваноў, Я. І. Скурко (Максім Танк), Ю. М. Верчанка, Я. А. Ісаеў, А. М. Адамовіч, В. У. Адамчык, С. А. Андраюк, К. К. Атраховіч (Кандрат Крапіва), Р. І. Барадулін, І. А. Брыль, Г. М. Бураўкін, В. У. Быкаў, А. І. Вярцінскі, Н. С. Гілевіч, А. С. Грачанікаў, А. А. Дудараў, М. І. Дзялец, А. А. Жук, С. І. Законнікаў, В. В. Зуёнак, В. А. Каваленка, В. А. Казько, У. А. Калеснік, В. Ф. Карамазаў, Ц. В. Крысько (Васіль Вітка), А. П. Кудравец, А. А. Лужанін-Каратай (Максім Лужанін), П. М. Макаль, І. Я. Навуменка, У. П. Някляеў, П. Е. Панчанка, Н. Е. Пашкевіч, Г. П. Пашкоў, І. М. Пташнікаў, Б. І. Сачанка, І. Д. Сіпакоў, І. Г. Чыгрынаў, І. П. Шамякін, Я. І. Янішчыц.

СТРАТА

Родныя, сваякі асірацелі на блізкага чалавека, Беларусь і наша літаратура — на яркую творчую асобу. Ад нас пайшоў Кастусь Ціханавіч Кірэенка.

Не стала яшчэ аднаго загартаванага байца старой гвардыі — таго, хто быў у першым эшалоне нашай паэзіі, народным пасланцом у найвышэйшым заканадаўчым органе дзяржаўнай улады рэспублікі, хто меў свой важкі голас на нашых пісьменніцкіх сходах, на пасяджэннях прэзідыума праўлення Саюза пісьменнікаў Беларусі — адным словам, няма ўжо аднаго з тых, да каго прыслухоўваліся шырокія колы нашай грамадскасці.

Кастусь Ціханавіч быў зямны чалавек. Эмацыянальны і стрыманы, чуллівы і строгі—тое-сёе меў ад свайго характару, тое-сёе меў ад няпростага, а часамі і суровага жыцця. Яму, як і ўсяму яго пакаленню, прыйшлося шмат чаго зведаць і выцерпець. Адпаведна, такая ж, зямная, і яго паэзія. То з пяшчотнай любоўю да Радзімы, маці, жыцця, хараства, з увагай да таямнічага і чароўнага свету пачуццяў, то з гневам да тых, хто сее, плодзіць зло. Такая ж, зямная, і яго проза: дзіцячыя апавяданні, замалёўкі пра сяброў-франтавікоў, пра свае рыбацкія прыгоды, падарожжы па беларускай зямлі. То з цеплынёй да сціплых, але мужных і добрых людзей, да кожнай крынічкі і рэчачкі, то зноў жа з натуральным гневам да тых, хто жорстка і неміласэрна калечыць чалавечую душу альбо прыроду. Успомніце яго «Ранак ідзе», «Смагу», «Кнігу ста песень», «Сіні вырай», «Вандроўнае шчасце» і іншыя кнігі і вы адразу ж апынецеся ў своеасаблівым пісьменніцкім свеце, дзе вам будзе шмат што зразумелае і дарагое.

Зусім нядаўна Кастусь Ціханавіч заходзіў да нас, у «Маладосць», прыносіў свае новыя вершы. Нельга было не парадавацца: ён быў жвавы, поўны творчай энергіі, яснага розуму, па-маладому ўзбуджаны. Адчувалася: яго жывіць і акрыляе свежы вецер перамен, спрыяльна дзьме ў ягоныя творчыя ветразі.

Як вядома, Кастусь Ціханавіч доўгія гады ўзначальваў часопіс «Полымя» — старэйшы і найбольш аўтарытэтны наш часопіс. Кастусь Ціханавіч не толькі намагаўся надрукаваць усё лепшае, што напісалі маладыя творцы, але і памагчы ім як людзям. Думаю, Казімір Камейша, Валянціна Коўтун, Генадзь Пашкоў, Уладзіслаў Рубанаў, Віктар Супрунчук, Алесь Пісьмянкоў і іншыя, хто быў у свой час заўважаны і падтрыманы Кастусём Ціханавічам, цалкам згодныя са мною.

Удзячны Кастусю Ціханавічу за своечасова працягнутую руку і я. На жаль, больш не прыйдзецца сказаць: «Добры дзень!», а мушу прамовіць сумнае і журботнае: «Бывайце, Кастусь Ціханавіч».

Генрых ДАЛІДОВІЧ.

Валянціна АКОЛАВА

Калі да зор сыходзяць ветэраны...

Светлай памяці
К. Ц. КІРЭЕНКІ

Калі да зор сыходзяць ветэраны,
І з вёскі Гайшын нестае сыноў —
Цярплівай Беларусі ныюць раны,
І дзень становіцца жалобай зноў;

Я песняю прашу цябе, айчына:
— Натхненне ад нябыту зберажы!
Не ахалоджвай сонца за плячыма.
І навучы душу высока жыць...

Калі да зор сыходзяць ветэраны,
І Муза сірацее на радкі —
Цярплівай Беларусі ныюць раны,
Людская памяць шчодрыцца ў вякі.

І ты, мой свеце, мужнасцю багаты.
І праславянскі гонар — у вачах...
Паэт, бывайце!
На далоні страты
Мне з Сэрца Вашага — упаў адчай...

Саюз пісьменнікаў БССР глыбока смуткуе з прычыны раптоўнай смерці пісьменніка, члена КПСС з 1946 года, дэпутата Вярхоўнага Савета БССР, лаўрэата Дзяржаўнай прэміі БССР, заслужанага дзеяча культуры БССР КІРЭЕНКІ Кастуся Ціханавіча і выказвае спачуванне родным і блізкім нябожчыка,

Калектыў рэдакцыі і рэдакцыйная калегія часопіса «Полымя» смуткуюць з прычыны смерці члена рэдкалегіі, былога галоўнага рэдактара часопіса «Полымя» Канстанціна Ціханавіча КІРЭЕНКІ і выказваюць глыбокае спачуванне сям'і нябожчыка.

Пошукі, знаходкі, версіі

Найменне Бацькаўшчыны

...Не вялікая, не малая, не чырвоная, не чорная яна была, а белая, чыстая...

У. КАРАТКЕВІЧ.

Ці аднаго ўжо даследчыка і нават проста аматара беларускай даўніны спакушала разгадка таямніцы: калі і чаму наша зямля атрымала найменне «Беларусь»? Сёння існуе нямала цікавых версій. Але большасці з іх бракуе абгрунтавання, паўнаты ўліку гістарычных фактаў. Калі браць пад увагу ўсе ўжо цяпер вядомыя факты, звязаныя з паходжаннем назвы «Белая Русь», дык лёгка пераканацца, наколькі далёкія мы ад той «разгадкі»...

Ажыўленне цікавасці да гістарычнага наймення Бацькаўшчыны шчыра радуе. Толькі з пачатку года рэспубліканскі друк змясціў тры допісы на гэтую тэму. (Кастусь Тарасаў. Чаму Белая Русь — Белая? — «Крыніца», 1988, № 1; Валянцін Вячорка. А што кажуць суседзі?— «Крыніца», 1988, № 2; А. Рогалеў. Ля вытокаў Белай Русі. — «ЛіМ», 18.III.1988). Але ж, на вялікі жаль, у нас і цяпер хтосьці можа сказаць, што назва «Беларусь» — «выдумка расійскага цара Аляксея Міхайлавіча», ягоная прапаганда, ідэалагічнае абгрунтаванне захопу гэтых земляў. Дзіка? Але мне даводзілася чуць і такое... Пераканаўчай навуковай канцэпцыі паходжання назвы нашай Айчыны (ды й народу) дасюль няма, таму і гуляюць самыя неверагодныя «тэорыі».

Што мы ўсё-такі маем на сённяшні дзень?

Паводле акадэмічнага падручніка па гісторыі БССР (1961 году выдання) край наш атрымаў назву «Белая Русь» яшчэ да сярэдзіны XIII стагоддзя з прычыны таго, што застаўся вольным, не захопленым «ані мангола-татарамі, ані літоўскімі феадаламі». Слушна крытыкуючы такую версію, вядомы даследчык Язэп Юхо чамусьці адмаўляе дастасаванне назвы «Белая Русь» да тэрыторыі цяперашняй рэспублікі ледзь не да канца XVII стагоддзя і звязвае яе з Маскоўскай дзяржавай, пакольні, маўляў, тэрмін «Вялікая Русь» і «Белая Русь» тады былі адназначнымі (фактычна гэткія ж высновы за 20 гадоў да Я. Юхо рабіў гісторык А. Салаўёў). Пісьменнік Кастусь Тарасаў лічыць, што паняцце «Белая Русь» царкоўнага паходжання і прыйшло яно да нас у XIII стагоддзі, перасоўваючыся з Усходу на Захад (ад Уладзіміра-Суздальскага княства), па меры наступу мангола-татараў. А па найноўшай версіі, прапанаванай А. Рогалевым, «Белая Русь» — тое самае, што «Заходняя Русь», бо колеры белы, чорны і чырвоны сімвалізавалі калісьці бакі свету — захад, поўнач і поўдзень. В. Вячорка паведаміў, што гэтаксама «расшыфраваў» назву нашай краіны літоўскі гісторык Л. Уладзіміровас і сам, відавочна, стаў прыхільнікам якраз такой гіпотэзы. Праўда, сам А. Рогалеў далей ідзе за Тацішчавым і аддае перавагу іншаму тлумачэнню: «белая» — гэта «цэнтральная» (у геаграфічным сэнсе), а таксама важная, самая галоўная, найбольш значная зямля».

Пералічаныя версіі, хоць, мажліва, і маюць большую ці меншую долю ісціны, не ў стане «прыняць» усяго багацця фактаў, спраўдзіцца ў іх. Усе яны могуць быць пастаўлены пад сумненне.

Калі паходжанне «Белай Русі» тлумачыць, зыходзячы з традыцый старажытнай прасторавай арыентацыі, дык чаму тады першыя пісьмовыя згадкі гэтай назвы (XII стагоддзе) аніяк не стасуюцца з заходнімі межамі старажытнарускіх земляў? Наадварот, яны лакалізуюцца ў межах самага ўсходняга, Уладзіміра-Суздальскага княства. Да сярэдзіны XIII стагоддзя назва гэтая, здаецца, ані разу не ўжывалася ў адносінах да сённяшняй Беларусі. Спроба А. Рогалева давесці, што ўжо з X стагоддзя Полацкае княства «замацавала» за сабой назву «Белая Русь», выглядае фантазіяй. Сапраўды, апавядаючы пра змаганні ноўгарадскага князя Уладзіміра з Яраполкам кіеўскім, Мацей Стрыйкоўскі спыняецца і на полацкай трагедыі, падае, што Уладзімір захапіў Паўночна-Усходнюю, а таксама «Белую і Чорную Русь, якія ляжаць на поўдзень». Але ж аўтар не звязвае гэтую «Белую Русь» з Полаччынай, бо ўжо ў іншых месцах «Кронікі» ён адносіць яе то на поўдзень ад Кіева, то на захад да Львова. Ды нават калі б адсюль і вынікала, што ў 976 годзе Уладзімір Святаслававіч захапіў менавіта цяперашнюю «Белую Русь», гэта яшчэ не сведчыла б пра такую ж назву Полаччыны X стагоддзя, бо Стрыйкоўскі карыстаўся тэрміналогіяй, натуральна ж, свайго часу, а не эпохі Рагвалода.

Калі «белы» — гэта «заходні», то хто і чаму называў «белымі калмыкамі» продкаў сучасных алтайцаў, што качавалі па стэпах у познім сярэднявеччы? На захад ад каго жылі белакраінцы — этнічная група славенцаў? Чаму Валашскае і Малдаўскае ваяводствы ў XV стагоддзі называліся Белаю і Чорнаю Валахіяй?

Пагадзіўшыся, што тэрмін «Белая Русь» мог у асноўным мець рэлігійнае адценне, мушу заўважыць: «белымі» ў познім сярэднявеччы называлі не толькі і не столькі царкоўныя землі, але і ўладанні свецкіх феадалаў, якія не плацілі дзяржаўных падаткаў. Неабавязковай была яго сувязь з «чыстым праваслаўем» і ў XII стагоддзі. Па-першае, «Белая Русь» упершыню згадваецца пад 1135 годам, калі яшчэ не было патрэбы падкрэсліваць чысціню праваслаўя нейкай асобнай зямлі; па-другое, Андрэй Багалюбскі ўзяў сабе тытул князя «Белае Русі» ўжо ў 1157 годзе, задоўга да паходу растова-суздальцаў на Кіеў і фармальнага пераносу сталіцы. Таму апошняя падзея не магла прычыніцца да з'яўлення новай назвы.

Прыхільнікі размяшчэння «Белай Русі» ў межах Маскоўскай дзяржавы (а гэта даводзілі яшчэ такія волаты рускай дваранскай гістарыяграфіі, як Тацішчаў і Карамзін) не асабліва каб вызначаліся аб'ектыўнасцю ў падбіранні і тлумачэнні фактаў. Удалым узорам іх прынцыпаў можна лічыць словы В. І. Ламанскага, напісаныя гадоў пад сотню таму: «У канцы XV і ў XVI стагоддзі, калі пад Белаю Руссю разумелі вольную і незалежную, то мелі на ўвазе не Белую Русь ва ўласным сэнсе, а Русь паўночна-ўсходнюю, Маскоўскую». Хіба магло тады пісацца інакш? Але вось жа дзіўна, што і ў 1940-х гадах А. Салаўёў катэгарычна сцвярджаў: у XV стагоддзі тэрмін «Белая Русь» тычыўся паўночна-ўсходняй Русі і азначаў «вольную, вялікую і светлую» дзяржаву, а Літоўская Русь тады называлася «Чорнай», што разумелася як «падпарадкаваная, меншая» краіна...

Так, Мацей Стрыйкоўскі і сапраўды колькі разоў нібыта называе Масковію «Белаю Руссю», але куды часцей ён адназначна раздзяляе гэтыя паняцці («Масква і ўсе беларусцы», «маскоўскія і беларускія народы»). Больш таго, у адным месцы ён дакладна лакалізуе гэты тэрмін у межах уласнай Беларусі: распавядаючы пра пачатак унутранага змагання Свідрыгайлы з Жыгімонтам (па смерці Вітаўта), кажа, што першы пасадзіў гарнізоны ў ПОЛАЦКУ, СМАЛЕНСКУ і Кіеве, а на палях пазначае: Свідрыгайла АВАЛОДАЎ БЕЛАЮ РУССЮ. Праўда, у іншых месцах «Кронікі» назва гэтая дастасоўваецца і да Валыні з Галіцыяй. Слушна адзначыў М. М. Улашчык. «Кронікай» Стрыйкоўскага лепей не карыстацца ў пошуках аўтэнтычных Белай і Чорнай Русі.

Ёсць жа нямала важкіх аргументаў, што разбураюць версію непрыналежнасці назвы «Белая Русь» да нашых земляў у познім сярэднявеччы. Узяць хоць бы найбольш спраўджаныя і даўно вядомыя. Ужо ў 1304 годзе Беларусь была названа сваім імем. У канцы таго ж стагоддзя польскі гісторык Ян Чарнкоўскі, апавядаючы пра месца зняволення Ягайлы, назваў Полацк «крэпасцю Русі». У 1413 годзе вялікі магістр Прусіі паведамляў чэшскаму каралю, што Вітаўт рыхтуецца да вайны, заключае пагадненні з суседзямі, і што ім (нямецкім рыцарам) давядзецца ваяваць «mit den Weissen Russen» (з Белаю Руссю). Адназначна лакалізаваў Белую Русь у 1578 годзе А. Гвагніні, які — няма сумнення — добра ведаў мясцовую геаграфію, бо служыў у Віцебску. Вось што ён пісаў: «А Русь ёсць траякая: адна Белая, другая Чорная, трэцяя Чырвоная. Белая каля Кіева, Мазыра, Мсціслава, Віцебска, Воршы, Полацка, Смаленска і зямлі Северскай, якая здаўна належыць Вялікаму княству Літоўскаму». Дарэчы, Маскоўскую дзяржаву ён тут называе Чорнаю Руссю. Прыкладна тым жа часам датаваны не менш каштоўны запіс у Густынскім летапісе: «Вестно есть всем, яко сии все... Москва. Белая Русь, Волынь, Подоля, Украйна, Подгоря... единокровны и единорастлны, ибо суть и ныне все общеединым именем Русь нарицаются». Як бачым, Масква тут — зусім не Белая Русь. Гістарычныя вобласці славянскага свету пералічваюцца тут з усходу на паўднёвы захад і пад «Белую Русь» трапляе прынамсі Беларускае Падняпроўе.

У 1620 годзе рыжскі ратман Бенядзікт XI, запісваючы, адкуль прыехалі купцы, адзначаў Віцебск і Полацк як гарады «Weissreusland» (Беларусі). А гэта факт першаступеннага значэння. Калі ганзейскія купцы ў Рызе добра ведалі Беларусь як частку Вялікага княства, то хіба не магло гэта разысціся далёка па Заходняй Еўропе?

Недзе ў тыя ж гады магілёўскі біскуп па дакументах фігураваў ужо як «епіскап Белай Русі». У 1632 годзе польскі гісторык Сымон Старавольскі, апісваючы Рэч Паспалітую, канстатаваў: «Чырвоная Русь... мяжуе з поўдня з Венгрыяй, Малдавіяй і Бесарабіяй, з усходу — са стэпамі Скіфіі і магутным царствам Масковіі, з поўначы — з БЕЛАЙ РУССЮ, ЯКАЯ ЛЯЖЫЦЬ ПРЫ РЭКАХ СТЫР І ПРЫПЯЦЬ, з захаду — з Малою Польшчаю». Гэта, бадай, першы выпадак уключэння ў Беларусь заходняй часткі Беларускага Палесся.

Пачынаючы з 1648 года віхура казацка-сялянскіх паўстанняў, падрыхтоўка да захопу беларускіх земляў і сама вайна 1654—1667 гадоў прывяла да значнага пашырэння выкарыстання тэрміна «Белая Русь» і да немалой блытаніны. Скажам, у дакументах тых часоў трапляюцца звесткі пра нейкую «Белую Русь» нават на Украіне. Пры больш уважлівым іх аналізе высвятляецца, што гэта падначаленыя Б. Хмяльніцкаму вайсковыя аддзелы, сфарміраваныя, відочна, з беларусаў. Так, рускі пасол Рыгор Ункоўскі ў 1649 годзе дакладваў гетману, што ён, «едучы па Запарожскай зямлі, праведваў Войска Запарожскае і ўсю Белую Русь, ці сапраўды хочуць яны быць пад высокаю рукой царскай вялікасці». У іншым месцы пісалася: «А якія людзі Запарожскага Войска і Белай Русі былі на Доне, і тыя з Дону да гетмана прыйшлі».

У ідэалагічным саперніцтве дыпламатыя Аляксея Міхайлавіча натуральна ж імкнулася скарыстаць розніцу палітоніма варожае дзяржавы («Літва») і этноніма «Белая Русь», які ўваходзіў у шырэйшы ўжытак, падспудна апелявала да «БЕЛАРУСКІХ ЛЮДЗЕЙ, ЯКІЯ ЖЫВУЦЬ ЗА (пад. — Г. С.) ЛІТВОЮ». Пры гэтым вось што істотна: царскія палітыкі разглядалі ўжо амаль усю этнаграфічную Беларусь у яе адзінстве. Захапіўшы Вільню ў 1655 годзе, Аляксей Міхайлавіч дапоўніў свой тытул словам «беларускі». А пасол германскага імператара Мейерберг, які быў у Маскве ў 1661 годзе, у сваім «Падарожжы ў Масковію» напісаў, што пад Белаю Руссю трэба разумець прасторы «паміж Прыпяццю, Дняпром і Дзвіною з гарадамі Навагрудкам, Менскам, Мсціславам, Смаленскам, Віцебскам і Полацкам і іх ваколіцамі». Няцяжка здагадацца, што ягонымі вуснамі гаварыў маскоўскі двор, аб чым, дарэчы, яскрава сведчыць ужо наступны запіс Мейерберга: «Усё гэта (названыя землі.— Г. С.) калісьці належала па праву Рускім, але ў выніку ваенных выпадкаў яны ўступілі шчасцю і харобрасці Палякаў і Літоўцаў». Гэткая падазроная дакладнасць і «шчодрасць» царскай стратэгіі ўжо, відаць, мусіла лічыцца прынамсі з рэальнай этнаграфічнай адметнасцю акрэсленай тэрыторыі, з існаваннем тут самастойнай народнасці.

Гэты допіс — не навуковы артыкул, таму хай ужо выбачае чытач за схематызм і адсутнасць поўнага абгрунтавання. Тут не ставілася за мэту спроба новага тлумачэння гісторыі наймення Беларусь. Хацелася адно толькі звярнуць увагу на тое, якая яна складаная, заблытаная. А ўжо патрэбу хутчэйшага «разблытвання» гэтага пытання, як і сорам за паўведанне святога нам, беларусам, імя, за дагэтуляшнія «тэорыі» аб царскім яго «дараванні», спадзяюся, свядомы чытач адчувае і сам. Думаецца, наспеў час нашым навукоўцам узяцца за грунтоўны дослед, стварыць урэшце зграбную, няхібную канцэпцыю, паказаўшы, які шлях прайшла назва нашай Бацькаўшчыны, калі, якое значэнне мела гэтае паняцце, чым былі для нашых продкаў тэрміны «Русь», «Літва» і «Чорная Русь».

Генадзь САГАНОВІЧ,
супрацоўнік Інстытута
гісторыі АН БССР.

НА БЛАКІТНЫМ ЭКРАНЕ

З 26 ВЕРАСНЯ ПА 2 КАСТРЫЧНІКА

26 верасня, 20.05

«ЖЫВОЕ ДРЭВА МУЗЫКІ»

Іграе Дзяржаўны камерны аркестр БССР.

Прагучаць творы французскіх кампазітараў.

27 верасня, 21.50

«ЛІРА»

Мастацка-публіцыстычная праграма.

«Турботы дзеда Пушкара» — так можна назваць першы сюжэт, які расказвае пра калекцыю керамікі гэтага майстра ў Мазырскім музеі.

Затым размова пойдзе пра тое, як будуецца тэатр у Мазыры.

На заканчэнне — разважанні пра палескі дыялект.

28 верасня, 19.30

«ПАЭЗІІ РАДОК ЧАРОЎНЫ»

Вершы М. Ю. Лермантава ў перакладзе Я. Міклашэўскага.

28 верасня, 19.35

«РОДНАЕ СЛОВА»

Размова пойдзе аб праблемах адкрыцця ў гарадах рэспублікі школ і класаў з беларускай мовай навучання. Яе вядуць актывісты Беларускага фонду культуры — удзельнікі бацькоўскіх сходаў. Затым вядучы П. Садоўскі пазнаёміць з поштай «Роднага слова». Будзе зроблена абвестка пра адкрыццё універсітэта гісторыі і беларускай мовы пры Палацы прафсаюзаў. Убачыце таксама плакаты мастака У. Крукоўскага.

28 верасня, 20.05

«МІНСК МУЗЫЧНЫ»

В. Раінчык. Канцэрт для фартэпіяна з аркестрам.

Выканаўцы: аўтар і сімфанічны аркестр Беларускага тэлебачання і радыё.

Вядучая — музычны каментатар Э. Язерская.

1 кастрычніка, 17.30

«МУЗЫКА МАЁЙ РЭСПУБЛІКІ»

Фестываль тэлевізійных музычных праграм.

Народны артыст СССР Р. Р. Шырма.

1 кастрычніка, 19.00

Адкрыццё канцэртнага сезона ў Белдзяржфілармоніі.

2 кастрычніка, 17.45

«МАЛАДОСЦЬ МАЯ НЕЗАБЫЎНАЯ»

Народная артыстка СССР С. Станюта.

2 кастрычніка, 23.20

«СУСТРЭНЕМСЯ ПАСЛЯ АДЗІНАЦЦАЦІ»

Інфармацыйна-музычная праграма знаёміць нас з жыццём Польшчы.

Вядучыя — консул ПНР у Мінску З. Худзік і журналіст Р. Новікаў.

АБ'ЯВЫ

«Литература и искусство» — орган Министерства культуры и правления Союза писателей БССР. Минск. На белорусском языке.

«ЛІТАРАТУРА І МАСТАЦТВА»

Выходзіць раз на тыдзень, па пятніцах.

Ордэна Працоўнага Чырвонага Сцяга друкарня выдавецтва ЦК КП Беларусі.

Індэкс 63856
АТ 01375

П 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12
М 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12

АДРАС РЭДАКЦЫІ: 220600, ГСП, Мінск, вул. Захарава, 19.

ТЭЛЕФОНЫ: прыёмнай рэдакцыі — 33-24-61, намесніка галоўнага рэдактара — 33-25-25, адказнага сакратара — 33-19-85, аддзела публіцыстыкі і нарыса — 33-19-65, аддзела пісьмаў — 33-19-65, аддзела крытыкі і бібліяграфіі — 33-22-04, аддзела прозы і паэзіі — 33-22-04, аддзела тэатра, кіно і тэлебачання — 33-21-53, аддзела музыкі — 33-21-53, аддзела выяўленчага мастацтва і аховы помнікаў — 33-24-62, аддзела народнай творчасці і культасветработы — 33-24-62, аддзела інфармацыі — 33-24-62, аддзела мастацкага афармлення і фотаілюстрацый — 33-44-04, 32-24-62, карэктарскай — 32-20-64, машынапіснага бюро — 33-44-04, бухгалтэрыі — 23-73-37.